

DANSKE STUDIER

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS
DANSKE SAMFUND

UDGIVNE AF
GUNNAR KNUDSEN

UNDER MEDVIRKNING AF
ARTHUR CHRISTENSEN OG EJNAR THOMSEN

1943

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

I N D H O L D

CHR. WINTHER, Tydning af nogle Helleristningsfigurer IV.....	1
ERIK HOLTVED, De eskimoiske Sagns Opbygning, belyst ved Axel Olriks episke Love	20
HELGE TOLDBERG, Allusionerne i Sophus Claussens Digtning	62
MARINUS BØRUP, Morten Børup og hans Byrim.....	81
HARRY ANDERSEN, Til Skivum-Stenen	97
FR. ORLUF, Nationalsangen	113
S. P. CORTSEN†, Billardsprog.....	122
KNUD A. LARSEN, Var Kimbrerne Jyder?.....	129

FRA SPROG OG LITTERATUR

Et Motiv i Harald Kiddes Helten (<i>Jørgen Hendriksen</i>).....	88
Endnu engang Spørgsmålet om Thyre Danmarkarbot (<i>Gudmund Schütte</i>).....	91
En antik vestjysk Endelse? (<i>Gudmund Schütte</i>).....	155

KULTUR OG FOLKEMINDER

Nyheter og Tradisjon [Sigfrid Svensson] (<i>Helge Refsum</i>)	144
To østjydske Baareprøver (<i>Poul Rasmussen, Aug. F. Schmidt</i>)	153

TYDNING AF NOGLE HELLERISTNINGSFIGURER

IV

AF

CHR. WINTHER¹.

Blandt de Forskere, der har givet sig af med Undersøgelse og Tydning af Helleristningerne, synes det at være almindelig antaget, at de enkelte Figurer paa disse er ristet paa højst forskellige Tider og uafhængigt af hverandre. Kun for ganske enkelte Figurgruppers Vedkommende er Almgren² inde paa den Tanke, at Figurer, der efter hans Opfattelse symboliserer forskellige, indbyrdes beslægtede, kultiske Fænomener, kan være ristet samtidig. Endvidere paapeger han³, at der paa nogle af de store, figurrige Ristninger for saa vidt findes en Slags Ordning, som der foroven, eller undertiden i øverste Hjørne til venstre, findes en særlig betydningsfuld Figur, et „Solhjul“ med eller uden Tilbehør, eller lignende. Føjes dertil det forlængst kendte Forhold, at de skaalformede Fordybninger, Skaalgruberne, i mange Tilfælde danner bestemte Figurer, hvis Betydning dog, bortset fra de Stjernebilleder, som G. Schütte⁴ har gjort opmærksom paa⁵, er

¹ Jfr. DST. 1939, S. 81, 1940, S. 127, 136. ² Nordische Felszeichn. als relig. Urkunden (1934) S. 155. ³ Ibid. S. 160. ⁴ Hjemligt Hedenskab, S. 237, The scott. geograph. mag. XXXVI, S. 244. ⁵ Siden Fremkomsten af den forrige Afhandling i denne Række er jeg blevet opmærksom paa, at Astronomen, Dr. Bjørn Svenonius (Lunds Universitets Årsskrift N.T. Avd. 2, Bd. 32, Nr. 7 (1937)) har gjort Spørgsmaalet om Stjernebilleder i Helleristningerne til Genstand for en meget grundig Behandling. Ved omhyggelig Opmaaling af Længder og Vinkler i de formodede Stjernebilleder paa Helleristningerne og Sammenligning med de samme Størrelser, taget dels fra forskellige Stjernekort, dels fra en Række Stjernebilleder, tegnede af forskellige Personer efter Hukommelsen, kommer Dr. Svenonius til det Resultat, at Stjernebillederne: Store Bjørn, Cassiopeia, Perseus, Cepheus, Kusken, Orion og Løven, kan paavises paa Helleristningerne med en Sikkerhed, der varierer fra „mindre god“ (Orion) gennem „middelgod“ (Store Bjørn) til „god“ (de øvrige). Alene af

ukendt, er vistnok alt sagt, hvad der i Øjeblikket anses for kendt vedrørende en Ordning af Figurerne paa de enkelte Ristningsflader. Derudover antages det vistnok ganske alment, at Figurerne er ristet uden nogen som helst Plan eller noget indbyrdes Hensyn.

Imidlertid mener jeg paa nogle af Ristningsfladerne at kunne se en Ordning, som, hvis Tydningen er rigtig, taler imod den alment antagne Opfattelse, hvorefter Figurerne er ristet Tid efter anden, eftersom en eller anden har følt Trang til at paakalde de høje Gude- eller Hjælp eller, ad magisk Vej, at paavirke Venners eller Fjenders Skæbne.

Den Ordning, her er Tale om, kan vise sig paa tre forskellige Maader:

A. Derved, at der paa samme Ristningsflade eller paa to saadanne, der ligger i Nærheden af hinanden, findes to eller flere ensartede Figurgrupper. Ved Ensartethed forstaas her, at Figurerne i Grupperne er ordnet paa analog Maade. De enkelte, ækvivalente Figurer i de forskellige Grupper kan saa enten være identiske, eller de kan tilhøre samme Type, men med større eller mindre, indbyrdes Forskelligheder, eller de kan endelig være af helt forskellig Type, saaledes at Ækvivalensen kun viser sig ved de til hinanden svarende Ordninger.

B. Derved, at Figurerne er ordnet i Tilknytning til det tilgrænsende Terræn. Der faas derved, gennem de tilsvarende Bemærker, en Beskrivelse af, 1) hvem de enkelte Lodder tilhører, altsaa, om man vil, en Art Matrikelskort, eller 2) hvad der præsteres eller kan faas, subsidiært hvilke kultiske Handlinger, der udøves, eller tidligere er udøvet, paa det paagældende Terræn, altsaa, om man vil, en Art Erhvervskort, Reklameplakater eller Erindringsstavler.

C. Endelig derved, at Figurerne umiddelbart viser en tydelig og bevidst Ordning, saaledes som det længe har været kendt for Skaalgrubernes Vedkommende, herunder Schüttes og Svenonius' Stjernebilleder. Ogsaa mange Dyrefigurer viser, navnlig i Østergötland, ganske øjensynlige Opstillinger, der absolut taler imod en tilfældig og successiv Placering, og det samme gælder for adskillige Menneskefigurer i Bohuslen.

Store Bjørn har Svenonius paavist 8 Eksemplarer, og en enkelt Ristning i Østergötland indeholder ikke mindre end 8 forskellige Stjernebilleder i omtrent rigtig indbyrdes Orientering.

I det følgende skal nu gennemgaas Eksempler paa flere af disse Ordninger.

Et særlig smukt Eksempel paa ensartede Figurgrupper med identiske Figurer findes paa de to Lökeberg-Ristninger¹, der er gengivet i Fig. 1 og 2. Paa den første af disse ses 5 Par Fodsaaler, a—e, som genfindes i meget nær de samme indbyrdes Stillinger paa Fig. 2, a₁—e₁. Fodsaalerne f, g, h og i paa Fig. 1 findes ogsaa i de samme indbyrdes Stillinger paa Fig. 2, men Afstandene mellem dem er stærkt forøget. De 4 øverste Fodsaaler paa Fig. 1, der er delt i to Grupper paa 1 og 3, genfindes ligeledes delt i to Grupper paa 1 og 3, paa den største af Lökeberg-Ristningerne, der ligger i umiddelbar Fortsættelse af Ristningen paa Fig. 1.

Fig. 1.

Den nævnte, store Lökeberg-Ristning² frembyder desuden et smukt Eksempel paa ensartede Figurgrupper med Figurer af samme Type, men noget forskellige indbyrdes. Figur 3 viser den paagældende Del

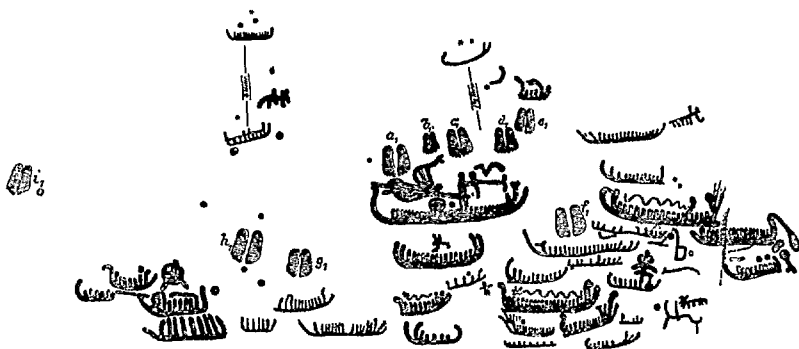

Fig. 2.

af Ristningen. Øverst til venstre findes en Gruppe, bestaaende af 4 skraat under hinanden liggende Skibe (a—d) med aftagende Størrelse nedad, og saaledes, at det næstnederste har en brat afskaaret Agterkøl. Foran det øverste og største Skib staar en Mandsfigur i Færd med at kaste et eller andet Redskab. Skraat nedenfor hele denne

¹ Baltzer 1—2:3 og 1—2:2. ² Baltzer 1—2:1.

Gruppe genfindes de 4 Skibe (a_1 — d_1), det næstnederstes særlige Kølform og den foranstaaende Mand, som ogsaa her er beskæftiget med at kaste et eller andet. Skibene er her finere udstyret end i den førstnævnte Gruppe og har mere Tilbehør, bl. a. en af de 4 ovennævnte Fodsaaler fra Fig. 1.

Endelig kan man til venstre for den sidstnævnte og under den

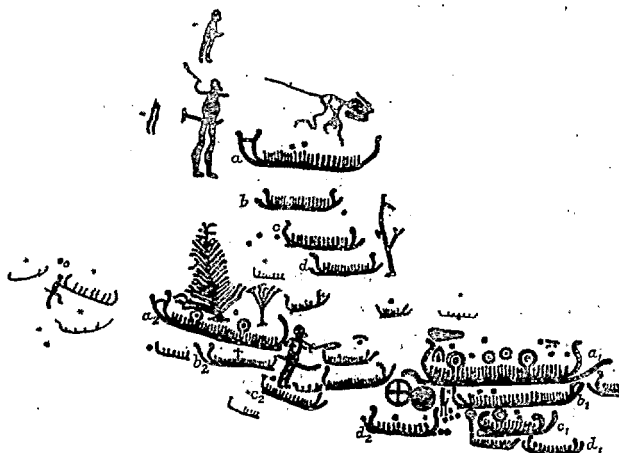

Fig. 3.

førstnævnte Gruppe med lidt god Vilje genfinde de samme 4 Skibe (a_2 — d_2), idet Forskydningen i deres indbyrdes Stillinger nok kan forklares ud fra Klippefladens Begrænsning. Det øverste Skib i denne Gruppe (a_2) er endda, hvad Formen angaar, næsten identisk med det tilsvarende (a) i den førstnævnte Gruppe. Derimod volder det nogen Vanskelighed at faa den lille, spinkle Mand, der staar til venstre for denne Gruppe, og som oven i Købet synes optaget af at sysle med et lille Skib af en ganske anden Type end de øvrige, til at ækvivalere med de to kraftfuldt udførte Mandsskikkelser i de to første Grupper.

Antallet af Mandskabsstreger paa disse Skibe aftager i alle 3 Grupper jævnt fra oven nedad:

a	24	a_1	33	a_2	32
b	18	b_1	26	b_2	22
c	13	c_1	13	c_2	14
d	14	d_1	9	d_2	10

En saadan Ledefigur som Mandsfiguren i de to (eventuelt tre) omtalte Grupper kan ofte føre paa Spor efter sammenhørende Grupper. Saaledes findes der paa den store Hvitlycke-Ristning¹ to næsten ens Dyrekredsbilleder² (Tyren med tilgrænsende Stjernebilleder), og, som Fig. 4 a og 4 b viser, følges disse to Ledefigurer af andre, som svarer

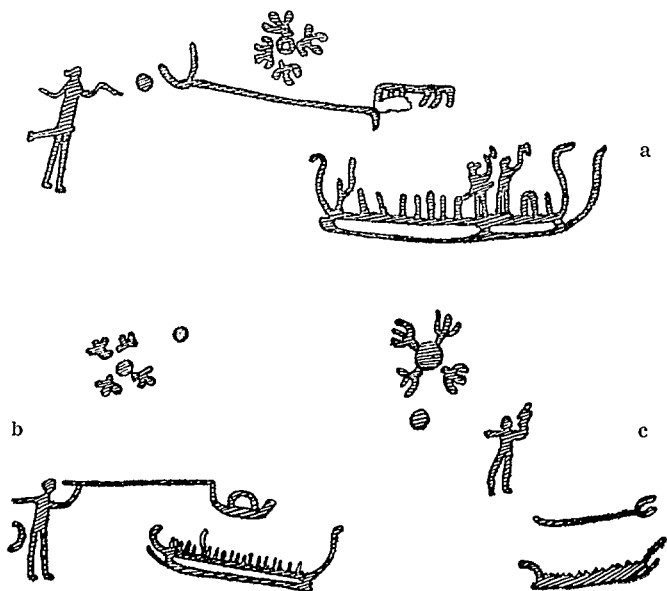

Fig. 4.

temmelig nøje til hinanden, nemlig de to Mænd i virksomme Stillinger, de lange, vandret liggende Figurer, hvis Betydning er ukendt, men som frembyder flere fælles Træk, og de to Skibe, som begge er karakteriseret ved den brat afskaarne Agterkøl. Det er muligt, at Gaffeldelingen paa den lange, vandrette Figur paa Fig. 4 a, paa Fig. 4 b findes løst til venstre for Manden.

Det samme Dyrekredsbillede genfindes paa Baltzer 25-26:8. Den tilsvarende Ristning ligger 1 km længere nede ad Dalen end den foregaaende. Ogsaa paa denne Ristning findes de samme Elementer sammenknyttet med Dyrekredsbilledet, nemlig Manden i virksom Stilling, den lange, vandret liggende Figur og Skibet med den brat afskaarne Agterkøl. Men disse Figurer er her spredt over et langt større Om-

¹ Baltzer 18—21:1. ² DSt. 1940, S. 129.

raade end i de to andre Tilfælde (smlgn. Fig. 1 og 2). Fig. 4 c viser Figurerne i deres indbyrdes Forhold, men med stærkt reducerede indbyrdes Afstande.

Ristningerne Baltzer 4:9 (Fig. 5 a) og 4:3 (Fig. 5 b), af hvilke Gustafson¹ ganske vist ikke kunde genfinde den første², maa efter de foreliggende Oplysninger ligge i Nærheden af hinanden, den første

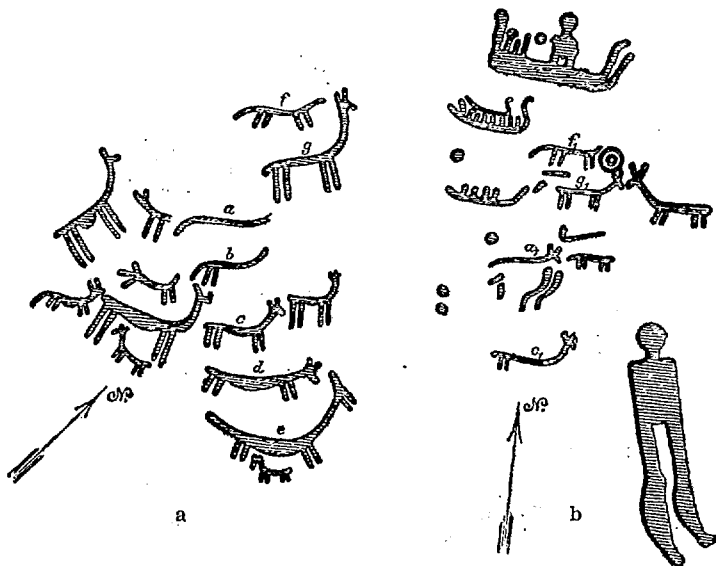

Fig. 5.

paa „Disåsen“ i Brastad Sogn, den anden paa det sydlige Fald af den Bjergknude, der ligger lige overfor Disåsen paa den anden Side af Elven. De paaafaldende Overensstemmelser, der, som det nu skal paa-vises, findes mellem disse to Ristninger, kunde tyde paa, at de i Virkeligheden maa ligge hinanden meget nær, i hvert Fald saaledes,

¹ Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd. 3, S. 431 (1886). ² I den første Afhandling i denne Række (DSt. 1939, S. 81) er der paa Fig. 8 vist en Tegning af „de flyvende Danseres Fest“, som efter Holmberg (Skandinaviens hällristningar, Fig. 128) skal findes i Rixö i Brastads Sogn. Efter hvad Gustafson (loc. cit. (1) S. 505) mener, drejer det sig dog her om den samme Ristning, som i min Afhandling er vist paa Fig. 1, saaledes at Hensførelsen til Rixö skyldes en Fejl fra Holmbergs Meddelelsers Side. Der er dog ingen Grund til at tro, at noget lignende skulde gælde for Ristningen 4:9 hos Baltzer i Forhold til 4:3, da Baltzer selv har set og aftegnet dem begge.

at de begge grænser til det samme dyrkede Areal. Desværre tillader Forholdene for Tiden ikke at verificere denne Antagelse.

De Figurer, det her kommer an paa, er allerede tidligere behandlet¹ under Temaet „Bomærker“, men der blev den Gang ikke lagt Vægt paa Figurerne indbyrdes Stillinger.

Det er da først værd at bemærke, at Figurerne a, b, c, d og e paa Fig. 5 a findes regelmæssig anbragt under hinanden i ubrudt Rækkefølge fra den enkleste og mindste til den mest fuldkomne og største. Allerede dette viser jo en vis Plan i Opbygningen. Dernæst viser der sig en paafaldende Overensstemmelse mellem Figurerne f, g, a og c paa Fig. 5 a og Figurerne f₁, g₁, a₁ og c₁ paa Fig. 5 b. Disse to Sæt Figurer har *nøjagtig* samme indbyrdes Afstand og Stillinger. Dernæst svarer f og f₁, a og a₁ nøje til hinanden med Hensyn til deres Plads i de to Bomærke-Rækker¹. c₁ svarer ganske vist nøjere til b end til c, som til Gengæld minder mere om g₁, end g gør det. Men disse smaa Forskydninger er ikke mere, end hvad man kan vente, hvis den her foreslaaede Tydning af Ordningen er rigtig. Under den Forudsætning, at disse Figurer virkelig er Bomærker, tyder nemlig den nøje Overensstemmelse mellem deres indbyrdes Placering paa de to Ristningsflader paa, at deres Stillinger paa Ristningerne ogsaa svarer til de paagældende Agres Stillinger i Terrænet, at vi med andre Ord har at gøre med to „Matrikelskort“. De to Ristninger viser da to forskellige Udgaver af samme Matrikelskort, og den Rækkefølge, hvori de enkelte Lodder er blevet tildelt Familiens enkelte Medlemmer, kan jo nok have forskudt sig fra det ene Slægtled til det andet. Det ser ud til, at „Familien Hjort“ er vokset stærkt fra den Tid, der svarer til Fig. 5 b til det Tidspunkt, da Fig. 5 a blev ristet, og har bredt sig i tilsvarende Grad.

Jævnføringen af Figurerne 5 a og 5 b giver os saaledes en Tilknytning til det dyrkelige Terræn, som Ristningerne grænser til. Et særlig smukt Eksempel paa et saadant nøje Forhold mellem Ristning og Terræn viser den store Ristning paa Aspeberget², som ses paa Fig. 6. Den findes paa en stærkt hældende Klippeflade med smuk Udsigt baade op ad Elvdalen og ud over Gerumsletten. Dens Plads er paa Kortet Fig. 7 betegnet med Nr. 1. Paa denne Slette har der, som jeg har søgt at paavise³, ligget en „By“ eller vel rettere en Sam-

¹ DSt. 1940, S. 141. ² Baltzer 23—24:1. Her efter Almgren: Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, Bd. 8, Hefte 5 (1912), S. 514. ³ DSt. 1939, S. 91.

ling Agre, over hvilke der er ristet et Kort, som tidligere er behandlet. Det viser sig nu, at den store Aspeberg-Ristning paa flere Punkter peger netop henimod denne Slette, saaledes at den dels viser topografiske Forhold paa Sletten, dels synes at give et Billede af, hvad

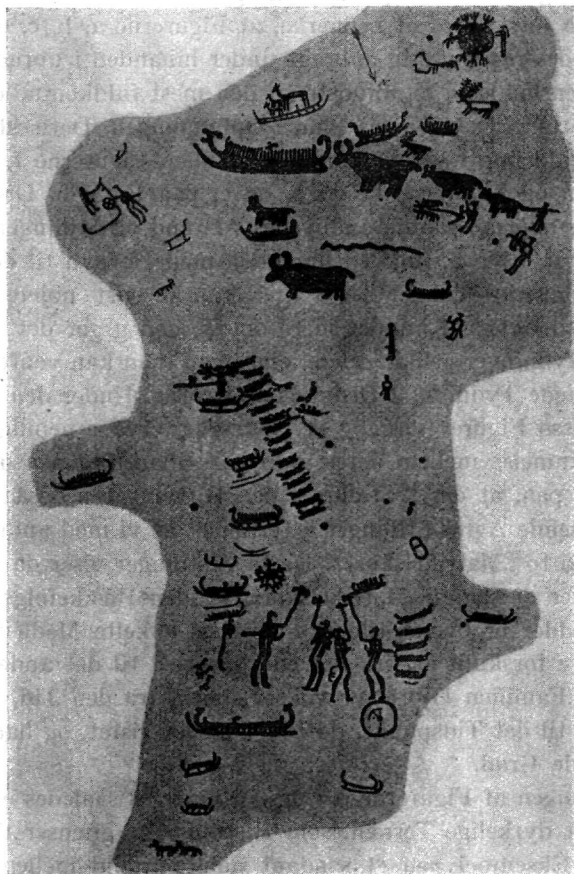

Fig. 6.

der paa et eller andet Tidspunkt er blevet produceret fra Gerumsletten og dens Bjergknuder.

Den lange Række af ens, men temmelig primitive Skibe over hinanden, som Just Bing¹ tyder som en Flaaderevy, falder, som Fig. 8

¹ Fra Trolldom til Gudetro (1937).

viser, forbavsende godt sammen med den lange, smalle Bjergknude, der findes midt paa Gerumsletten. Nederst til højre paa Ristningen findes endnu 5 lignende Skibe under hinanden. De kommer samtidig, naar de 15 Skibe netop skal passe sammen med den smalle Bjerg-

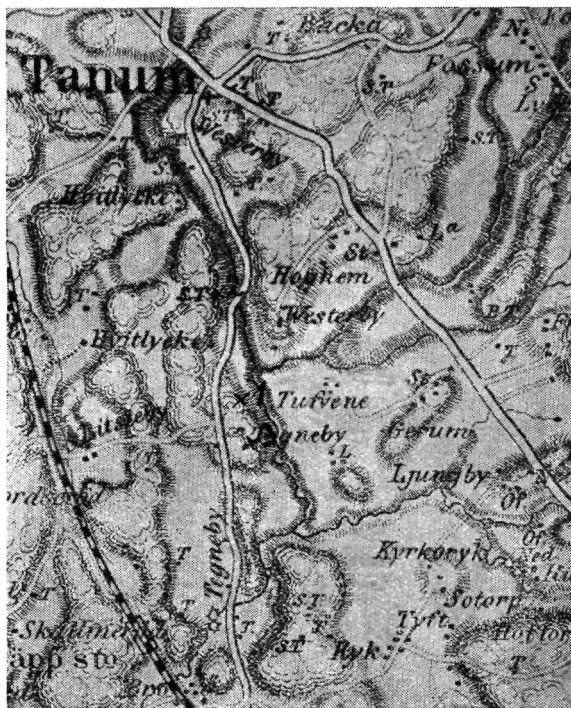

Fig. 7.

knude, til at dække den øverste Del af den Bjergknude, der fra Syd-øst skyder sig op mod Gerumsletten.

Naar man her, som det ser ud til, har valgt Skibe i Stedet for Træer til Symbol for Skove, der leverer Tømmer, er det formodentlig, fordi det er langt lettere at karakterisere et Skib end et Træ ved en bestemt Form af Køl eller Stævn, ved et bestemt Antal Mand-skabsstreger o. s. v., og at variere disse Kendetegn, hvis Bomærke-Ordningen skulde kræve det, end det vilde være at karakterisere eller variere Billedet af et Træ. Men samtidig kan Skibe, som det før

er paavist¹, ogsaa symbolisere Elvenes Forløb. I dette Tilfælde ligger Skibene a, b, c, d og e, hvoraf de fleste er af nogenlunde samme Type, ved hver sin Elv eller Del af de til Sletten grænsende Elve,

Fig. 8.

og symboliserer derved disse, ganske som det var Tilfældet ved Byplanen¹.

Det store Skib foroven samt de tre Tyre og Mandsfiguren bag ved dem kommer i samme Maalestok til at ligge paa den nuværende Landevej. Hvis denne Landevej har eksisteret i Oldtiden, kunde man

¹ Dst. 1939, S. 95.

tyde Tyrene og Manden, der driver dem frem, som en Studedrift, der ad Landevejen gaar til en Udskibningshavn, hvorfra den eksporteres, hvilket antydes ved det store Skib foran Driften. Det Skib, hvorpaa der staar en mindre Tyr, kommer til at ligge paa Elvens Plads. „Slangen“, der ogsaa kommer til at ligge paa Elvens Plads, skal formodentlig yderligere fremhæve dennes Beliggenhed ved at vise dens Bugtninger.

Denne Tydning af „Slangen“ som en Elv staar ikke alene. Paa den store Hvitlycke-Ristning (Nr. 2 paa Fig. 7) findes ogsaa en „Slange“ (Fig. 9 a), hvis Bugtninger er saa uregelmæssige, at det synes ganske urimeligt, om Risteren uden Hensigt skulde have afvejet saa stærkt fra de regelmæssige Bugtninger, man i hvert Fald forestiller sig som ejendommelige for en Slanges Bevægelser. Sammenligner man imidlertid dette „Slangebillede“ med

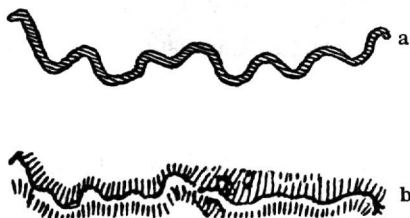

Fig. 9.

Bugtningerne i det Stykke af Elven, der begrænser Gerumsletten mod Vest (Fig. 9 b), viser der sig en ret forbløffende Overensstemmelse. Foran denne „Slange“ staar der paa Ristningen en Mand med oprakte Arme, der sædvanlig tydes som en Tilbeder af en Slangegud. Rimeligere er det vel at antage, at Manden i den Elv, som symboliseres ved „Slangen“, har været udsat for stor Fare, og at han nu mindes Begivenheden og sin Frelse ved et Billede af Elven og sig selv — ikke tilbedende — men frygtende denne Elv, som enhver Stedkyndig vil kunne genkende efter dens Forløb. Ristningen ligger knapt 1 km fra den nærmeste Ende af Elven.

For at vende tilbage til Aspeberg-Ristningen, saa maa Hjortene, Bueskytten, Plovmanden og den isolerede Tyr antages at skulle vise, hvad der ellers kan produceres paa Ejendommen. Dennes Ejer er maaske den mærkelige Mandsfigur med de store Hænder og (muligvis) ualmindelig store Phallos, der staar ved Siden af de 15 smaa Skibe.

Den ejendommelige Figur, der findes øverst paa Ristningen, maa ses i Sammenhæng med flere andre af lignende Art. Fig. 10 viser to analoge Grupper, 10 a paa Engelstrup-Stenen¹, 10 b paa et Urne-

¹ Danmarks Oldtid, Bd. II, Fig. 125, S. 134.

laag¹. Ved Sammenligning med Urnammu's Stele fra Ur² (Fig. 10 c) frembyder sig den nærliggende Slutning, at disse Grupper ligesom den sidstnævnte forestiller en Præst og en Præstinde omkring en Tempeltromme. Paa den tilsvarende Gruppe fra Aspeberg-Ristningen

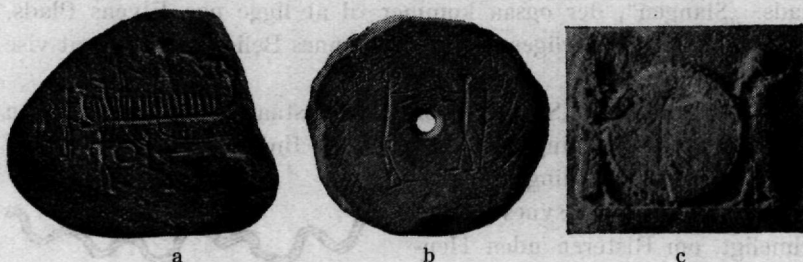

Fig. 10.

(Fig. 11 a) er der indført to Ændringer. Dels er Tempeltrommen blevet forsynet med 8 Vedhæng, hvoraf de 6 kan tydes som Mennesker med oprakte Arme. Dels synes Skaalgruben til venstre for Trommen at skulle erstatte den manglende Mandsfigur. Paa Fig. 11 b³ er Trommen ligeledes forsynet med et Antal Vedhæng, der ikke ligner noget

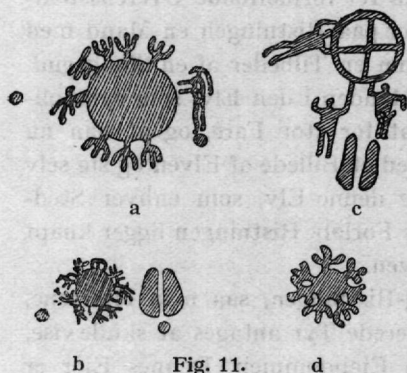

Fig. 11.

kendt Formaal. Kvinden er her erstattet med et Par Fodsaaler, under hvilke der findes en Skaalgrube, ganske som under Kvinden paa Fig. 11 a. Ogsaa her findes til venstre for Trommen en Skaalgrube i Stedet for Mandsfiguren. Paa Fig. 11 c⁴ er Fodsaalerne anbragt nedenunder Figuren, og Vedhængene, der paa Fig. 11 a og 11 d kun antydningvis forestiller Mennesker, er her helt udformede. Det er værd at bemærke, at baade Fig. 11 a, b og c findes

øverst paa de paagældende Ristningsflader, som en Art Vartegn eller Mærke. Endelig viser Fig. 11 d, som er taget fra Aspeberg-Ristningen, en Tempeltromme med 7 Vedhæng (Mennesker med oprakte Arme),

¹ Ibid, Bd. II, Fig. 263, S. 276. ² A. Jeremias: Handbuch d. altorientalischen Geisteskultur, 2. Aufl. (1929), Fig. 62, S. 72. ³ Baltzer 49—50:8. ⁴ Baltzer 57—58:2.

men uden Figurer eller Skaalgruber ved Siden. Denne Figur findes noget under Midten af Ristningen (se Fig. 6) og staar muligvis som Vartegn for den Figurgruppe (kæmpende Mænd m. m.), der findes lige under den, og som vanskelig kan bringes i Forbindelse med det øvrige Indhold af Ristningen.

Det synes rimeligt at antage, at alle disse Figurer har analoge Betydninger. Hvis den her foreslaaede Tydning er rigtig, maa denne Betydning være, at disse Figurer viser, hvor der har ligget Helligdomme. Paa de tre af Figurerne (10 a, 10 b, 11 a) optræder Præstinder, paa de to første af disse tillige en Mandsfigur, der maaske skal forestille en Præst, men ogsaa kan symbolisere Gudfremstilleren, og det tydelig erotiske Præg, der ses paa Fig. 10 b, maa vel da hentyde til det rituelle Ægteskab.

De tre Dyrekredsbilleder, der ovenfor er omtalt (se Fig. 4), maa antagelig have en lignende rituel Betydning, og de Mænd, der ledsager dem, følgerig være Præsterne ved de paagældende Helligdomme. Det samme maa derfor gælde den Mandsfigur, der paa Engelstrup-Stenen (Fig. 10 a) staar foran Skibene, og denne Sten maa derfor som Helhed tydes som Bomærke for en søfarende Høvding eller Bonde, der tillige har været Gode ved en stedlig Helligdom. Det firfødde Dyr, rimeligvis en Hund, der findes over det største Skib og forbundet med dettes Stævn, maa vel være Høvdingens Skibsmærke (Gallionsfigur), der kun paa Grund af den begrænsede Plads paa Stenen er bøjet tilbage over Skibet i Stedet for fremad, saaledes som ganske tilsvarende Figurer ses paa to svenske Helleristninger (Fig. 12 a¹, 12 b², 12 c³).

De øvrige Figurer paa Aspeberg-Ristningen kan foreløbig ikke bringes i Relation til de foran omtalte og tilhører muligvis en ganske anden Tid (se ovenfor).

Det er værd at bemærke, at baade de paa Figurerne 11 a, b, c og d viste Vartegn og de tidligere⁴ omtalte Fremstillinger af Dyrekredsbilledet Tyren alle forekommer indenfor Tanum Sogn og kun der. Der synes altsaa her at foreligge en Lokalform, paa lignende Maade, som det tidligere⁴ er paavist for Formerne „Sol paa Stativ“ og „Rammefigurer“.

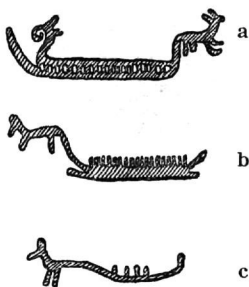

Fig. 12.

¹ Baltzer 9—10:1. ² Baltzer II, 3—4:20. ³ Baltzer 45—46:1. ⁴ DSt. 1940, S. 129.

Fig. 13.

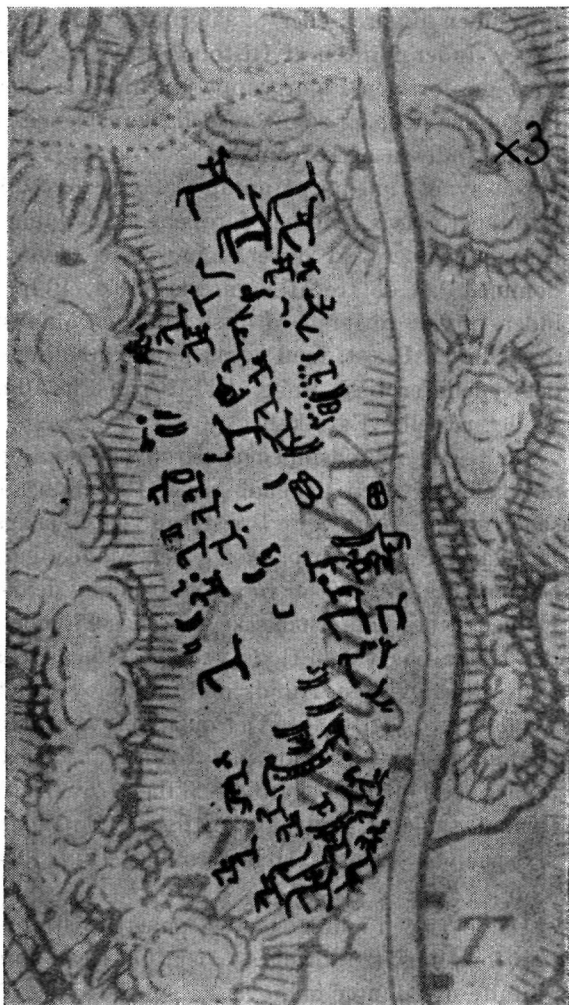

Fig. 14.

Ikke langt fra den store Aspeberg-Ristning findes en lille Ristning¹, som er gengivet paa Fig. 13, og som paa Kortene Fig. 7 og 14 er betegnet med Nr. 3. Den rummer en tilsyneladende forvirret Blanding af Heste, Skibe, Sandaler, Fugle og andre Figurer. Ved nærmere Eftersyn viser det sig dog, at næsten alle Figurerne kan indordnes i et forholdsvis lille Antal Bomærke-Rækker.

¹ Baltzer 33—34:5.

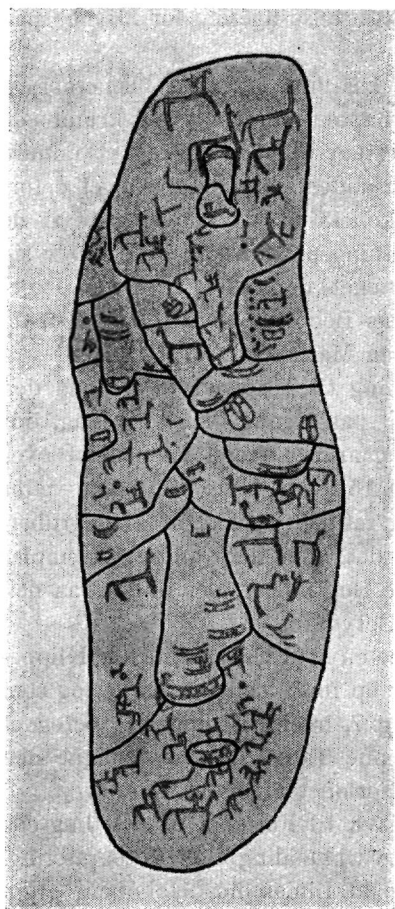

Fig. 15.

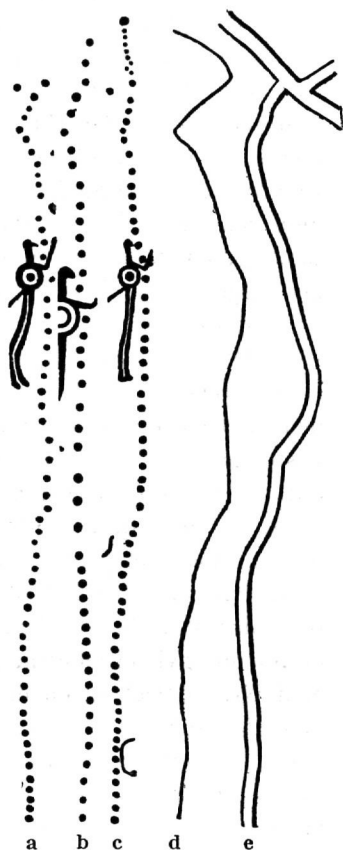

Fig. 16.

Denne Ristning passer, som Fig. 14 viser, ganske udmærket ind paa den lange, smalle Slette, der strækker sig langs Landevejen ved Tegneby, altsaa ganske nær ved Ristningens Plads i Terrænet. Arealet er ca. 43 ha, og der er 86 Figurer paa Ristningen, saaledes at hver af dem, hvis de regnes som selvstændige Enheder, faar gennemsnitlig $\frac{1}{2}$ Hektar til Raadighed. Det er kun en Fjerdedel af den Plads, der gennemsnitlig stod til Raadighed ved den største af de tidligere paa-viste „Byer“. Tillægger man derimod hver af Bomærke-Rækkerne en selvstændig Lod, faas der ca. 20 Lodder, større og mindre (se Fig.

15), saaledes at den gennemsnitlige Størrelse ligesom for „Byen“ paa Gerumsletten bliver ca. 2 Hektar.

En af Figurgrupperne paa denne Ristning er særlig bemærkelsesværdig. Den findes til højre for den næsten lodrette, svagt krummede Række af Skaalgruber. Gruppen bestaar af et større og et mindre Skib, en Hest og Overkroppen af en anden, samt en — noget deformeret — Sandal, altsaa en „Prøvekollektion“ af de vigtigste af de Figurer, der forøvrig findes paa Ristningen. Man kan ikke værge sig mod den Tanke, at den Plads i Terrænet, der svarer til denne Typesamling, har været fælles for Slettens Beboere, maaske har den, da den ligger lige ved Vejen, rummet en Markedsplads.

Et fjerde Eksempel paa Tilknytning til Terrænet findes paa den store Hvitlycke-Ristning¹. Til højre paa denne findes en lang, lidt bugtet Række af Skaalgruber, der gaar fra øverst til nederst over den bredeste Del af Ristningen (Fig. 16 a—c). Hvis det havde været Risterens Hensigt at frembringe en retlinet Række af Skaalgruber, kunde han med Lethed have gjort det, som flere andre Eksempler viser. Det maa derfor antages, at de Bugtninger, der findes paa den foreliggende Linie, har en bestemt Betydning.

Nu findes Hvitlycke-Ristningen paa en mod Øst skraanende Klippeflade nær ved Hovedvejen, der gaar op forbi Tanums Kirke, og som derfor muligvis er ældgammel (se Fig. 7, hvor Ristningen er betegnet med Nr. 2). Det er da en nærliggende Tanke at sammenligne den bugtede Linie af Skaalgruber med Forløbet af denne Landevej.

For at blive saa sikker med Hensyn til Forløbet af den bugtede Linie, som det er mulig uden direkte Opmaaling eller Fotografering, har jeg i Fig. 16 stillet Gengivelserne af Linien hos Holmberg² (Fig. 16 a), Brunius³ (Fig. 16 b) og Baltzer¹ (Fig. 16 c) ved Siden af hinanden i samme Maalestok. Dernæst har jeg, for hver 5 Millimeter, udmaalt de tre Hulrækkers Afvigelser fra en lodret Linie, taget Middelværdierne af disse Tal, multipliceret dem med 3 og saaledes konstrueret Fig. 16 d. Denne Kurve viser altsaa det gennemsnitlige Forløb af Hulrækken, idet de vandrette Udsving er 3 Gange saa store som paa Originalerne. Endelig viser Fig. 16 e Forløbet af Landevejen.

Det synes unægtelig, som om de to sidste Kurver følges forbavsende

¹ Baltzer 18—21:1. ² Skandinaviens hällristningar (1848) Tab. 13. ³ Forsök till förklaringar öfver hällristningar (1868) Tavle XIII.

godt ad, med den ene Undtagelse, at den store Bugt mod Øst i Hulrækken er forskudt lidt mod Nord i Forhold til Vejen.

Endnu en Detalje er værd at bemærke. Til højre for Hulrækken, lidt nedenfor Midten, findes hos Baltzer¹ en Figur (se Fig. 17), der formodentlig som Regel vil blive tydet som et Fragment af et Skib med Mandskabsstreger, vendt paa Hovedet. Denne Tydning er dog lidt sandsynlig, da der ikke paa hele den store Ristning findes et eneste Fragment eller helt Skib, der typemæssigt kan føjes sammen med denne Figur til en Bomærke-Række, saaledes som det f. Eks. er Tilfældet paa Lökeberg-Ristningen, hvor der findes baade hele og partielle Skibe af denne Type. Derimod minder denne Figur overordentlig meget om en lav Pælebro, baaret af en Række Stolper. Vinkelret paa den ene Ende af Figuren findes et Skib, der, efter hvad vi har set andetsteds, meget vel kan symbolisere en Elv. Hvis denne Figur skal betegne Broen over Elven, er den blevet anbragt lidt for sydligt i Forhold til Broens virkelige Beliggenhed.

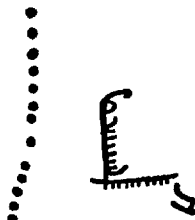

Fig. 17.

Hvis denne Tydning af Hulrækken som et Billede af Vejen er rigtig, maa det siges, at Oldtidsfolket her har præsteret et smukt Stykke Opmaalings- og Korttegningsarbejde. Principet er af lignende Art som det, vore Ingeniører nu til Dags anvender, f. Eks. ved Optegning af en Højde- eller Dybdekurve som Forarbejde for Udstikning af en Banelinie eller Bygning af en Bro. I disse og lignende Tilfælde optegnes Højderne og Dybderne altid i langt større Maalestok end de vandrette Afstande. Ved den Korttegning, her er Tale om, er Risteren gaaet den modsatte Vej, idet han har formindsket Vejens Bugtninger i Forhold til dens Længde, og Formaålet har aabenbart været at spare Arbejde. En Optegning af Vejens Forløb i rigtigt Forhold mellem Længde og Udsving vilde have krævet flere eller større Skaalgruber, naar de skulde staa saa tæt, som man nu ønskede det.

Under Forudsætning af, at de Tydninger, der er fremsat i denne og mine tidligere Afhandlinger, i Hovedsagen er rigtige, siger de os

¹ Baltzer 18—21:1.

slet ikke saa lidt om Forholdene i Bohuslen paa den Tid, da Helleristningerne blev til.

Vi faar at vide, at en Del af Landet paa et vist Tidspunkt var delt i større Omraader, som enten stod under en enkelt Mand, en Høvding, eller var delt ud i Lodder, som maaske tilhørte Medlemmerne af samme Slægt.

At disse Høvdinge levede af at opdrætte (og eksportere) Kvæg, af Skovdrift, Jagt og Agerbrug. Andre Ristninger kunde tyde paa Opdræt af Heste og Salg af Trælle.

At nogle af Høvdingene var Præster (Goder). Paa andre Ristninger synes de at udmærke sig som Krigere eller Hestebetvingere.

Vi faar at vide, at den Tids Mennesker var i Stand til at tegne en illustreret Oversigtsplan over en Egns Erhvervs- eller Ejendomsforhold og at opmaale og tegne en regulær Plan over Agerfordelingen indenfor et bestemt Omraade, og over Forløbet af en Landevej.

Alt dette taler om Samfundsforhold, som er alt andet end primitive, om en vis Grad af Arbejdsdeling, i det hele om et Kulturniveau, som er adskillig højere, end man vistnok i Reglen regner med for Bronzealderens Vedkommende.

Det kan maaske synes mærkeligt, at der i denne og de foregaaende Afhandlinger er taget saa lidt Hensyn til den for Tiden gængse Opfattelse, hvorefter det væsentlige Indhold i Helleristningerne skal være af kultisk eller magisk Art. Ved de Fremstillinger, der bygger paa denne Opfattelse, bliver den som Regel begrundet med, at det religiøse Liv hos Oldtidsfolkene i Norden har gennemsyret den daglige Tilværelse ganske anderledes intensivt, end det nu er Tilfældet. Dette skal ingenlunde betvivles, men man har blot ikke Lov til deraf at slutte, at dette stærke religiøse Islæt har givet sig et tilsvarende Udtryk i Billedfremstillingen med Udelukkelse af andre Faktorer.

Denne Tvivl berettiges ved en udmærket Parallel, der stammer fra Indianernes Billedskrift¹. Det synes godtgjort², at ogsaa Indianernes religiøse Liv har haft en gennemgribende Betydning for deres Tilværelse. Ikke desto mindre viser en Optælling af Sidetallene paa de

¹ G. Mallery, Annual report of the bureau of ethnology, Washington 1888—89.

² Mallery, loc. cit. S. 461.

paagældende Kapitler i Mallerys store Værk, at kultiske og magiske Motiver kun dækker ca. en Sjettedel af samtlige Billedfremstillinger, medens de øvrige fem Sjettede dele omfatter Æmner som: Erindringsbilleder af forskellig Art, Tidsregning, astronomiske og meteorologiske Forhold, lagttagelser af Terræn og Fauna, Meddelelser af personlig Art, derunder Krigserklæringer, Bomærker, Stammetegn m. m., Skik og Brug, historiske og biografiske Meddelelser samt Fremstillinger af mangfoldige abstrakte Begreber.

Ud fra denne Analogi maa det være berettiget at slutte, at de nordiske Helleristninger ikke udelukkende har haft kultiske eller magiske Formaal. Snarere maa det formodes, at en væsentlig Del af Æmnerne er af lignende Karakter som hos Indianerne, og det er ud fra dette Synspunkt, jeg har søgt at tyde en Del af Helleristningerne paa anden Vis, end det ellers har været Sædvane.

DE ESKIMOISKE SAGNS OPBYGNING, BELYST VED AXEL OLRIKS EPISKE LOVE

AF

ERIK HOLTVED

CITÆRET LITTERATUR

(Fork. MoG: Meddelelser om Grønland).

- Boas, Fr.: The Central Eskimo. — 6. Ann. Rep. Bur. of Ethnol. Washington 1888.
— The Folk-lore of the Eskimo. — Journ. Am. Folk-lore XVII. 1904.
— The Eskimo of Baffin Land and Hudson Bay. — Bul. Amer. Mus. Nat. Hist. XV. N. York 1901—1907.
- Hawkes, E. W.: The Labrador Eskimo. — Canada Geol. Surv. Mem. 91, Anthrop. Ser. No. 14. Ottawa 1916.
- Holm, G.: Sagn og Fortællinger fra Angmagsalik. — MoG X. Kbhvn. 1888.
- Jenness, D.: Myths and Traditions from Northern Alaska, The Mackenzie Delta and Coronation Gulf. — Rep. Can. Arct. Exp. 1913—18 Vol. XIII A. Ottawa 1924.
- Nelson, E. W.: The Eskimo about Bering Strait. — 18. Ann. Rep. Bur. Ethnol. Washington 1899.
- Olrik, A.: Nogle Grundsætninger for Sagnforskning, ed. H. Ellekilde. Danmarks Folkeminder Nr. 23. Kbhvn. 1921. (Cit. AO).
- Rasmussen, Knud: Myter og Sagn fra Grønland I—III. Kbhvn. 1921—25. (Cit. M & S).
- Intellectual Culture of the Iglulik Eskimos. — Rep. 5. Thule Exp. VII.1. Copenhagen 1929. (Cit. Igl.).
- Observations on the Intellectual Culture of the Caribou Eskimos. — Rep. 5. Thule Exp. VII.2. Copenhagen 1930. (Cit. Carib.).
- The Netsilik Eskimos. — Rep. 5. Thule Exp. VIII.1—2. Copenhagen 1931. (Cit. Nets.).
- Intellectual Culture of the Copper Eskimos. — Rep. 5. Thule Exp. IX. Copenhagen 1932. (Cit. Cop.).
- Rink, H.: Eskimoisk Digtekonst. Tidskr. for Ide og Virkelighed. Kbhvn. 1870.
— Eskimoiske Eventyr og Sagn. Kbhvn. 1866; Supplement 1871.
- Thalbitzer, W.: The Ammasalik Eskimo II, Language and Folklore. — MoG. XL. 1923.

Foretager man en vandring gennem den eskimoiske sagnverden med opmærksomheden rettet mod den mulige gyldighed af de af Axel Olrik formulerede „episke love“ (Nogle Grundsætninger for Sagnforskning, 1921. Afsnit III), konstaterer man ofte en vidtgaaende overensstemmelse med de fleste af disse. Men det hænder ogsaa, at man studser over en tilsyneladende vilkaarlighed eller frihed i behandlingen af de paagældende temaer, — fænomener, der ved nærmere undersøgelse dog ogsaa viser sig at komme igen med stor lov-bundethed, og som oftest kan henføres til afvigelser, som Axel Olrik selv henleder opmærksomheden paa. — En gennemgang af lovene hver for sig, med eksempler taget fra de eskimoiske sagn, vil nærmere belyse ovenstaaende.

Forinden vil det dog være paa sin plads at gøre rede for det stof, hvoraf den eskimoiske sagn-masse bestaar, og særlig den form, hvori det foreligger tilgængeligt, for at prøve hvormeget heraf det overhovedet kan være berettiget at drage ind i en undersøgelse af lovmæssigheder.

Forat vi kan fastholde folkedigtningens stof, maa vi have det nedskrevet (AO: § 13), og den bedste optegnelse er den, der med størst nøjagtighed gengiver sin mundtlige kilde (§ 14). Vi er her saa heldige for de eskimoiske sagns vedkommende at have en række optegnelser, nedskrevet efter diktat af fortællerne (W. Thalbitzer, Knud Rasmussen, Boas, Peck, Jenness, Nelson), og de mange grønlandske sagn, der er nedskrevet direkte af indfødte og oversatte i Rinks samling.

Dernæst foreligger en stor mængde af genfortalte sagn, hvoraf mange gør krav paa fuldstændighed i gengivelsen af det meddelte stof, saaledes Knud Rasmussen: Myter og Sagn fra Grønland I—III og sagnsamlingerne fra de canadiske eskimoer (5. Thule-expedition)¹.

Lidt usikrere er forholdet, naar sagnene siges at være nedskrevne gennem tolk, men en stor del af de gennem Fr. Boas (The Central Eskimo, 1888 og The Eskimo of Baffin Land and Hudson Bay, 1901—07), Jenness (Can. Arct. Exp. 1913—18, 1924) og Nelson (The Eskimo about Bering Strait, 1899) meddelte sagn — for at nævne nogle af de vigtigste — er saa fyldige, at man tør antage, at de er meget nær den mundtlige form.

Endelig foreligger en mængde fragmenter og summariske gengivelser, hvis kildeværdi er af meget forskellig beskaffenhed.

¹ I M&S I p. 69—70 gør Knud Rasmussen rede for den metode, han anvender ved oversættelsen af eskimoiske sagn.

Der staar saaledes en lang række fyldestgørende optegnelser til raadighed (AO: § 15). Disse gengiver imidlertid sagn paa forskellige tilstandstrin: frodigt, knapt, sygnende (AO: § 45). Nogle gør indtryk af at have bevaret en ret konstant form, mulig paa grund af deres knaphed og anekdotiske karakter, mulig fordi de har været overleveret i bunden form (WThb: Amm. II p. 385). I nogle opskrifter af sagn, der nu er almindeligst kendte i prosaform, kan saaledes dukke versificerede partier op, som det er tilfældet i fortællingen om pigen, der blev gift med en hval (M&S III p. 194) — eller i Sedna-myten, der i Baffinland foruden i prosa ogsaa kendes i bunden form (Boas 1888 p. 585).

I langt de fleste opskrifter maa man dog nøjes med at konstatere en kerne, der er fælles, eller blot ensartede episoder, der røber slægtskabet indbyrdes.

Alt ialt vidner de eskimoiske sagn om en lang og omflakkende tilværelse, og nogen bestemt grundform vil det i de fleste tilfælde være yderst vanskeligt at opstille.

Dog skulde man, i betragtning af eskimoernes store konservatisme og trofasthed overfor overleveringer, kunne naa et godt stykke i denne retning ved specialundersøgelser af de enkelte sagn, omend der altid maa regnes med en vis fri personlig gengivelse, som maner til forsigtighed¹.

Det nytter saaledes ikke her at søge en fuldstændig eller oprindelig form af sagnene som grundlag for en undersøgelse af episke loves gyldighed. Dette er dog heller ikke nødvendigt. De episke loves ejendommelighed er netop, at de viser sig at gælde for de levende sagn under skiftende vilkaar, — ja i en vis forstand at udgøre de mest konstante elementer.

Nogle af de af Axel Olrik opstillede eller formulerede love er af en saadan karakter, at de kan konstateres selv i sagnfragmenter, fx. skematisering, handlingsbundethed, modsætningslov, tretalslov m. m., hvorimod andre kræver en større helhed for en retfærdig vurdering, særlig hvor det gælder handlingsenighed og tildels indlednings- og hvilelov.

De forskellige love vil nu blive gennemgaaet hver for sig, særlig

¹ jvf. W. Thalbitzer: Amm. II p. 385. — Knud Rasmussen udtaler i M&S I p. 69: "... Handling og Konflikt stivner derfor aldrig i en vedtægtsmæssig Form, men er indenfor visse historiske Traditioner ganske individuel."

med henblik paa, om der skulde kunne konstateres kendelige afvigelser fra dem.

AO § 57: „Folkedigtningens „episke love“. I store dele af den folkelige sagnverden har fortællerne en tilbøjelighed til at tage visse hensyn til komposition og fortællemåde. De er væsenlig ens for store områder og for forskellige arter af sagn; deriblandt for det meste af den europæiske sagnoverlevering. Den regelmæssighed, hvormed de optræder, gør at vi kan betragte dem som „episke love“; i modsætning til kunstdigtningen kan vi betragte dem som „folkedigtningens episke love“.

Herved vil vi dog ikke have udelukket, at der findes et vist spilrum for de enkelte digtarter til given tid og sted. Nogle ynder en mere sammenslynget handling, et større antal personer, en mindre stræng handlingsenhed; andre trækker grænsen for disse ting langt snævrere. Alt ialt vil man dog forbavses over overensstemmelsernes styrke. Man kan træffe overleveringer fra fjærne egne, ogsaa fra lande udenfor Europa, som paa den med folkedigtningen fortrolige læser gør et indtryk af noget velkendt, ikke ved sit emne, men ved sin tilrettelægning af stoffet. Analyserer man nærmere denne følelse af genkendelse, er det man møder de „episke love“: vedtægtsmæssige fremgangsmaader ved opbyggelsen af en fortælling.

....

Det ejendommelige ved de „episke love“ er ikke blot, at det enkelte sagn gør saa begrænset et udvalg af livets virkelige mangfoldighed, men at store mængder af sagnstof alle gør et og samme udvalg: af talstørrelser, af personer og deres indbyrdes forhold, af midler til spænding, — virkemidler der med vore vaner kan synes at være en gentagelse af samme lille kreds af tanker. Reglerne for fortællingskomposition kan vi derfor ogsaa kalde: reglerne for det snævre udvalg af livet.“

AO § 58: „Sagnets overskuelighed.“ Sagnet viser ikke en tilsvarende mangfoldighed som det virkelige liv. Det har færre personer; og fremfor alting griber færre kræfter paa én gang ind i et menneskes skæbne.

Hvis noget skal fremstilles som resultat af mange samvirkende kræfter, lader sagnet dem virke én efter én.“

Denne lov gælder i al almindelighed for de eskimoiske sagn. Disse behandler som regel kun udsnit af tilværelsen, ev. enkelte episoder, eller forfølger en bestemt episk handlingslinie, fx.: drab — hævn, forsvunden — findes, eller en helteskikkelses livsløb (oftest kun dele af denne). —

Overskuelighed i denne forstand er et relativt begreb og behøver intet at sige om en fortællings umiddelbare overskuelighed, der er mere afhængig af dels fortællingens længde, dels dens bredde eller den skarphed, hvormed de afgørende begivenheder er trukket frem, —

forhold, der kan være af vanemæssig eller maaske undertiden rent individuel karakter. — I Alaska varer det undertiden tre dage at fortælle en historie tilende, og for at bøde paa manglen af umiddelbar overskuelighed markeres sommetider de afgørende punkter, ved at pinde stikkes i jorden som en slags kapitelinddeling (Nelson 1899 p. 451).

Som oftest indeholder sagnet færre personer end virkeligheden, men det er dog ikke ualmindeligt, at samfundet optræder med alle sine medlemmer. Mulig kan man heri se noget typisk for et lille samfund, hvor netop i praxis samfundet som helhed er af saa stor betydning i den enkeltes tilværelse. Dette forhold findes dog ikke i sagn af mytisk eller fabel-agtig karakter, men hovedsagelig i episke eller pseudo-historiske beretninger, hvis niveau foregives at være den menneskelige, daglige tilværelse.

Overskuelighedsloven træder dog altid tydelig frem i den form, at begivenhederne simplificeres — eller snarere analyseres ud i enkelt-handlinger, der følgende efter hinanden tilsammen giver udtryk for den tilstræbte hensigt. Oftest forener en saadan „handlings-sum“ flere love, særlig „handlingsbundethed“, „gentagelse“ og „stigning“. Rettest vilde det maaske være at udtrykke det saaledes, at „handlingsbundetheden“ (og en del af de andre love) er midler i „overskueligheden“s tjeneste.

Det „snævre udvalg af livet“ angaar saavel psykiske forhold, fx. karaktermærker, som haandgribelige fænomener, og særlig i første tilfælde trækkes grænserne for udvalget som regel meget snævert (se videre herom under „skematisering“).

Hvis mange samvirkende kræfter, der er underordnede en helhed, skal bringes til virksomhed i scenens forgrund, maa de føres frem en ad gangen. En kunstfærdig graduering finder vi i følgende eksempel, hvor en deling af folkemængden finder sted i „mellemgrunden“.

I fortællingen om Kátagtorajik (Kagssagssuk)¹ (M&S I p. 230) er den lille, forældreløse dreng stillet op overfor „alle de andre“, men overskueligheden bevarer, ved at disse stadig holdes som en helhed (med stor artistisk virkning), der endog taler i kor; — og naar de ikke gør det, er det for at fremkalde en bestemt virkning: (p. 235) ... nogle sagde „nu spiser vi den bjørn, hvoraf K. skal have pels“ ... andre sagde „...“ og atter andre sagde „...“ — Ved denne tre-deling af mængden, hvor hver del atter taler i kor, forstærkes yderligere indtrykket

¹ Fortællingen vil findes gengivet i sin helhed p. 39 ff.

af den overvældende mængde. — Naar „alle de andre“ imidlertid skal skride til handling overfor hovedpersonen (i forgrunden), maa det ske en for en: (p. 230) Alle løfter K., først den ene, saa den anden osv. — eller de lader sig repræsentere ved en enkelt: (p. 232) en mand under-søger K's fingre, om han gemmer en kniv mellem dem.

AO § 59: „En ytring af sagnets overskuelighed er bl. a. den saakaldte sceniske totalslov: sagnet bringer nødig mere end to personer paa scenen samtidig; under omstændigheder kan en tredje person (biperson) føjes til for en kort optræden. Det lader gerne en af de optrædende personer forsvinde af scenen, eller i alt fald træde ud af virksomhed, inden en ny viser sig.“

Den „sceniske totalslov“ finder udbredt anvendelse i eskimoiske sagn. — I nogle overholdes den dog ikke altid saa strængt. Eskimoerne har ofte mange — eller i det mindste flere — personer paa scenen samtidig; og selvom som regel kun to er i brændpunktet, er de andre dog klar ved siden af til strax at gribe ind. Det er heller ikke altid lige klart, hvem der i en given situation er den egentlige hovedperson.

Dette kunde hænge sammen med, at overleveringerne betragtes som beretninger om virkelig stedfundne begivenheder, — mulig ogsaa med eskimoernes ofte løse etiske forhold til de idealiserede figurer, der giver sagnene et i en vis forstand artistisk præg. Man undrer sig ofte over at møde en vis ligegyldighed overfor, om det gaar den ene eller den anden godt, naar blot det der foregaar fanger opmærksomheden. — Men det er ogsaa muligt, at det i nogle tilfælde kun skal ses som svaghed og tegn paa, at sagnet er i „sygnende“ tilstand.

„Virkende guddomme viser sig ikke paa scenen i det afgørende øjeblik.“

Dette maa nærmest siges ikke at gælde for eskimoiske sagn, og aarsagen ligger sikkert i de eskimoiske guddommes menneskelige karakter. Hele niveauet, enten handlingen nu er forlagt til maanen eller til havets bund, hvor „Sødyrenes Moder“ residerer, er helt igennem jordisk. Naar en guddom, spc. Maanemanden, gør sig gældende, er det altid paa en saare haandgribelig maade.

AO § 60: „Sagnet skematiserer sine personer og tildragelser: giver dem kun de til handlingen nødvendigste træk. — Flere ensartede personer eller ensartede optrin bliver med forsæt gjorte saa ens som muligt.

Sagnets digterske værdi er derfor i væsenlig grad betinget af, om det har saadanne træk der alene udtrykker hele situationens karakter.“

En saadan „skematisering“ kommer meget tydeligt til orde i de eskimoiske sagn. — Skematisering af personer er som regel gennemført saa strængt, at man egentlig slet ingen personlig forestilling danner sig om de optrædende hovedpersoner. De staar kun som symboler for visse egenskaber eller lidenskaber, (styrke, mordlyst, hævnfølelse m. m.) og karakteriseres gennem deres handlinger¹. — Hvis de tillægges visse ydre mærker, staar disse som regel i nøje forbindelse med handlingen. Om sagnhelten Kagssagssuks udseende hører vi saaledes kun om hans næsebor, som han bliver løftet i. I en del dyresagn træffes beskrivende træk, der dels skal pointere, at det er dyr eller forvandlede mennesker, der optræder, og dels begrunder eller finder begrundelse i handlingen. I Alaska-sagn er det et hyppigt forekommende træk, at dyret skyder sin maske i vejret (som en dansemaske?), lige før det antager menneskeskikkelse, og i forskellige sagn kommer mennesker til et hus, hvis beboere har visse ejendommelige træk, fordi de er dyr i menneskeskikkelse.

Det forekommer dog ogsaa, at træk tilføjes personer, uden at det i den paagældende forbindelse er muligt at paavise nogen episk nødvendighed af dette. Det ligger dog i saadanne tilfælde nær at antage, at betydningen af saadanne træk er gaaet i glemme og saaledes maa anses for lævn.

Ensartede personer eller ensartede optrin gøres ogsaa i de eskimoiske sagn saa ens som muligt. Særlig ved ensartede optrin er tilbøjeligheden til at gøre dem næsten helt ens iøjnefaldende, og de valgte episoder eller bemærkninger, der gøres til genstand for gentagelse, er som oftest valgt med stor sans for virkning og karakterisering af den paagældende situation.

I Grønland og maaske særlig Alaska udviskes skematiseringen dog i nogen grad i mange sagn af en bred og malende fortællekunst.

AO § 61: „Folkedigtningen kender ikke den udførlige beskrivelse og kan altsaa ikke bruge den til at udtrykke en handlings væsen og betydning. Hvad der skal fremstilles som betydningsfuldt, fremstilles ved gentagelse: herved kan tanken komme til at dvæle længere ved det samme emne. —“

AO § 62: „Sædvanlig er gentagelsen forenet med stigning: helten udfører tre kampe, den ene vanskeligere end den anden; eller han gør tre forsøg, hvoraf kun det sidste lykkes; eller først mislykkes forsøget

¹ smilgn. Rink: Eskimoisk Digtekonst. 1870 — „Egenskaber karakteriseres ved særlig persontype ...“

før den ældste bror, saa for den næstældste, saa lykkes det for den yngste. (Dette sidste kunde benævnes en modsætningsstigning: stigningen ligger i foretagendets vanskelighed, naar det mislykkes for de to; modsætningen i at deres forsøg ikke forbereder hans sejr, jfr. § 71—72).

Den skematisering, der ligger i, at ensartede optrin gøres helt ens — eller næsten helt ens, idet ordvalget ofte nuanceres lidt, uden at hændelsen i og for sig forandres, bliver formelt en gentagelse. Men i forløbet af det Eskimoiske sagn betegner den hver gang en ny handling, og gentagelsen faar fornyet og oftest forstærket betydning i kraft af sin ny plads i handlingsrækken.

Noget anderledes er forholdet, hvor en handling gentages, men virkningen af den hver gang forandres — som oftest med stigning. I dette tilfælde er episodens plads i handlingsrækken ikke af saa afgørende betydning i forhold til det, der hvergang foregaar, men det bidrager netop til paa en virkningsfuld maade at forstærke indtrykket af en person eller en særlig handlemaade. Vil man i den simple gentagelse se en svaghed eller kejtethed i fortællemaaden, saa maa man til gengæld ofte anerkende anvendelsen af „gentagelse med stigning“ som en artistisk finesse, der kan være af stor virkning. Ofte støtter simpel gentagelse og gentagelse med stigning hinanden.

I myten om kvinden, der ægtede en hund og derved blev stammomoder til hele jordens befolkning, fortæller Østgrønlanderne, at hun først fødte 1, saa 2, saa 3 og tilsidst 4 hvalpe, — uden at de vekslende antal i og for sig har nogen betydning for handlingen. (W. Thalbitzer: *Amm.* II p. 389).

I Kagssagssuk-sagnet fra Baffin Island (Boas 1888 p. 628) fortælles, at Kagssagssuks brødre tre gange bygger en konebaad; først den tredje er saa hurtigsejlende, at de er tilfredse med den. — Handlingen er ikke skredet spor frem. Den gentagne fortælling om bygningen af en konebaad er her kun et middel til at forstærke indtrykket af, hvor hurtig den er.

Som et tredje, karakteristisk eksempel kan nævnes en episode fra en østgrønlandsk fortælling om en dreng og en pige, som deres plejesøskende, et par equilikker, har hængt op ved benene, saa de hænger ned fra en klippe med hovederne nedad. Pigen dør, men broderen holder sig i live, og omsider ser han en konebaad komme sejlende under sang. Han raaber til den, men folkene hører ham ikke, fordi de synger. Nogen tid senere gentager den samme episode sig. Endelig kommer for tredje gang en konebaad. Folkene er der tavse, og de hører drengens raab og frelser ham (M&S I p. 205). — Den simple gentagelse er her ledsaget af en vis spænding i kraft af den ny plads i handlingsrækken. — vil det denne gang lykkes drengen at blive hørt? — Stigningen (i episk

betydning) ligger imidlertid i, at fortælleren lader muligheden for at blive hørt vokse, idet der ikke synges i den tredje baad.

AO § 63: „Sagnets handlingsbundethed. Enhver egenskab hos en person eller en ting maa udtrykkes i handling; ellers har den ingen betydning for sagnet.“

„Handlingsbundethed“ er et væsentligt træk i eskimoiske sagn, uden at den dog kan siges at være altbeherskende. Det er en lov, der har afgørende betydning for sagnenes karakter og styrke, og som saadan betegner den ogsaa den bærende kraft i de eskimoiske sagn. I adskillige tilfælde er den dog kompletteret med beskrivende træk; men naar saadanne findes i større mængde, er der mulig grund til at antage, at folkeoverleveringen har været genstand for stærkere personlig bearbejdelse. Som regel medfører dette en svækkelse af sagnets spænding og plastiske styrke. Som eksempel herpaa kan fremføres:

(M&S I p. 291) — „Nu var Quvtajå ganske alene, og han levede et elendigt liv og døjede meget ondt, fordi der ikke var nogen, der holdt af ham. Der var kun en eneste mand i huset, som gav Quvtajå noget at spise; men hver gang Quvtajå fik et stykke kød af ham, tog de andre det fra ham, og saaledes gik det til, at den stakkels dreng aldrig fik noget. Da den fanger, som var god imod ham, opdagede dette, tog han ham siden op paa sin briks, hver gang han skulde give ham noget at spise; thi her turde ingen tage det fra drengen.“

(M&S I p. 283) — „De gik saa frem paa gulvet og prøvede kræfter paa den sædvanlige maade, idet de trak armkrog; men før de begyndte havde den gamle sagt til den forældreløse, at han straks fra første færd skulde vise, hvilke kræfter han havde, og ikke blufærdigt lade, som om han ingen havde. Dette gjorde den forældreløse ogsaa, og skønt han gik hele rækken af mænd igennem, viste det sig snart, at der ikke var en eneste, der kunde magte ham.“

Vi er her aabenbart langt borte fra folkesagnets lidt haarde, men anskuelige og kraftfulde skikkelse. Exempler paa stræng handlingsbundethed findes derimod i næsten alle polareskimoiske sagn. — Der er dog næppe tvivl om, at de fleste eskimoiske sagn kan skrives ned som en kæde af knappe, fyndige sætninger, der hver betegner en afsluttet handling, uden at stort af sagnets væsentlige indhold gaar tabt. Dette viser deres dramatiske karakter og kunde styrke formodningen om en oprindelig strængere (bunden?) form.

Denne fortælleform i korte perioder, hver indebærende en afsluttet handling, støttes af det eskimoiske sprog, der i udstrakt grad formaar

at farve eller nuancere det enkelte udtryk for en aktivitet uden at behøve at ty til omstændelige beskrivelser. Den eskimoiske fortælle-teknik synes at være sig denne sprogets koncentrerethed bevidst. Fortællerne har en tilbøjelighed til dvælende fremstilling eller gentagelse af væsentlige ord eller passager, for at disse kan faa tid til at øve deres virkning fuldtud paa tilhørerne.

En bredere udformning synes dog at være karakteristisk for en række sagn, især fra Østgrønland, Vestgrønland og Alaska, baaret af en professionel fortællekunst og en trang hos tilhørerne til at nyde sagnet eller sagnfortællingen med en vis grad af æstetisk indstilling. Nogen forskel kan mærkes i behandlingen af sagn, der hovedsagelig er mytiske og sagn af mere dagligdags indhold.

Hos de canadiske eskimoer, hvor sagnfortællingen ikke spiller slet saa stor en rolle som underholdning, finder vi gennemgaaende en udpræget handlingsbundet form i snæver sproglig iklædning. Sagnene betragtes her mere som historisk end som underholdningsstof, forsaavidt de ikke er af en saadan beskaffenhed, at det ligger under mænds værdighed at fortælle dem, men henvises til kvinder og børn. — Kobbereskimoerne synes overhovedet kun at interessere sig lidt for at fortælle deres gamle traditioner (Jenness 1924 p. 1); — til gengæld ejer de en rig poetisk digtekunst.

At et sagn kan gennemføres i stræng handlingsform er betinget af evnen til at omsætte tanker og følelser i handlinger, der er karakteristiske udslag af disse, og forestille sig saadanne handlingers virkning paa omverdenen og igen dennes reaktion overfor dem. I denne henseende vidner de eskimoiske sagn ofte om et sandt mesterskab og giver samtidig et interessant bidrag til den eskimoiske adfærdspsykologi.

(Boas 1888 p. 621) — At Kivioq har isinde at foretage en lang rejse tilkendegives ved, at han hvergang han kommer hjem foregiver at have mistet sine vanter og lader konen sy nye.

(M&S I p. 106) — Da kællingen ikke har held med at skære maven op paa manden (fordi han trækker maven til sig), er hendes første tanke, at uloen ikke er skarp, og hun giver sig til at hvæsse den. —

— Og ønsket, om at det maa blive mørkt, udtrykkes ved midlet dertil: „bare lamperne vilde gaa ud“.

(KnR: Nets. p. 435) — Den skinsyge Iliktaoq plejede, naar han tog ud paa fangst, først at sprede ny sne foran husindgangen for at se, om nogen besøgte hans kone.

(KnR: Nets. p. 433) — Igimarasugssugssuaq feder sin kone, og beder hende hente brændsel, — da han har isinde at æde hende.

I episk henseende har det talte ord samme værdi som den udførte handling, — og den maade, hvorpaa et tanke-komplex eller en hel situation finder udtryk i en enkelt bemærkning, er ofte slaaende.

I fortællingen om „Marduliat, Tvillingerne der lærte at dykke“ (M&S I p. 202) er indledningen et eksempel paa en saadan „fortættet“ tankegang.

„Der var engang en Fanger, som var stor og vældig i al Idræt; men han havde ingen Børn, og det var hans højeste Ønske at faa en Søn. „Om jeg engang fik en Søn, ved jeg ikke alt det, jeg kunde finde paa!“

Og han begyndte at spørge sig for rundt om ved Bopladserne: „Hvorledes bærer man sig ad med at lære Børn at holde Vejret lige saa længe som en Sæl?“

Og som Svar paa sit Spørgsmaal fik han følgende at vide af en gammel Mand: „Din Kone skal føde dig Tvillinger, men før de bliver født, skal du træffe dine Forberedelser . . .“ —

Saa følger en række anvisninger paa magiske midler, tvillingerne kommer til verden og bliver storfangere osv.; deres opvækst og opdragelse skildres med eskimoisk grundighed. Der sker tilsyneladende intet sensationelt. Men den lidt mystiske indledning har en dybere mening; den lader ane en episk handling. Børnene faar fjender, og (som man maatte vente) er det ved deres særlige evner, at de sluttelig ombringer disse.

AO § 64: „Sagnets plastik (sagnets anskuelighed). Sagnet lader hvert optrin danne et tydeligt billede for fantasien; det viser hver person i en handling eller tilstand, hvis ydre form og indre stræben svarer til hinanden, og som skiller sig ud fra hverdagslivet i tilstrækkelig grad til ikke at blandes sammen med det.

Med forkærlighed stiller sagnet de simple modsætninger sammen: stor mod lille, mand mod kvinde, menneske mod dyr; selve modsætningen skal karakterisere hvers ejendommelighed.

Sagnet bringer tillige sine personer i det legemlig nære sammen-spil, der svarer til deres rolle overfor hinanden (helten og hans hest; Skjold med bjørnen, Thor drager Midgaardsormen, kæmperne ved Rolfs lig, Sigmund bærer sin døde søn). Sagnet er — langt mere end senere digterværk — en række af plastiske kompositioner. Det korte sagn er oftest bygget over én saadan figurkomposition; det længere har hyppig en enkelt, der rager op over alt det øvrige.

Ejendommelig for sagnets komposition er forkærligheden for den dvælende stilling fremfor den øjeblikkelige.

En mængde af de mest berømte sagnkompositioner er ikke skabte af virkelighedsindtryk men af fantasi; saaledes en mangfoldighed af sammenspil mellem dyr og menneske: helten støder sværdet i slangen, pigen staar paa oksens ryg og kigger ud, kvinden sidder paa bjærget og malker sin mælk i tranens og svanens næb, ørnen bærer helten paa sin ryg, osv.“

De eskimoiske sagn er opbygget med stor sans for den plastiske komposition, og evnen til at udtrykke en situations eller de optrædendes karakter gennem deres handlinger er forenet med et skarpt øje for de ydre virkemidler, der ved deres anskuelighed tjener til dels at gøre det lettere at fastholde den paagældende situation i fantasien, dels at give den en særlig kolorit. Den kæde af handlinger, der som regel udgør et sagn, fæstnes saaledes i en række af tydelige handlingsbilleder, men disses skarphed varierer dog sagnet igennem, for en del afhængig af, om selve skuepladsen er i hvile eller bevægelse. Det er i denne forbindelse sikkert ikke uden betydning, at sagnene for en meget stor del beskæftiger sig med fangst og rejser, noget der jo udfylder den væsentligste del af Eskimoens tilværelse, og som han gerne dvæler ved — ogsaa selvom de ikke er ledsaget af større dramatiske episoder. Enhver der har læst eskimoiske sagn paa originalsproget har lagt mærke til, hvor omstændeligt enhver forandring i handlingen skildres, „han begav sig afsted, han rejste, han rejste, han rejste; han nærmede sig sit maal, efter at have nærmet sig kom han til stedet osv. osv.“ — Der er intet karikeret i dette typiske eksempel, udover hvad der ligger i den ordrette oversættelse. Paa den fremmede virker det som en kliche, men for eskimoens fantasi er det tilstrækkeligt til at oprulle en lang række detaljer, der ligesom formidler overgangen. Trangen til dvælende fremstilling giver sig saaledes ogsaa umiddelbart tilkende i selve fortællestilen, — ja er overhovedet betegnende for eskimoisk tale. Sædvanlig sker der i sagnet en vexlen mellem billeder eller optrin i hvile og i bevægelse, saaledes at handlingen fra tid til anden ligesom bremser op, og samtidig trækkes situationsbilledets konturer skarpt frem.

De eskimoiske sagn rummer ogsaa adskillige eksempler paa hvilende billeder af stor skønhed eller virkning, af rent malerisk eller poetisk karakter.

„Der brændte en lille lampe derinde; en gammel kælling laa og sov; hun laa paa sin ryg, og hun sov om dagen, fordi hun var en gammel kælling . . .“ (M&S III p. 121).

„Det var et mageligt og behageligt liv at være græsstraa; man holdt sig ganske stille paa et sted, og der stod man og bestilte slet ingenting . . .“ (M&S I p. 119).

Eller indledningen til en anden østgrønlandsk fortælling, meddelt af Knud Rasmussen:

„Der var engang en Storfanger, som havde en Kone, der var saa smuk og dejlig, at Vinden aldrig nænnede at blæse, der hvor hun var; derfor laa Havet altid spejlblankt ud for hendes Boplads. Naar hendes Mand kom hjem fra Kajakfangst og saa, at der var en ganske svag Krusning paa Havet, saaledes at det blot fik en blaalig Tone hen over sig, saa vidste han, at hans Kone var inde i Huset; men naar hun var ude, var Havet, hvor meget det end blæste, altid spejlblankt rundt omkring dem.“ (M&S I p. 307).

Saadanne fremstillinger vidner om, at den eskimoiske fortællekunst ingenlunde er saa helt primitiv. Den røber — ofte paa en egen blufærdig maade, at den har formaaet at sætte sig ud over den strænge handlingsbundethed til fordel for mere stemningsbetonede billeder. Det er i denne forbindelse kun en kunstnerisk styrke, at udtryksmidlet er klare og anskuelige billeder, hentet fra naturen eller fra dagliglivet.

Et tilfælde hvor dyælen ved selve handlingen er udelukket, forekommer ved magiske forvandlinger. En saadan fremstilles ved at give et oftest meget virkningsfuldt billede af situationen umiddelbart før og efter forvandlingen. Selve den magiske handling har som regel et meget realistisk præg.

I sagnet om Kagssagssuk fortælles saaledes, at „Kraftens Herre“ pisker ham; der falder da en mængde sælhundeben (3: legetøj) ned fra hans krop; det var dem der gjorde, at han ikke kunde vokse. (Rink 1866 No. 1).

I et sagn fra Alaska skaffer en mand sine brødre styrke ved at skære hovedet af dem og lade sin moder koge dem. (Nelson 1899 p. 501).

AO:§ 65: „Sagnetets logik. Sagnet indfører ikke gerne andre motiver end dem, der faar indflydelse paa handlingen; og det lader deres omfang staa i forhold til deres forskellige grad af betydning for det maal, som handlingen gaar henimod.

Sagnetets logik bevæger sig i et andet plan end den ydre sandsynligheds. Undertiden er det mærkelig lidet nøjeregnende i den henseende; det synes ofte kun at bryde sig om den sandsynlighed der vedrører de handlingsmotiver det stiller i forgrunden. Sagnetets verdensorden („det overnaturliges egne naturlove“, S. Grundtvig; jfr. „Det mytiske tanke-sæt“, M. Moe) syarer til opfattelsen i forlængst gennemlevede tidsaldre; navnlig har det troen paa at ordet eller viljen har en magt over den synlige verden, i en grad som vi ikke kender.“

Det første handler om sagnetets „formelle logik“. — Er der altid et rimeligt forhold mellem de kræfter, sagnet sætter i bevægelse og det, det opnaar ved dem? — Og benytter sagnet undertiden virkemidler, som er overflødige for den tilstræbte virkning? — Det er spørgsmaal,

som falder delvis ind under „episk handlingsenhed“, der er nøje forbundet med sagnets „formelle logik“.

Til det første synes man at maatte svare: ikke altid. — Man undrer sig undertiden over, at helteskikkelser skal ende som professionelle mordere (Kagssagssuk morer sig paa sine gamle dage med at trykke børn ihjel — M&S III p. 93), — og hvorfor skal en mand udrydde alle sine medmennesker for at faa stillet sin vrede?

Det kan dog til tider være svært at afgøre med bestemthed, hvad der er et sagns egentlige hensigt, ligesom denne ogsaa kan skifte med tid og sted.

Sagnene kan efter deres indre bygning deles i

- 1) refererende (fx. adskillige mytiske sagn)
- 2) forklarende (med fingeret aarsagssammenhæng — fx. ophavs- eller stedsagn)
- 3) episke (med episk virkelig aarsagssammenhæng)

Hvert af disse kan igen ses under synsvinklen:

- 1) oplysende (historisk)
- 2) underholdende
- ev. 3) søvndyssende

og hvad der maa forkastes i det ene tilfælde, ser maaske meget rimeligt ud i det andet. Man maa altid regne med forskydninger ogsaa i opfattelsen af sagnenes indhold. Fx. er mange oprindelig mytiske sagn sikkert gaaet over til at blive hovedsagelig underholdende (humoristiske). — Et nærmere studium af sagnenes liv vil sandsynligvis kunne paavise saadanne forskydninger indenfor alle de nævnte kategorier.

— — —

Langt den største part af de eskimoiske sagn bevæger sig i en verdensorden forskellig fra den daglige (for os), og det er ofte de „overnaturlige“ kræfters indvirken, der betegner højdepunkter i handlingen. Ordets magiske kraft er en vigtig faktor; baade sagnets „indre“ og „formelle“ logik kræver, at det magiske ønske altid gaar i opfyldelse. Grænsen mellem liv og død er ikke fast.

Hvornaar denne særlige verdensorden er ophørt med at have gyldighed for det eskimoiske tankesæt, er ikke let at sige — taget i sin helhed. Mulig der har været tvivlere til alle tider; — men store dele af den har i det mindste været regnet for sandsynlig op til de seneste tider og har indgaaet i den eskimoiske kultur; — saa det er ikke nød-

vendigt at gaa tilbage til „forlængst gennemlevede tidsaldre“ for at finde en saadan opfattelse indenfor primitive folk.

AO § 66: „Handlingens enhed. Sagnets handling vil naturlig stræbe mod en enkelt begivenhed som sin afslutning og udelade hvad der ikke vedkommer denne.

Flere ting kommer dog til at modvirke den. Nogle fortællere og nogle folkeslag, har mindre sans for handlingens enhed og sagnets logik, end andre har. I det hele er den et kulturprodukt, og mangler derfor ofte hos folkeslag med lav kultur.

Til en vis grad hæmmes ogsaa enheden ved en æventyragtig hang til at brede sig i fjærne og fantastiske forestillinger; men sædvanlig staa de enkelte optrin ikke løsrevne, de fremkalder blot en dvælen i samme situation, lader sagnet langsommere nærme sig sit maal.

Derimod vil de „romantiske“ overgangsformer til højere kultur opløse sagnets faste bygning (dets indre nødvendighed) for frit at sværme i oplevelsernes mængde.“

§ 67: Den episke og den ideale handlingens enhed. Den simpleste form for handlingens enhed er den umiddelbart episke: hvert træk virker med til fremkaldelse af en begivenhed, hvis mulighed tilhører den straks fra første færd aner.

Den ideale handlingens enhed opstaa, naar flere episke handlingenheder stilles sammen, saaledes at karakterer og det personlige problem i sagnet gør sig gældende som større, — men uden at der opstaa episk handlingens enhed imellem dem.

Nogle eskimoiske sagn har som nævnt ingen egenlig handling, men er rent refererende; saaledes forskellige beretninger om verdens opvindelse og første tider.

Andre er hovedsagelig refererende (skildrende), idet meddelelserne er lagt i munden paa en person, der ser eller oplever det fortalte; saaledes fx. „aandemaners besøg paa maanen“ (M&S I p. 81), tildels ogsaa sjælevandringssagnet („Niwaangiaq“ — WThb: Amm. II p. 408). — I sidste optræder sjælen dog som handlende person, ligesom det er tilfældet i en række sagn, hvor en enkelt persons eller gruppes handlinger skildres, uden at nogen egentlig mod-handling finder sted eller konflikt i episk forstand opstilles.

Ogsaa mere omstændelige sagn som fortællingen om sagnhelten Kivioq har denne simple handlingens enhed. — Lignende gælder: Iliarsorqik (Rink 1866 no. 58), Salik (Rink 1866 no. 65), „piger, gift med hval og ørn“ (Rink 1866 no. 11) o. a. —

I mange eskimoiske sagn findes dog tilbøjelighed til at opstille en konflikt, saaledes at sagnet foruden at meddele et indhold ogsaa

kommer til at rumme et formaal i sig selv, nemlig konfliktens tilfredsstillende opløsning. I saa tilfælde kan man tale om en episk handlingseenhed; og dette fænomens forekomst og udvikling i de eskimoiske sagn giver følgende disse (efter AO) en relativt fremskreden plads indenfor folkedigtning.

Den grad hvori det er lykkedes at gennemføre en episk handlingseenhed, er meget forskellig i de forskellige sagn — fra ganske svage og kejtede forsøg til næsten artistisk fuldkommenhed som i de østgrl. fortællinger om „Kågtagtorajik“ (M&S I p. 230) eller „Pâlêq“ — (M&S I p. 210). — Til nærmere belysning af dette vil nogle sagn blive gennemgaaet i korthed.

En meget simpel episk handlingseenhed findes i et kort sagn fra Baffinland (Boas 1907 p. 492):

- 1) Ataina og hans kone ude for at hente renskød (indl.).
- 2) De omringes helt af ræve (problem: hvordan skal de slippe fra dem).
- 3) Ataina har sin første pisk af en bjørns penisben (løsningen antydes, idet hjælpemidlet (magisk) er ved haanden).
- 4) Han bruger piskene mod rævene, som løber bort (kamp — sejr).
- 5) Paa hjemvejen finder de en masse sten, som ikke har været der før, dvs. de forvandlede ræve („fingeret aarsagssammenhæng“, — „hvilelov“).

En ligeledes simpel og for en række sagn typisk konfliktstilling ses i flg. (Jenness 1924 no. 11 — Mack. Esk.):

- 1) Ægtepar faar intet af deres fæller og bor for sig selv (indl.).
- 2) Manden laver bjørn af bjørneblod og sender den paa fangst efter sæl og remmesæl (konflikten forberedes).
- 3) Tilslidst sendes den ogsaa ud for at fange bjørn (konflikt).
- 4) Bjørnen bliver gnaven, men fanger dog nogle bjørne (lidt svag reaktion — straffen forberedes).
- 5) Bjørnen kommer ikke mer tilbage og hjælper (straf).
- 6) De gamle sang en tryllesang (hvorfor?), græd og døde (slutn. — „hvilelov“).

En tilsvarende disposition findes fx. i Rink 1866 no. 10 — Katerparssuk, Rink 1866 no. 73 — Kulanges hexeri, samt en række sagn med temaet: drab — hævn.

Et skridt videre i udformning af en episk handling ses i en fortælling hos Boas 1907 p. 546:

- 1) Bjørn med unger besøger kvinde for at bede om vand (indl.).
- 2) Bjørnen beder hende ikke nævne det for sin mand (konflikt forberedes; — man formoder, at hun netop vil sige det).

- 3) Manden kommer hjem og ser bjørnesporene. Konen forsøger at holde ham tilbage, men forgæves. Han dræber bjørneungerne (konflikt; — denne er tilmed fordoblet, idet baade manden nu udfordrer skæbnen og samtidig bringer konen i en (ufortjent) vanskelig situation; — dvs. der opstilles ogsaa et problem).
- 4) Bjørnen dræber manden (straf) og gaar ud for ogsaa at dræbe konen (problemet skærpes).
- 5) Konen gemmer sig, men bjørnen ødelægger huset, — søger endnu engang efter konen (unødigt gentagelse). — Konen er frelst (problemet „løst“) og gaar til sine bekendte (slutn.).

Den dobbelte konfliktstilling og løsningen af begge konflikter tyder paa en forholdsvis højt udviklet kompositions-kunst, — selvom løsningen paa den sidste konflikt ikke staar maal med den i virkeligheden raffinerede maade, hvorpaa den opstilles. Man maatte vel forlange, at ogsaa bjørnen skulde være overbevist om hendes uskyld, forat fortællingen kunde være harmonisk afsluttet. — En saadan fuldkommenhed møder vi imidlertid kun i faa tilfælde.

Som et eksempel paa en „mislykket“ episk handling kan tages en fortælling fra N. Grl. (M&S III p. 278):

- 1) Sønnesøn opdrages til at hævn sin far; — de tager land, hvor der ingen mennesker er,
- 2) faar besøg af 5 vrede mænd i helpelse, som vil dræbe dem, fordi de forstyrrede deres fangst dyr. — (der er nu opstillet to konflikter, som intet har med hinanden at gøre, saavidt kan skønnes).
- 3) De vrede mænd bliver dog alle dræbt; man finder deres boplads, og ogsaa kvinderne dræbes. — (hvis det ikke havde været oplyst, at de var vrede, fordi deres fangst dyr var blevet forstyrrede, vilde man naturligt have sat dem i forbindelse med den myrdede fader; — nu forekommer de noget umotiveret).
- 4) Sønnen følger et spor til Akilineq, finder folk, der viser sig ogsaa at være glade for drabet paa de 5 vrede mænd, som ogsaa var deres fjender. — Næste sommer besøger alle sønnens bedstefar. — (her er antydning af begivenheder, som vi imidlertid ingen oplysning faar om, — hvorfor var det ogsaa deres fjender?). —

Uden tvivl er en saadan lille fortælling kun et. — eller flere sagnfragmenter, der engang er samlet op og kritikløst sendt videre i en vane-præget fortælle-form, uden at man har bekymret sig om de indre uoverensstemmelser. De enkelte partier røber dog stadig, at de har staaet i en fastere sammenhæng.

Saadanne lidt kaotiske overleveringer er talrige og lader ane, at bestanden af helhedsprægede sagn i svundne tider har været meget

større end vi nu kender den, — en slutning som allerede Rink har draget (Rink: Esk. Digtek. p. 242).

— — —

Den østgrl. udformning af Kivioq-sagnet, „Kivê“ (M&S I p. 219), giver et eksempel paa en længere fortælling, der i sin oprindelige(?) form ikke synes at have haft nogen episk handling; men hvor fortælleren har forsøgt at anvende en tilvant teknik paa et stof, der kun delvis har ladet sig presse ind i rammen, og hvor forsøget paa at starte en episk handling er gjort, hvergang der har vist sig lejlighed til det, uden at dog gennemførelsen er lykkedes. —

Skematisering er her ikke iøjnefaldende for tildragelsernes vedkommende. Større betydning har det overraskende moment i stadig nye begivenheder.

Manglende overlegenhed hos fortælleren spores i, at aarsag og virkning stadig holdes tæt sammen: karakteristiske træk tillægges først personer, efterhaanden som der bliver brug for dem i handlingen.

Ligeledes bliver undertiden et træk benyttet, før vi har faaet besked om dets tilstedeværelse, hvilket nødvendiggør en efterhængt forklaring.

Saadanne efterhængte forklaringer forekommer ret ofte i eskimoiske sagn og kan skyldes, at fortælleren almindeligvis forudsætter et vist kendskab til fortællingen hos sine tilhørere. Det kan ogsaa være lidt koketteri med „bedreviden“, — eller maaske blot en fortælle-maner. I den paagældende fortælling drejer det sig dog utvivlsomt om svagheit i kompositionen.

Fortællingen beretter i hovedsagen om en række oplevelser og dramatiske optrin, som ikke staar i noget gensidigt spændingsforhold. — Handlingens enhed er gennemført, forsaavidt som den kun bestaar i Kivê's udfart, rejse og hjemkomst.

Episk handling er indføjet — omend med et lidt overraskende udfald, og den drukner næsten i de episk uvirksomme billeders bredde. Handlingen er kort denne:

- 1) Kivê's ene kone er forsvundet. — Kivê der elsker denne kone drager ud for at finde hende, — finder hende og dræber hendes nye mænd, — men er dog skuffet over gensynet.

Men nu indledes en ny handling, der ikke er episk begrundet i den første; men dog foregiver at være det:

- 2) Kivê rejser skuffet hjemefter. — Han udsættes paa vejen for den nylig forladte kones og hendes elskers hævn: Symplegademotiv — møder sin hjælpeaand maagen, (som vi ikke har hørt om før, men som nu knytter forbindelsen fremefter) — — Kivê's anden kone ser maagen, og hans hjemkomst forventes nu, — man genkender hans maade at ro paa, — Kivê kommer; — men da han ogsaa skuffes over gensynet med denne kone, truer han med at rejse igen — konens resoluthed holder ham dog tilbage.

(2) kunde vi ogsaa formulere saaledes: Kivê haaber at gense sin anden kone (som han rigtignok i det første afsnit selv har sveget ved at rejse fra hende for den førstes skyld) — er lige ved at skuffes over gensynet — men det vender sig til lykke og glæde.

Der er saaledes i en refererende beretning om Kivê's eventyr og bedrifter gjort forsøg paa at konstruere en episk handling, der imidlertid er faldet svagt ud. Aarsagen til dette kan søges baade i sagnets konglomerat-agtige karakter, — (konens elsker, en søtroid, er et indiansk motiv — Boas 1901 p. 362), dels i uensartet behandling. Handling (2) er i virkeligheden en dublet (afledt dublet — AO. §. 157) af (1). — At vi har at gøre med en meget „fri“ bearbejdelse kan vi ogsaa slutte af sagnets traditionelle form andre steder. I Amerika og hos Polareskimoerne begynder „Kivioq“ som et slags „restprodukt“ af et andet sagn, der er bibeholdt som indledning.

En vis trang til at „sværme i oplevelsernes mængde“ ses ogsaa i denne østgrønlandske bearbejdelse. „Romantisk“ er Kivê's rørende omsorg for de to kvinder; — det ser næsten ud, som om fortælleren har en daarlig samvittighed, fordi han expederer dem ud af historien. — Lidt pudsigt virker det at høre, at K. undrede sig over, at konen havde faaet en datter; — det meddeles dog i fortællingens begyndelse, at hun var svanger.

Er helheden saaledes svag, viser fortællingen imidlertid fremragende evne til virkningsfuld udformning af de enkelte episoder. Her skal kun fremdrages en enkelt, om menneskeædernes besværgelse (p. 223); menneskeædernes hjælpeaand er en gammel kone, der anbringes i jorden under husindgangen; manden har ingen tromme, men drejer blot en sten rundt (!). — Hvor imponerende er ikke i modsætning hertil beskrivelsen af Kivê's hjælpeaand, en haj, der kommer farende gennem jorden og kløver den med sin rygfinne!

— — —
En velgennemarbejdet helhed træffes i fortællingen om „Den for-

ældreløse Kågtagtorajik“ (M&S I p. 230), der kan staa som udtryk for, hvad eskimoisk (østgrønlandsk) fortællekunst evner, med suveræn beherskelse af folkedigtningens midler. Et afsnit af K's liv, hans ungdom, er behandlet som et hele, og fortællingen er lagt an paa at skulle slutte med denne. Fortællingen giver saaledes ikke hele Kagssagssuksagnet og vidner først og fremmest om, hvad folkedigtningen formaar at gøre ud af et motiv. Jeg gengiver her fortællingen i sin helhed:

Der var engang en stakkels, forældreløs Dreng, som hed Kågtagtorajik, aa, saa forældreløs, saa forældreløs! Han voksede ikke. Han syntes aldrig at blive større. Hans eneste Leg var Makitsaineq, et Spil med Sælnogler, som man tager i Haandfuldevis og kaster paa Jorden, for siden at se, hvor mange der kommer til at ligge opad, med „Fladen af Knoglerne“ opad.

Den eneste, der holdt af Kågtagtorajik, var hans gamle Bedstemoder og hans Faders Fætter, „Nêrqulûta“, men de turde intet gøre for ham af Frygt for Bopladsfællerne.

Kågtagtorajik plejede at lege med de andre Børn, men naar han skulde ind i Huset igen, blev han altid løftet op af Indgangshullet i Næseborene. Og var han saa inde paa Gulvet, skulde de alle løfte ham op, først den ene, saa den anden, alle paa Omgang; og idet de løftede ham op, rystede de ham i Næseborene, til han faldt ned. Saa blødte det fra Næsen, og naar han vilde græde af Smerte, skændte de paa ham og slog ham og fik ham til at sluge Graaden.

Da de fandt paa at løfte ham i Næseborene, kunde de i Begyndelsen blot stikke Lillefingeren ind, men efterhaanden som de udvidedes, tog de fat med Pegefinger og Langemand, og tilsidst kunde de stikke hele Haanden ind.

Saaledes var Næseborene det eneste, der voksede paa Drengen.

Naar Folkene i det store Hus tog hele Sæler ind og Kødet blev delt rundt, fik Kågtagtorajik ogsaa et lille Stykke. Men han fik ikke Lov til at bruge Kniv, men maatte rive Kødet i Stykker med Tænderne og Neglene. Saaledes kunde han aldrig naa at blive mæt, og dog sagde Folkene i det store Hus, at han spiste for meget og for hurtigt.

Engang blev der set tre Bjørne, og de blev jaget og fanget.

Saa lækkert Kødet var! „Den som bare kunde faa Lov til at spise sig rigtig mæt!“ tænkte Kågtagtorajik.

Saa blev der raabt fra det store Hus:

„Kågtagtorajik skal komme og spise Kød og drikke Bjørnesuppe!“

„Det er ikke for det gode, de indbyder dig,“ sagde Bedstemoderen. „Men hvis de nu vil give dig store Ben, du ikke kan sluge, skal du blot sige: „Quterdlutit: Bliv lille.“ Saa vil de blive smaa. Og vil de give dig noget, der er for varmt, skal du sige: „Nigdleq: Bliv koldt!“ Saa vil det blive koldt.“

Saa gik Kågtagtorajik paa Besøg i det store Hus. Man modtog ham som sædvanlig ved at løfte ham op i Næseborene og ryste ham, til han faldt ned, og saaledes gik han fra den ene til den anden. I Huset sad man og spiste dejligt Bjørnekød, men Kågtagtorajik gav man kun Knæ-

skallen og forlangte, at han skulde putte den i Munden med det samme. Han kunde ikke en Gang gabe over den, og han tog den da med venstre Haand og sagde: „Quterdlutit!“ Da svandt Knæskallen ind og blev saa lille, at han kunde putte den i Munden og synke den.

Derpaa kom man med koghed Suppe. „Nigdleq!“ sagde han, og den blev kold, saa at han kunde drikke den. Mere gav man ham ikke. Det var først, da han kom til sin Nêrqulûta, at han fik noget ordentligt at spise.

Da han kom ind til sin Bedstemoder, fortalte han, hvad man havde givet ham, og var bange for, at han skulde blive daarlig af det. Men Bedstemoderen beroligede ham og sagde, at det vilde han ikke.

„Aa, den som dog kunde spise sig rigtig mæt!“ sagde Kågtagtorajik, engang da der skulde holdes Fællesmaaltid paa en hel Sæl.

„Jeg skal lave dig en Kniv,“ sagde Bedstemoderen.

Og saa lagde hun en Kniv ind mellem hans Langemand og hans Guldbrand, et lille skarpt Blad, som havde samme Længde som Fingrene. Dette tryllede hun over, saa at det ikke kunde ses, og sagde, at nu vilde han nok kunde klare sig bedre.

Man tog imod Kågtagtorajik paa samme Maade som sædvanlig og lagde Kød frem.

„Det er svært, saa Kågtagtorajik spiser hurtigt i Dag,“ sagde en af Mændene; „han skulde vel ikke have faaet en Kniv at skære med?“

Og saa undersøgte han hans Fingre en for en. Men hver Gang han kom til de Fingre, hvorimellem Bedstemoderen havde anbragt Kniven, sprang han dem over og opdagede saaledes ikke Kniven. Det var Bedstemoderens Tryllesang, der var Skyld i dette. Saaledes gik det til, at Kågtagtorajik for en Gangs Skyld spiste sig rigtig mæt.

En Gang imellem tog hans Nêrqulûta ham med ud paa Kajakfangst, og en Dag fangede han en Remmesæl; saa snart den var dræbt, sagde han til Kågtagtorajik:

„Den skal du have Part i, du skal faa hele den ene Side.“

Kågtagtorajik blev saa glad herover, at han bare tænkte paa alt det Kød, han her havde faaet, da hans Nêrqulûta sagde:

„Du faar kun Lov til at tage en Del af den med, Resten skal du lægge i Depot; hvis du kommer hjem med saa meget Kød, vil de tage det hele fra dig. Jeg skal ordne Depotet for dig, og saa kan du hente et lille Stykke Kød hjem en Gang imellem.“

Derpaa roede de hjem, idet Kågtagtorajik kun tog et lille Stykke Kød med sig.

Fra nu af hentede han Kød fra sit Depot, saa ofte han var sulten. Han hentede een Gang, han hentede to Gange, men da han kom tredje Gang, var Depotet stjaalet. Det var til ingen Nytte, at han stod og sparkede til Stenene og søgte at give Luft for sin Vrede i Graad. Da han havde grædt saa længe, at han syntes, det kunde være nok, begyndte han at tænke over, hvor stygt hans Bopladsfæller havde baaret sig ad imod ham.

„Det er meget bedre, at jeg i Stedet for at græde tænker lidt over, hvorledes jeg kan finde lidt Opmuntring og Adspredelse i min Sorg.“

Og næppe havde han tænkt alt dette, før han gav sig til at raabe:

„Hvem kan hjælpe mig, hvem kan hjælpe mig? Hvem vil daske mig, hvem vil puffe og støde til mig, saa at jeg falder omkuld?“

Og straks hørte han en vældig Stemme, der raabte:

„Det vil jeg! Jeg vil puffe og støde til dig, saa at du trimler rundt.“

Og saa vældig og stærk var Stemmen, at Kågtagtorajik nær havde faaet sprængt sine Trommehinder. Han saa sig omkring og fik Øje paa en vældig Mand, en Kæmpe, og inden han kunde faa Tid til at løbe, klappede Kæmpen ham med sin flade Haand fra Hovedet og nedefter, saa at det raslede ud af Kroppen paa ham. Det var Trædukker, der kom ud af Hovedet paa ham; fra den ene Side kom smaa Kajakmodeller, fra den anden Side Slædemodeller, og fra Ryggen var det Sælknogler, der løste sig ud fra hans Legemes Indre, i samme Øjeblik Kæmpen daskede ham ned over Kroppen. Derpaa sagde den store Mand til ham:

„Saa, nu kan du begynde at vokse lidt. Dette Skrammel er af en, der har villet trylle ondt ind i din Krop, og derfor var det, du ikke kunde vokse; men det vil du nok gøre nu.“

Og han tilføjede: „Prøv engang paa at skubbe til den store Sten der.“

Og Kågtagtorajik løb hen til Stenen og begyndte at mase med den og skubbe til den, indtil han kunde begynde at bevæge den saa smaat; mere naaede han ikke den Dag, og saa gik han hjem.

Alt dette fortalte han til sin gamle Bedstemoder, og hun havde meget ondt af ham for det, han maatte gaa igennem. Men fra den Dag af begyndte Kågtagtorajik at vokse, og han voksede saa stærkt, at hans gamle Bedstemoder maatte hule sin Inderbriks ud og grave i Jorden, for at der kunde blive Plads til ham. Dette gjorde hun inde bag om Huset, næsten i hele Husets Bredde, men Kågtagtorajik voksede saa stærkt, at han maatte holde sig inde, for at ingen skulde opdage ham, og naar Bopladsfællerne opfordrede ham til at komme ud og lege, svarede den gamle Bedstemoder blot, at han var syg.

Hver Gang hun sagde det, lo man hende ud af fuld Hals, og saa strømmede baade Børn og voksne til, idet de allesammen raabte i Munden paa hinanden:

„Lad den sølle Kågtagtorajik komme ud og lege!“

Og saa ofte hun sagde, at han var syg, lo man endnu mere støjende og haanende.

Langt om længe var der gaaet saa lang Tid, at Kågtagtorajik selv syntes, han var vokset tilstrækkeligt.

Netop paa den Tid hændte det, at der var drevet et meget stort Stykke Drivved ind til Bopladsen, og saa stor var den Træstamme, at ingen af Bopladsfællerne kunde løfte den op paa Land. Om Aftenen, da Folk var gaaet til Ro, stod Kågtagtorajik op og tog sin gamle Bedstemoders Kamikker paa, idet han maatte skære dem op for at kunne trække dem paa Fødderne; paa samme Maade tog han hendes Pels paa, og saa gik han ned til Træstammen, bar den op og stak den dybt ned i Jorden lige ud for Indgangen til det Hus, hvor man plejede at pine og mishandle ham. Saa gik han til Ro igen. Men da Husfællerne vaagnede næste Morgen og skulde ud og besøge deres Nødtørft, kunde de ikke komme ud for den store Træstamme, der var stukket ned lige foran Indgangen til Huset, og alle raabte de og skreg:

„Hvad er dog dette her for noget? Det er jo den store Træstamme!“

Saaledes opdagede de, at de havde faaet en stærk Mand ved Bopladsen, og alle raabte nu blot for at haane, at det maatte være Kåg-

tagtorajik, der havde stukket Træstammen ned. Der var nogle af de mindste Børn, der kunde presse sig ud, og de løb hen til Kågtagtorajiks Bedstemoder og raabte ind ad Vinduet:

„Sig til Kågtagtorajik, at han skal komme hen og tage den store Træstamme bort, som han har sat ved vor Husgang.“

Alt dette gjorde man blot for at haane, da man troede, at Kågtagtorajik aldrig kunde have gjort det.

Men om Aftenen, da alle Bopladsfællerne var gaaet til Ro, stod Kågtagtorajik atter op og gik hen og rykkede Træstammen op og bragte den atter ned til Strandkanten. Derpaa gik han i Seng.

Men det blev aldrig opklaret, hvem der havde gjort dette.

Der gik siden mange Dage hen, uden at der hændte noget mærkeligt, men saa skete det, at der kom tre Bjørne til Bopladsen, der var saa store, at Folkene ikke turde angribe dem. Da trak Kågtagtorajik atter i sin gamle Bedstemoders Pjalter og gik ud. Næppe var han kommen ud, før alle raabte i Munden paa hinanden:

„Nej, se der, der kommer den sølle Kågtagtorajik! Se dog, hvor han er bleven stor! Se dog, hvor han er vokset!“

Men uden at høre, hvad der blev raabt, løb Kågtagtorajik Bjørnene i Møde og dræbte dem en for en, blot ved at sparke til dem; og da han havde gjort det, tog han Bjørnene, en om Halsen og en under hver Arm, idet han, for hver Gang han løftede en op, sagde: „Den skal være min Pels, den skal være mine Bukser, den skal være mine Kamiker!“

Saaledes bar han dem op uden at give sine Bopladsfæller nogen Fangstpart; men da de var flænsede, indbød han dem alle til Ædegilde, og de kom og gav sig til at spise, og nogle sagde:

„Nu spiser vi den Bjørn, hvoraf Kågtagtorajik skal have Pels.“ Andre sagde: „Nu spiser vi den Bjørn, hvoraf Kågtagtorajik skal have Bukser.“ Og atter andre sagde: „Nu spiser vi den Bjørn, hvoraf Kågtagtorajik skal have Kamiker.“

Allersidst af Gæsterne kom de to Mænd, der havde været værst til at mishandle Kågtagtorajik, og næppe havde de vist sig i Husgangen, før han greb dem i Næseborene og løftede dem op med en saadan Voldsomhed, at Næseborene flængedes op paa dem.

Senere gengældte Kågtagtorajik alle sine Bopladsfællers Grusomheder ved at behandle dem paa ganske samme Maade, som de havde behandlet ham. Nogle gav han store Knogler at spise og tvang dem til at sluge dem; saa de kvaltes; andre gav han kogende Suppe og tvang dem til at drikke den, indtil deres Indvolde skoldedes op, og saaledes dræbte han alle dem, der havde mishandlet ham, og fik endelig Ro i sit Sind.

Siden efter udviklede han sig til en vældig Fanger og en stor Slagskæmpe, der for viden om langs med Landene for at udfordre alle dem, der havde Ord for at være dygtige i Fangst og alle Slags Idrætter; og mange Sagn gaar der nu om denne Mand, der blev kendt og frygtet ved alle Menneskenes Bopladser.

Man fristes maaske til at drage lidt i tvivl, hvorvidt det er berettiget at kalde dette folkedigtning. — Er det ikke en enkelt, dreven fortællers værk, en „moderne“ bearbejdelse af et gammelt stof? —

En analyse af fortællingen viser imidlertid, at dens iøjnefaldende sikre og velafbalancerede komposition hviler paa de samme love, som kendes gældende for en meget stor del af anden folkelig overlevering.

Kun de personer, der er nødvendige for handlingens gang, stilles klart frem. Overfor disse staar „alle de andre“ som en handlende enhed. Ved denne simplificerende inddeling af de optrædende forener sagnet overskuelighed med det størst mulige omfang.

„Tvillingloven“ viser sig: „allersidst af gæsterne kom de to mænd, der havde været værst til at mishandle K. . . .“ — Det er ikke tidligere nævnt, at to skulde have været særlig slemme, og de optræder ganske upersonligt. Een vilde imidlertid have været en værdig fjende; men ved at gøre ham til to betegnes ringeagten.

Den „sceniske totalslov“ er strængt gennemført.

„Skematisering“ af personerne er drevet saa vidt, at vi kun om K. selv faar oplysning om hans ringe størrelse og hans store næsebor, — de to forhold ved hans person, der har betydning for handlingen.

Ogsaa handlingen er skematiseret. Ensartede situationer er gjort saavidt muligt ganske ens.

En „gentagelse“ af særlig betydning ligger i situationen, da K. tredje gang kommer til sin kødgrav og finder kødet stjålet. Den voxende glæde over første gang at være naaet til relativ højde i velstand og tilfredshed forvandles i det samme til det største nederlag og skuffelse; — men da sagnets episke maal endnu langt fra er naaet, maa der ske noget, som kan udløse den videre handling. Det er naaet ved den spænding, der ligger i, at tyven netop er bopladsfællerne: „alle de andre“.

„Gentagelsen“ i sin simple form er dog ikke saa væsentlig i denne fortælling. I det mindste er det ikke den stereotype gentagelse, der fremkalder den store virkning; — K. gør tværtimod noget nyt og overraskende, hvergang han rigtig udfolder sig — ja ophæver endog selv virkningen af noget éngang gjort (planter — og fjærner atter træstammen).

Snarere føles „gentagelsens“ virkning i en vis, bølget rytme i fortællingen:

- 1) Først er det kun K's næsebor, der voxer, — saa lykkes det ham at spise sig rigtig mæt, — og endelig bliver han selv kødejer. —

Men saa springer vi ligesom fra plus til minus, før hans egne kræfter begynder at voxe:

- 2) Først befries han for det, der har hæmmet ham hidtil, — saa kommer hans positive indsats for at blive stærkere, — og endelig faar vi et bevis paa hans styrke, — uden at „de andre“ ved det, — samtidig med at „de andres“ haan gøres mer og mer skæbnesvanger for dem sely.
- 3) Tilslut udløses spændingen, idet K. afslører sig i hele sin styrke og vender om paa magtforholdene fra fortællingens begyndelse.

Men samtidig med denne udvikling har vi en reciprok, der understreger K's væxt:

Først behøver han hjælp af baade sin bedstemor og sin nêrqulûta, af hvilke den første repræsenterer den magiske kraft, sidste den menneskelige.

Da han efter sin store skuffelse over det stjaalne kød maa ligesom begynde forfra igen, behøver han først en kæmpe af overnaturlig art til hjælp, svarende til hans hjælpeløse forfatning, — dernæst endnu sin bedstemors tøj (magisk hjælp) — for først tilslut at klare sig ved egne kræfter.

Der spores saaledes i kompositionen en trang til at bevare en vis statisk ligevægt af de virkende kræfter, medens forskydningerne i disses indbyrdes spænding betinger bevægelsen i handlingen.

Som vist ovenfor deler fortællingen sig naturligt i 3 dele, — som et drama i tre akter. Imellem disse er indskudt hvileperioder, hvor tilhørerne kan faa tid at sunde sig paa det foregaaende og indstille sig paa de følgende begivenheder. Der hengaar i virkeligheden en rum tid mellem de tre akter, men den udfyldes for tilhørerne med udratiske episoder: Nêrqulûta's kajakfangst og foræren kød til K. — og episoden med træstammen. —

Anskuelighed: — K.s ynkverdighed skildres ved den maade, han behandles paa; bedstemoderen og hans nêrqulûta karakteriseres ved deres handlinger overfor K. — K. sparker og græder for at vise sin vrede, — og da han søger om hjælp, er det i haandgribelig form „puffe og støde“; — de hæmmende kræfter er trædukke og kajakmodeller m. m. — K. voxer saa stærkt, at huset maa graves større. — Han maa skære bedstemoderens kamikker op for at kunne trække dem paa, — maa rive kødet i stykker med hænder og negle, — kan ikke gabe over knæskallen, man giver ham at sluge; — K.s masen mod stenen; — træstammen, der er saa stor, at kun de mindste børn kan mase sig ud forbi den — osv.

Handlingens enhed er nøje overholdt, idet fortællingen udelukkende stræber henimod K.s sejr over dem, der har mishandlet ham, og alle begivenheder er underordnet dette formaal.

Handlingsenheden er „umiddelbar episk“. Straks ved præsentationen af „den stakkels forældreløse dreng“ er en bestemt stræng slaaet an, og denne ene spilles der paa lige til enden. Der er ikke i handlingen gjort forsøg paa at føre flere traade sammen.

Handlingen har en ideal side, idet den fremstiller den svages kamp for at naa frem til styrke. I dette adskiller fortællingen sig ikke fra saa megen anden folkedigtning, — ja kan kaldes typisk. Men her er ikke tale om nogen „ideal handlingsenhed“ i den forstand, at flere episke handlinger forenes for at fremhæve visse problemer eller karakteregenskaber.

Derimod kan man maaske sige, at den episke handling er baaret af to kræfter, der hver for sig var tilstrækkelig til at bære handlingen; men disse følges nøje ad og betinger forsaavidt hinanden: 1) Den svages let forstaaelige ønske om at vinde styrke og 2) Hævntangen, der dog kun gaar som en undertone gennem fortællingen og først klinger helt ud tilslut, da maalet er naaet, i bemærkningen, „at saa endelig fik han ro i sit sind“.

I adskillige sagn er jo netop hævntanken den bærende kraft, men i denne fremstilling er den holdt i et lavere plan, saaledes at begivenhederne har deres største interesse ved den maade, de skildrer de vexlende styrkeforhold paa. — I virkeligheden forekommer jo ikke en eneste antydning fortællingen igennem, om at K. nærede hævntanker; det konstateres kun tilslut, at han faar hævn. —

Vi møder her en fortællekunst, som kan nydes — om det skal være — ved sin form alene. Det der holder interessen vedlige hos tilhørerne er ikke alene det der sker, men maaske lige saa meget maaden det sker paa.

Handlingen skrider hele tiden fremad; — og K. er hovedperson under hele fortællingen (midtpunkt-loven).

De hi-personer, der optræder (bedstemoderen, nêrqulûta, kæmpen) eksisterer kun i deres forhold til K., og bestaar kun saalænge sagnets mekanik kræver dem.

Der forekommer ikke større tal end 3.

Indledningsloven: — Sagnet gaar netop ud fra en enkelt person i dvælende tilstand af dagligdags natur for herfra at gaa over i det bevægede og usædvanlige.

Slutningen giver et mønster-exempel paa „hvileloven“. — Her oprulles ganske vist voldsomme begivenheder, men de omtales kun

i almindelige vendinger, saa tilhørerne ikke hæfter sig ved dem, og de lader gradvis interessen ebbe ud.

— — —
En anden østgrønlandsk fortælling, om „Pålêq“ (M&S. I. p. 210) gør ligesom „Kâtagtorajik“ umiddelbart indtryk af at være velkomponeret, omend slutningen — selvom den er logisk rigtig — falder lidt svag ud.

Skemaet i handlingen er følgende:

- 1) Pålêq vredes over sin kones utroskab, — vender ikke tilbage fra en aandeflugt, — tager en ny kone.
- 2) Den lille bror Keligilik, der nu er forladt og hjælpeløs, sørger over sin bror og bliver aandemaner for at finde ham; — finder broderen.
- 3) Pålêq og hans ny kone vender hjem paa besøg; — den ny kone bespises ondt af den utro første, men Keligilik redder hende.
- 4) Den onde kone straffes. —

Forskellen paa de to fortællinger er iøjnefaldende. Er Kâtagtorajik med sin stramme form og stærke spænding „dramaet“, saa er Pålêq ved sin sindrige handling „romanen“ i eskimoisk folkedigtning. —

Handlingens ligeløb er ikke overholdt, — og der er to personer, der kappes om at tiltrække sig tilhørernes opmærksomhed, nemlig Pålêq og hans lille bror Keligilik; — Tværtimod at være i konflikt med hinanden hjælper imidlertid Keligilik sin ældre bror; — og skønt denne først synes at være den egentlige hovedperson, viser Keligilik sig dog sluttelig at være den største aandemaner af dem. Keligilik gaar imidlertid ud af fortællingen, da hans mission er slut, og viser sig herigennem kun at være et redskab, tiltrods for at han en tidlang lægger beslag paa den største interesse.

Ledemotivet synes i virkeligheden at være den utro kone, der fremturer i sin ondskab og endelig faar sin straf. — Det er altsaa et etisk problem, fortællingen behandler.

Paa baggrund af dette er det mere forstaaeligt, at der ikke behøver at være en altovervejende hovedperson. Det væsentlige er ikke saa meget, hvem der overvinder ondskaben, som at den bliver overvundet. Dette styrkes yderligere ved den omhu, hvormed den onde kones ulykke og straf udpensles tilslut.

Det forstaas saaledes ogsaa, hvorfor der gøres saa meget ud af — ikke én, men to aandemaners storhed. De kom begge to i ulykke ved konens ondskab, som herigennem anskueliggøres som særlig gra-

verende. — Yderligere maser konen sig frem i forreste række ved enhver lejlighed — som en paamindelse til tilhørerne om hendes betydning i fortællingen; — endelig er det ogsaa i en saadan anmassende stilling, at straffen sendes over hende.

Vi kommer herigennem til det resultat, at det er den onde kone, der er den egentlige hovedperson i den episke handling. — Denne ser nu saaledes ud:

- 1) Pålêq's kone er sin mand utro (forbrydelse).
- 2) For at vægten kan lægges paa hendes (tilsigtede) straf, er det nødvendigt, at resultatet af hendes ondskab først ophæves, ved at Pålêq findes og skaffes tilbage. — Indtrykket af hendes forbrydelse forstærkes, ved at det er Keligilik, som hun indirekte har bragt i vanskelighed, der besørger eftersøgningen. —

Imidlertid har Pålêq i sin nye kone skaffet et middel til at vise ondskabens kulmination — og videre gennem hende redskabet til afstraffelsen (hendes hund).

- 3) Konens straf.

NB: Ogsaa forbrydelsen mod den ny kone neutraliseres (ved Keligiliks hjælp), før afstraffelsen finder sted. — Det er ikke Pålêq (hvis stilling er forholdsvis passiv, antydnet ved at han i begyndelsen beslutter sig til at blive borte), der udtaler hævn-hensigten, men den ny kones forældre.

I afsnittet om Keligiliks anstrængelser for at finde sin bror sker der et spring tilbage i begivenhederne, og en ny handling indledes. — Denne griben tilbage forat genoptage en tidligere sluppen traad og foreløbig spinde den videre — for senere igen at knytte den til den øvrige handling, — giver fortællingen dens romanagtige præg. Ogsaa i detaljerne kommer tendensen tilorde.

Da Keligilik første gang præsenteres, aner vi, at han vil komme til at spille en rolle, men ikke hvordan. — Det samme gælder flere andre træk: et fjæld med farvede klipper (p. 210, 211), en kone med haar paa brystet (p. 212, 216), Pålêq's ny kone. — Saadanne træk er ikke umiddelbart episke: deres betydning for handlingen er ikke straks klar (ifølge deres natur eller sædvanemæssige brug), — men de er dog logisk bestemte ud fra fortællingens særlige form.

Det siger sig selv, at det kræver større overblik hos fortælleren at flette flere traade sammen til et harmonisk hele, end naar det kun gælder at bevare den „umiddelbart episke handlingsenhed“, hvor begivenhederne følger en enkelt linie og stadig skrider frem i en forud bestemt retning, som man fra første færd ikke er i tvivl om.

Hvilke „udskejelser“ denne „romaniserende“ tendens kan føre til, ses i fortællingen om „Den straffende maanemand“ (M&S I p. 90). —

Fortællingen er bygget over lignende motiv som første afsnit af „Nalikátêq“ (M&S I p. 85):

To kvinder vil ikke gøre bod, — Maanemanden kommer for at straffe, — men overvindes af hjælpeaand og maa true sig fri, — kvinderne angrer.

Dette er det spinkle skelet i den øjensynlig tilsigtede episke handling, man har forsøgt at lægge ind i en fortælling om Maanemandens straffe-togt til de to pladser Pûlortussoq og Sivtungassormiut. Fortælleren er imidlertid ikke blevet staaende ved det, men har forsøgt at flette en række begivenheder ind i hinanden, uden at det dog er lykkedes at bringe dem i logisk sammenhæng. For oversigtens skyld vil vi opstille et handlingsskema, inddelt efter de steder, de forskellige optrin finder sted.

- 1) P — to kvinder (A) forbryder sig, (S-folk kommer til P).
- 2) S — to kvinder (B) ladt ene tilbage.
- 3) P. — Maanemanden kommer, fordi kvinder (A) har forbrudt sig — man kæmper med ham (kampen afsluttes ikke).
- 4) S — Aandemaner kommer til kvinder (B), meddeler at have set maanemanden.
- 5) P — aandemaneren kommer hertil — maanemanden pludselig forsvundet — kvinder (A) skældes ud.
- 6) S — folk fra P ankommer hertil incl. kvinder (A).
- 7) P — ægtepar ene tilbage ophænger afværge-amulet (mod maanemanden).
- 8) S — aandemaning — maanemanden bekæmpes, truer sig fri.
- 9) P — amuletterne afværger maanemandens hunde.
- 10) (S) — kvinder (A) angrer (og forbryder sig ikke siden).

Skuepladsen skifter mellem P og S ikke mindre end 9 gange, uden gyldig begrundelse i handlingen.

Kun 1, 3 og 8 har betydning for konflikten mellem kvinder (A) og maanemanden (hovedhandlingen).

2 og 4, som er ganske overflødige, har kun gennem maanemanden en skin-forbindelse med hovedhandlingen.

7 og 9 er ligeledes overflødige og har ogsaa kun „falsk“ forbindelse med handlingen gennem maanemanden. — (2—4) og (7—9) har intet med hinanden at gøre; de tjener udelukkende til at tvære beretningen ud. —

Hvis vi prøver at betragte „den fornærmede maanemand“ som

den egentlige hovedperson (hvad der maaske kunde være en vis grund til ifølge sagnets oprindelige(?) natur), falder den episke handlingensenhed ikke stort heldigere ud, — omend han gennem sit straffetogt dog opnaar, at kvinderne angrer. —

Hovedhensigten med denne analyse er at tydeliggøre den øjensynlige tilbøjelighed hos fortælleren (fortællerne) til at konstruere en episk handlingensenhed, og hvor langt man er naaet i retning af at afbryde „handlingens ligeløb“ indenfor denne. Man ser let begrænsningen i saa henseende, idet der stadig skiftes mellem de samme to steder. —

Det der for én betragtning synes svaghed, kan imidlertid for en anden betyde styrke. Og for ovenstaaende fortælling stiller bedømmelsen sig langt gunstigere, hvis vi opfatter den som „søvndyssende“, hvad der jo ofte er et væsentligt formaal for den eskimoiske fortællekunst. Gaar vi ud fra dette, maa det indrømmes, at fortællingen ovenikøbet indeholder raffinementer. Den evindelige skiften skueplads uden indre foranledning sløver interessen for det enkelte sted. De mange optrin uden indbyrdes spænding virker distraherende paa opmærksomheden. At resultatet af den første kamp med maanemanden udebliver (3), saa den frembragte spænding ikke udløses, fremkalder en voldsom skuffelse og afslappelse hos tilhøreren. Maanemandens trusler har ingen større virkning, fordi de ikke omsættes i handling, — og endelig er slutresultatet af dem (kvindernes anger) meget flovt.

Den „ideale handlingensenhed“ ligger mindre klart for dagen i de eskimoiske sagn. — Midlet til — eller betingelsen for, at der kan opstaa en „ideal handlingensenhed“ er, at flere episke handlingensenheder stilles sammen, — men uden at der opstaar episk handlingensenhed imellem dem. Forstaaelsen af dette tilsyneladende lidt sublime forhold afhænger naturligvis ganske af, hvad der skal forstaas ved „stilles sammen“.

At der ikke opstaar episk handlingensenhed imellem dem betyder, at de respektive episke handlingensenheder i rent handlingsmæssig henseende ikke er nødvendige for hinanden. Det der forbinder dem maa følgerig være af rent associativ art; og tanke-associationernes betydning for karakterer og personligt problem i sagnet afhænger af, i hvor høj grad det lykkes at fremkalde saadanne associationer, der netop tjener dette formaal. —

Man maa formode, at en forestilling om forskellige motivers indre samhørighed gennem lighed eller modsætning, og deres forening i ét

sagn, er opstaaet intuitivt. Men med udviklingen kan en saadan forestilling være trængt frem til bevidsthedens grænse, for herefter at blive et led i fortælle-tekniken eller sagnets komposition. Noget saadant synes at have fundet sted i adskillige europæiske heltesagn og eventyr (AO p. 72).

At eskimoerne ikke har været helt ufølsomme for dette forhold, fremgaar af enkelte sagn, hvor personer med hver sin særlige tradition og traditionelle karakter-mærker stilles sammen. Det er dog gerne i saafald navnene alene, der er væsentlige for den „ideale handlings-enhed“.

(Rink no. 1 var. 2) — Ususarmiarsunguaqs overvindelse af den vældige Kagssagssuk. —

(Holm no. 6) — Ulivatsiak overvinder Kasagsik's søn — og striden mellem Kasagsik og Uiattek.

Hvis der ingen tradition er at bygge paa, kan man tænke sig en „ideal handlings-enhed“ frembragt ved sammenstilling af handlings-enheder (tilføjelse af saadanne), der kun har til formaal at oparbejde et vist indtryk eller indstilling hos tilhørerne som baggrund for hoved-handlingen. Det er dog tvivlsomt, om dette kan ske, uden at det gaar ud over fortællingens helhed. Det simpleste tilfælde er, at to — eller flere — handlinger følger i hinandens forlængelse, med en fælles hoved-person.

Saadanne sammenkoblede sagn kendes fra eskimoerne, fx. i fortællingen om „ravnen, der gifter sig med vildgæssene“, der er knyttet sammen med „ravn frier til spurv“ (M&S III p. 72). Denne forbindelse kan skyldes en fornemmelse af, at ravnens latterlige frieri styrker indtrykket af dens indbildskhed, der jo faar sin straf i det følgende.

Mere indviklet bliver det, hvis handlingerne skal løbe parallele; dette kan ikke ske, uden at de flettes ind i hinanden, og vi naar da den „romanagtige“ fortælling med bihandling, ev. ogsaa stemnings-billeder, der nok giver farve til hovedhandlingen, men samtidig berører den dens spændstige og koncise karakter. — Vi nærmer os ogsaa sikkert her grænsen for egentlig (karakteristisk) folkedigtning („Udkants-folkeminder“ — AO § 11).

En lidt anden karakter har forholdet i det sikkert ældgamle sagn om „den blinde der faar sit syn igen“ hos Netsilik Esk. (Knud Rasmussen: Nets. p. 232) og Kobber Esk. (Knud Rasmussen: Cop. p. 204),

hvor samtlige begivenheder ligesom løftes op i et højere plan, ved at de to søskende, der er hovedpersoner, sluttelig bliver til sol og maane.

— — —

AO § 68: „Handlingens ligeløb“. — Sagnet's handling bevæger sig stadig frem til det — aarsagsmæssig og tidsmæssig — næste punkt. Det bryder ikke af for at vende tilbage til noget forud sket; og det flytter ikke skuepladsen, uden at handlingens gang fremtvinger en saadan flytning.

Dette gælder for de fleste former af sagn (folkesagn, æventyr, kvad), sædvanlig saa strængt at handlingen ikke for mere end et kort øjeblik fjærner sig fra sin hovedperson, og da saaledes, at man stadig har hans forhold til det skeende i tydeligt minde.

Undtagelse danner de mere udviklede arter af saga, enten (1) ved at indflette en ny historie i taleform, eller ved (2) rent ud at standse hovedhandlingens paa et passende hvilepunkt, og begynde nye handlinger, der først ved deres slutning munder ud i hovedhandlingen. — Dette skyldes stræbet efter at forene flere, hinanden berørende sagn i en bredere saga- eller eposagtig fortælling.

Loven om handlingens ligeløb kan man for størsteparten af de eskimoiske sagn kalde generel; — men som vist ovenfor forekommer dog undtagelser.

Nogle undtagelser tør vi dog se bort fra, nemlig i tilfælde, hvor de øjensynlig skyldes, at fortælleren kommer i tanke om, at han har glemt noget, — eller hvor det kun drejer sig om korte, indskudte bemærkninger. Særlig overfor en fremmed tilhører er saadanne indskudte forklaringer let forstaaelige. — En del synes dog at indgaa som fast bestanddel af fortællingen (jfr. ogsaa her: p. 37).

Anderledes er forholdet, hvor den systematiske afbrydelse af handlingens ligeløb hører til sagn-opbygningens teknik og maa kaldes karakteristisk for denne, — som det er paavist i det foregaaende for en række østgrønlandske sagns vedkommende. Her er saaledes overensstemmelse med A. Ollriks anførte undtagelser, idet der ogsaa her er tale om en videre udviklet fortællingsform.

I Alaska, hvor fortællekunsten ligeledes har naaet en stor højde, synes denne afbrydelse i ligeløbet ikke at forekomme, saavidt kan dømmes efter det foreliggende materiale. Her har udviklingen taget en anden retning i den kunstfærdige føjen led til led i rolig fremadskriden, saaledes at stilen ligesom mildner voldsomheder i handlingen og udjævner spring i begivenhederne.

Naar prf. W. Thalbitzer taler om en gammel (og ny) stil i de

østgrønlandske sagn (Amm. II p. 434), synes dette for en del grundet paa en større eller mindre frihed overfor det overleverede stof, dikteret af større eller mindre ærbødighed for dette, eller selve stoffets mer eller mindre helhedsagtige karakter (p. 385), — dels — omend i mindre grad — paa forskelle i den individuelle evne til at fortælle. I særdeleshed synes vægten dog at være lagt paa forskellen mellem den snævert handlingsbundne og en bredere, men samtidig mindre spændstig udformning.

Afvigelsen fra loven om handlingens ligeløb (fortrinsvis i tid), der viser sig i tendensen til at slynge flere handlingstraade kunsthæderigt sammen, føjer sig hertil som et let kendeligt kriterium paa en ny stil. Hvornaar den er begyndt at udvikle sig, ved vi ikke. — Det forekommer ret naturligt, at en saadan friere (mere sammensat) form slutter sig til det stof, der tillader mere fri personlig bearbejdelse; — men styrken i denne „lov“ om afvigelse fra handlingens ligeløb ligger i, at den i de esk. sagn synes at fremtræde uafhængigt af rent individuelle tilbøjeligheder eller færdigheder.

— — —

Allerede Rink har gjort opmærksom paa de eskimoiske sagns forskelligartede karakter, i sin afhandling: „Eskimoisk Digtekunst“. Han hæfter sig dog i mindre grad ved sagnenes tekniske opbygning, men paapeger, hvordan gamle motiver tages op i senere tider til ny bearbejdelse og kombineres paa nye maader. Rink formoder, at en saadan udvikling bestandig har fundet sted:

„Foruden de gamle eller almindelige Sagn gives der for hver Bygd eller Slægt særskilte Kroniker, der blot gaar 5 eller 6 Slægtled tilbage i Tiden. Ogsaa i dem er størstedelen digterisk Udsmykning; man lader Heltene gennemgaa ganske de samme Omskiftelser, som i hine gamle Sagn, og skønt paa den ene Side en vis Fattigdom i Opfindelsesevnen derved giver sig tilkende, røber dog den Kunst, hvormed hine gamle Frembringelser udvælges og sammenstilles, et Snille, som vækker Forundring; naar man betænker, at denne Gave jo maa være saa meget desto mere almindelig og forekomme i hver Slægt eller hvert mindre Samfund paa eet eller faa Hundrede Mennesker.

Man tør saaledes antage, at en ny Digtning i Tidernes Løb bestandig har ledsaget Bevarelsen af de gamle Sagn, men at deres Frembringelser i Tidernes Løb idelig er gaaede tilgrunde og afløst af nye, stadig knyttede til den levende Slægts nærmeste Forfædre, maaske indtil det 5. eller 6. Led og hovedsagelig sammenstillede af Bestanddelene i de gamle“ (p. 242).

I „Eskimoiske Eventyr og Sagn, Supplement“ (1871) p. 206 gentages denne opfattelse, og „ældre“ og „nyt“ sagn formuleres som svarende til Eskimoernes „oqalugtuaq“ og „oqalualârut“. Allerede Rink har imidlertid ogsaa haft et aabent øje for sagnenes særlige virkemidler og nævner deres mest karakteristiske sider (ss. p. 211):

„Idet de gaa ud fra det almindelige Natur- og Menneskeliv, saaledes som enhver har det for Øje, forstaae de at vække Tanker om, eller aabne Blikket for skjulte Kræfter, der ligge til Grund for samme, nemlig dels Naturkræfterne, dels de menneskelige Lidenskaber, og saaledes at hæve Betragtningen over den mere sandselige Opfattelse, som Hverdagslivet medfører. For at opnaae dette maae de først ved Overdrivelser og ved Modsætningernes passende Sammenstilling udmale alle de Egenskaber hos Menneskene og Tingene, som gjøre det største Indtryk paa Tilhørerne, og dernæst søge de, i den nøjeste Forbindelse med den religiøse Tro at anskueliggjøre dels Lidenskaberne, dels Naturkræfterne ved Personliggjørelser eller billedlige Forestillinger ...“

AO § 69: „Person-enheden (Midtpunkt-loven). Sagnet grupperer sig altid om en hovedperson; det medtager hvad der vedkommer ham, men forbigaar alt andet. Det danner om paa det givne stof, især naar det er et udefra givet (f. eks. historiske tildragelser), for bedre at sætte alle optrin i forhold til sin hovedperson.

Hovedpersonens oplevelser udgør undertiden en handlingsenhed, undertiden en noget løsere forbindelse af stof, hvor handlingsenheden er svag eller ingen, men kun et forhold til personen og hans karakter binder delene sammen.

§ 70: To hovedpersoner kan forekomme i sagn, eller maaske snarere: der kan forekomme en person der nærmer sig til den egenlige hovedperson i betydning for handlingen.

Undertiden kan denne anden person hæve sig op ved siden af eller over den oprindelige hovedperson i tilhørernes interesse (saaledes „Mestermø“ over kongesønnen; Brynhild over Sigurd; Aslog over Ragnar Lodbrok). I saadanne tilfælde vil den første være sagnets formelle hovedperson: sagnet tager sit udgangspunkt i hans skæbne og følger den frem til dens afslutning.

I mange tilfælde er det eskimoiske sagn grupperet om en enkelt hovedperson: Kågtagtorajik, Kivioq, Niwagialq m. m. — Men netop med hensyn til person-enheden træffer vi ikke sjældent en paafaldende usikkerhed. Det er undertiden svært at se, hvem der er ment som et sagns egentlige hovedperson, idet hovedinteressen flyttes fra den ene til den anden.

I den barokke fortælling om menneskeæderen „Igimarasugssugssuaq“ (M&S I p. 328, III p. 157) er det en skønssag, om man vil regne I.

eller hans kone, som han vil æde, for hovedperson. Den episke handling kan opfattes, enten som: „menneskeæderen, der faar sin straf“ eller „den ulykkelige kone, der frelses — subs. hendes tragedie“, — idet hun trods alt ogsaa bliver slaet ihjel. Man synes umiddelbart, det er et brud paa logiken i den polareskimoiske variant (M&S III p. 157), at konen skal dræbes, tilmed af dem, der lige har frelst hende; — men maaske er det følt som en episk nødvendighed at konstatere, at hun ikke lyver, da hun siger, at hun selv aldrig har spist menneskekød, men virkelig kun har spist lusene af mandens ofre, — og det har man ikke fundet udvej for at gøre paa anden maade end den ligefremme: at obducere hende. — Rensdyreskimoerne har pyntet paa det, ved at gøre konen til hovedperson i et ophåvssagn, idet lusene i hendes mave bliver til myg og flyver bort (KnR: Car. p. 21).

Noget lignende finder vi i sagnet om „Taagens tilblivelse“ (M&S I p. 104), hvor en troldkvinde er hovedperson i ophavssagnet, — men i den umiddelbar episke handling er det en mand, der hævner sine ægte børn.

Hovedpersonen kan være „aktiv“ eller „passiv“: fortrinsvis handlende, eller en som handlingen fortrinsvis rammer. — Ved vurderingen af hovedperson maa man huske paa, at adskillige eskimoiske sagn er lagt an som „tragedier“. Det gælder i særdeleshed en række ophavssagn.

Ved betragtningen af ophavssagn er det dog maaske kun et teoretisk forlangende, at det forvandlede menneskes (el. dyrs) skæbne skal være hovedsagen. Forvandlingen sker oftest pludselig uden episk begrundelse (fingeret aarsagssammenhæng), saaledes at „ophavssagnet“ nærmest føles som et mer eller mindre tilfældigt biprodukt (smign. Hvileloven), — et forhold, som tidligere Fr. Boas har peget paa¹.

En ejendommelig form for to hovedpersoner forekommer, naar de to er ligestillede, som det forekommer i en række eskimoiske sagn, fx.

(M&S I p. 202) Mardluliat;

(M&S I p. 310) De to søstre;

(Boas 1901 p. 257) To piger kommer til eneboer;

(— — p. 203) Mand og kone besøger Adlet;

(Rink-sup. no. 118) Isigarsigak og hendes søster m. fl.

¹ Fr. Boas: The Folk-lore of the Eskimo. JAF XVII. 1904 p. 4.

Maaske skal en saadan dublering søges i en almindelig følelse af, at en enkelt person ifølge normal menneskelig sædvane vilde forekomme unaturlig i den paagældende situation, som saa bibringes et skær af virkelighedsstroskab, ved at man giver personen en følgesvend. Maaske er den undertiden begrundet i „tvilling-loven“ (se flg.) og har til formaal at pointere de optrædendes svaghed i al almindelighed overfor de fjendtlige magter, og derved forstærke indtrykket af de farer, de udsætter sig for.

Noget egentlig „episk“ formaal synes dog ikke at være forbundet med den; — og forsaavidt de to personer fremstilles som ens handlende og oplevende, opfattes de umiddelbart som én.

AO § 71: „Modsetsningsloven. Naar to personer optræder paa én gang, vil sagnet bringe dem i karaktermodsetsning, ofte ogsaa i handlingsmodsetsning, til hinanden.

Meget almindelige er modsetsningerne mellem en god og en ond, en fattig og en rig, en stor og en lille, en ung og en gammel osv.

I almindelighed vil den ringere stedte af de to paakalde tilhørerens sympati.

En yndet form heraf er en stor og stærk overfor en lille men snild. I en uhyre mængde sagn er det den faste form for mødet mellem trold og menneske.

§ 72: Modsetsningsloven virker sædvanlig fra sagnets hovedperson ud paa dets bipersoner (sjældnere omvendt).

Hovedpersonens modstander i sagnets handling gøres ham ogsaa saa ulig som mulig i karakter, dels ved i almindelighed at være niding, dels ved mere bestemte træk.

Ogsaa nye bipersoner skabes for at være karaktermodsetsning til hovedpersonen.

En bestemt handlingstype, der skabes ad denne vej, er heltens svigefulde død og rænkefulde drabsmand. En anden type er storkongens ringe efterfølger, der kun hersker faa timer.

§ 73: Tvilling-loven. Naar to personer optræder fælles om en handling, er de derved betegnet som svagere end en enkelt.“

Naar de eskimoiske sagn bringer to personer i forgrunden, vil de almindeligvis paa en eller anden maade staa i modsetsning til hinanden; — og hvis de ikke gør det (fx. to gode venner), har man grund til at formode, at de maa indeholde indre karakterforskelle, som senere vil komme til orde. Et almindeligt motiv er manden, der drager ud for at overvinde et uhyre (menneskeæder, indlandsbo).

Der forekommer dog oprin mellem jævnbyrdige modstandere, hvor deres forskel i karakter ikke er fremtrædende, men kun mod-

sætningen i deres handlinger (kappestrid) væsenlig. Hvis to personer hjælper hinanden i fredsommelighed, ligger modsætningen i, at den ene er stærkere eller rigere. Hvis derimod to fx. forbereder hævn el. lign. mod en fælles fjende, behøver der ikke at være hverken handlings- eller karaktermodsatning mellem dem.

I saadanne tilfælde vil dog som oftest en være hovedperson, som stilles i relief, ved at han maa hjælpe den anden (de andre), der herved betegnes som biperson. Saadanne bipersoner er ofte brødre eller slægtninge.

En anden kategori af bipersoner udgøres af saadanne der repræsenterer kræfter, som hjælper hovedpersonen, og saaledes i de paagældende optrin bliver hovedperson for en kort tid, som fx. Kågtagtorajiks bedstemor og nêrqulûta. —

I løser forhold til handlingen eller hovedpersonen staar en række bipersoner, der ofte kun optræder i enkelte episoder.

Helt udviskes det individuelle præg i de kollektivt optrædende masser, der tjener som venner eller fjender i kamp, tilskuere, deltagere i boldspil osv. og kun danner baggrund for de skarpt optrukne begivenheder i forgrunden.

„Tvilling-loven“ er ofte anvendt i de eskimoiske sagn, saaledes fx. i (Holm no. 18), hvor en mand, Inorudsiak, forfølger to erqilikker; — (Rink no. 59) To gamle folk trækker broderen til sig og knuser hans kajak.

En videregaaende anvendelse af „tvilling-loven“ er det, naar hovedpersonen stilles overfor „alle fjenderne“ eller „mange brødre“, saadan som det er karakteristisk for en lang række eskimoiske sagn.

AO § 74: „Tretals-loven. Sagnet har en forkærlighed for tallet tre, baade i personer, i ting og i efter hinanden følgende optrin. Særlig gælder det eventyr.

I den store mængde af sagnstof er tallet tre det højeste tal, hvor man kan gøre rede for de enkelte individer. Fem og især syv betyder „mange“, særlig af sælsom eller magisk art. Tolv bruges om den sammenhørende flok af følgesvende. Højere tal bruges ikke, uden at man kan bygge en trinfølge op til dem: drage med tre, med ni, med syv og tyve hoveder.“

Tretallet finder ogsaa i de eskimoiske sagn en meget udstrakt anvendelse.

To anvendes i adskillige tilfælde, hvor det ikke synes med nødvendighed dikteret af „tvilling-loven“ (jfr. dublering af hovedperson), og

i sagn fra Alaska møder vi fire-tallet som det almindelige. Ogsaa i Østgrønland træffes hyppigt anvendelsen af fire. Den fjerde betegner da ofte en modsætning til de første tre. — Ogsaa fem-tallet har stor udbredelse. Et vist perspektiv faar den forskellige anvendelse af tallovene ved noterne til AO's § 74:

„... østerlandsk ofte 4, hvor andre har 3 ... i indiansk 4-talslov hos Shushwapindianerne ... men hos Nez-Percéindianerne er 5 udpræget som det hellige tal i modsætning til 4 paa sletterne.“ — Ogsaa den 4. som undtagelse eller modsætning til de første 3 gøres her opmærksom paa. — Hertil kan føjes, at 5-tallet hos Eskimoerne netop indtager en ejendommelig plads i forbindelse med talrige kultiske regler.

AO § 75: „Bagvægt-loven. Naar flere stilles ved siden af hinanden, lægges der eftertryk paa den sidste i rækken: den yngste af tre brødre, det sidste af tre forsøg, osv. Den episk betydningsfulde person staar sædvanlig i „bagvægt“.

Paa forreste plads staar derimod den i det ydre anseligste person: den ældste af flere brødre, den mægtigste af flere guder o. desl. Dette betegnes som „forvægt“ og falder udenfor den episke interesse.“

Den eskimoiske folkedigtning er fuldt fortrolig med „bagvægt-loven“.

(Boas 1888 p. 628) En mand bygger tre konebaade; først den sidste er tilfredsstillende, — og det er den der faar betydning.

(Rink no. 135) de 3 første koner syr ikke godt, den 4. syr med vilje slet.

(Boas 1901 p. 215) (konen der ønsker at levende dyr skal komme til dem) ... forskellige slags dyr kommer, men først da der kommer ræve, er hun tilfreds og lader dem fylde huset.

Ligeledes i forskellige kampscener, hvor først nogle prøver, men dræbes, og først hovedpersonen besejrer modstanderen.

„Den yngste af mange brødre“ finder vi fx. i Rink 1866 no. 76 og no. 83, Niakunguak den yngste af vilde brødre. Men mulig mere karakteristisk for eskimoiske sagn er „den mellemste af mange brødre“, naar en enkelt af dem skal fremhæves.

AO § 76: „Indledningsloven. Man gaar i sagnets begyndelse (1) fra det enkelte til det mangfoldige, (2) fra det hvilende til det stærkt bevægede, (3) fra det dagligdags til det usædvanlige.

§ 77: Hivileloven. Fortællingen standser sædvanlig efter den afgørende begivenhed, men nødvendig saa pludselig, at det giver et ryk i tilhørerne; stemningen skal have tid til at lægge sig til ro og til gradvis at svinde bort fra hovedperson og hovedoptrin. Hertil tjener en kort slutningsfortælling, f. eks. (1) hovedpersonens senere skæbne navnlig

saadan at man følger ham over i en varig, hyppig en dvælende eller hvilende tilstand, (2) indvirkning af hovedpersonens skæbne paa andre, f. eks. at mor eller fæstemø dør af sorg, (3) bipersonernes skæbne f. eks. straf over fortællingens skurk, (4) synlige minder om begivenheden, den optrædendes gaaen igen som spøgelse o. desl. (jfr. om „stedfæste“ i afsnit IV B).“

Disse love følges som regel meget nøje af de eskimoiske sagn. — I indledningen føres tilhørerne ind i den foreliggende situation, ud fra hvilken begivenhederne udvikler sig; undertiden gives et resume af sagens forhistorie til forstaaelse af det følgende. Dette sker som regel ganske kort; men indledningen kan dog antage karakter af en hel lille selvstændig fortælling, som det er tilfældet i „Kivioq“ (Boas 1888 p. 621) ell. (Knud Rasmussen: Nets. p. 365).

Der kunde anføres mange eksempler til alle fire punkter, nævnt ovenfor. Her skal kun anføres et, som viser hvilelovens styrke.

I M&S I p. 123 fortælles om Alorútaq's kamp med en tupilak (et kunstigt ulykkesdyr). Tiltrods for, at man skulde vente, at A. be-sejrede tupilak'en, saa lykkes det ham dog ikke at overvinde den. —

Dette har man øjensynlig følt som en utilfredsstillende slutning og har derfor føjet en ny slutning til, der bestaar i en dublettering af hele historien i summarisk form med A's søn som ny hovedperson, men med det lykkelige udfald, at han overvinder de sidste vanskeligheder, som hans far kæmpede forgæves mod.

I enkelte (nyere?) sagn anføres tilslut moralen af fortællingen.

(M&S I p. 324) „... Saaledes ender denne fortælling om Pebersvenden, der blev en ung smuk Storfanger, men atter forvandlede til en gammel, doven Pebersvend paa Grund af sin Kones Nysgerrighed.“

Karakteristisk for de eskimoiske fortællinger er det „punktum“, fortælleren gerne sætter tilslut ved at sige: „saa ved jeg ikke mere om det“ ell. lign. — eller blot: „færdig!“

Et træk, der saa ofte gaar igen i eskimoiske sagn, at det er berettiget at kalde det en lov, — og som tit synes at virke næsten tvangsmæssig, er undtagelsen.

Ved mange ting gaas der ikke til den yderste grænse, men der gøres en eller to undtagelser. Ofte er denne af episk værdi for fortællingen; men undertiden afspejler den ligesom en angst for at gøre et skridt fuldtud.

Undtagelse med episk værdi:

(M&S I p. 180) Qilaftuaq — ... alle var døde (p. 186) undtagen en dreng, — der bagefter sender et ulykesskræmsel.

(KnR: Nets. p. 123) kvinderne dræbes, undtagen to, — som saa ruller senetraad til pillene.

(Rink 1866 no. 60) alle dræber hinanden, undtagen en ung mand, (der har gjort sig fortjent ved at hævne en dræbt kajakmand), hans mor og dennes plejedatter.

(M&S I p. 98) kun een mand fangede i sin graadighed mer end een sæl, — men fik siden heller aldrig flere.

Undtagelse uden episk værdi:

(KnR: Car. p. 104) alle indianerne myrdes, undtagen to, der undslipper.

(Boas 1901 p. 229) alle ravnene dræbes, undtagen en, — (som dog lidt efter dræbes, omend med besvær: dvs. kun forlængelse af handlingen, uden episk værdi).

(Rink 1866 no. 4) Kumagdlat og Asalok dræber alle indianerbørnene, — undtagen en dreng og en pige.

I denne undersøgelse af de eskimoiske prosa-sagns formale egenskaber er i det store og hele sagnstoffet betragtet som en helhed uden større hensyn til geografisk gruppering, omend visse særegenheder er paapeget for enkelte omraader i modsætning til andre. En videre undersøgelse tilkommer det at konstatere, i hvor vid udstrækning forskellige prosaformer forekommer hos de forskellige eskimo-grupper, idet opmærksomheden rettes dels mod fortællingernes struktur, dels ogsaa mod deres funktion (kultisk, belærende, underholdende m. m.) og eventuelle karakteristiske sammenhæng mellem disse. Udfra det foregaaende maa den simpleste formelle inddeling blive:

- 1) ingen handlingsenhed
- 2) simpel handlingsenhed (knyttet til enkelt person — men uden episk handling)
- 3) episk handlingsenhed med ligeløb
- 4) episk handlingsenhed uden ligeløb

idet det ved „episk handling“ forstaas, at ethvert nyt træk, der indføres af væsenlig art, tilfører fortællingen en spænding, som før eller senere i dens forløb maa komme til udløsning, idet samtidig alle saaledes tilførte spændinger virker i retning af fortællingens endemaal.

Det siger sig selv, at denne inddeling principielt intet har at gøre med sagnenes indhold. Men selvfølgelig udelukker den ikke, at visse sagn-„arter“ mulig findes fyldigere repræsenteret under en af kategorierne fremfor de andre.

Det er nærliggende i ovenstaaende at se en udviklingsrække, fra det simple til det differentierede. Om det er det, i kronologisk forstand, er vi jo imidlertid for eskimoernes vedkommende afskaaret fra at kunne konstatere direkte.

Et fingerpeg kunde man maaske vente at faa gennem en undersøgelse af formen af de sagn, der i det eskimoiske samfund anses for „nedre folkeminder“, idet saadanne regnes for at være betydelig ældre end de „øvre“ (AO § 12). Et løseligt overblik viser, at en stor del „eventyr“ og dyrefabler nærmest maa regnes under (2), undertiden med spiren til en episk handlingsenhed. En saadan undersøgelse gøres dog i nogen grad betydningsløs ved den kendsgerning, — som Rink paapeger — at gamle motiver tages op til ny behandling. Man maatte da ty til den statistiske metode og se, om det mulig kun skulde være nogle faa, særlig yndede og levedygtige motiver, som stadig tages op — eller rettere, da dette jo ikke uden videre kan bevises, — nu findes i en bearbejdelse, som maa menes at være af nyere dato end de paagældende sagn selv. — Naar vi i Vest- og Østgrønland finder en i formel henseende tilsyneladende højere udviklet sagnform (i forbindelse med en rigere materiel kultur) end hos Polareskimoerne, er det en nærliggende tanke, at vi hos de første staar overfor en sen udvikling. Men det beviser dog ingenlunde, at Polareskimoerne ikke i fjærne tider har kendt noget lignende; netop de mere komplicerede former staar mest i fare for at gaa tabt under ugunstige forhold, og man kunde godt tænke sig, at noget saadant havde fundet sted hos Polareskimoerne, hvor jo ogsaa visse elementer af den materielle kultur er gaaet tabt i relativ sen tid.

Man støder saaledes paa store vanskeligheder, hvis man vil prøve at forbinde de konstateret anvendte regler for sagnkomposition i Eskimoernes folkeminder med et historisk perspektiv. Det lader sig i hvert fald foreløbig ikke gøre. Sagnetens indbyrdes slægtskab og forholdet mellem de forskellige Eskimogrupperes sagn maa udledes ad andre og mere tilgængelige veje, hvor indholdet naturligt kommer til at spille en fremtrædende rolle fremfor den anvendte fortælle teknik. Det er kun den sidste, der er taget i betragtning i den foreliggende undersøgelse, hvis resultat maa siges at være, at hvad selve den tekniske opbygning og anvendelsen af de episke love i de eskimoiske sagn angaar, adskiller de sig — stort set — ikke i noget væsentligt fra, hvad

man har kunnet fastslaa som gældende for den gamle verdens, specielt Europas folkeminder.

Det har dog været muligt at paavise karakteristiske afvigelser paa adskillige punkter: samfundets optræden som helhed, afvigelser fra totalsloven paa scenen, guddommes personlige optræden i afgørende øjeblikke, bredere beskrivelser og stemningsbilleder, afvigelser med hensyn til sagnets logik, ligeløb og person-enhed. — Nu skulde det vel ikke være umuligt at finde eksempler paa tilsvarende afvigelser indenfor den gamle verdens folkløse, men i saafald tør man maaske betragte dem som undtagelser fra reglerne, medens de indenfor den eskimoiske sagnverden maa anses for hørende med til den traditionelle fortællekunst.

At overensstemmelsen med den gamle verdens folkedigtning ikke er absolut i alle detaljer, er ikke underligt. Forløbet af sagnenes „sociale anseelse“ har jo været vidt forskelligt indenfor de paagældende omraader, og i særdeleshed er der forskel paa den grad af alvor, hvormed de er opfattede. Som det allerede er berørt i det foregaaende, lever de eskimoiske sagn endnu tildels i et aandeligt og socialt niveau, der er passeret af den gamle verden for aarhundreder — for ikke at sige aartusinder siden. I hvert fald en del af sagnstoffet er endnu Eskimoers Bibel og løvbog, det er livets alvor. Andet er ganske vist gledet over i eventyrets verden, — for ogsaa Eskimoer skelner mellem virkeligt og uvirkeligt, omend grænsen næppe trækkes der, hvor vi vilde trække den. — Men fælles for det hele er, at intet har været opskrevet; leveregler, myter og underholdende fortællinger har maattet gaa gennem slægtled fra mund til mund. I denne strøm er de baaret oppe ved den ubevidste anvendelse af ensartede midler, sagnets episke love, — hos Eskimoerne som hos vore egne forfædre.

ALLUSIONERNE I SOPHUS CLAUSSENS DIGTNING

AF

HELGE TOLDBERG

Sophus-Claussen-Litteraturen er blevet forøget med en større Bog af Dr. Søren Hallar, som selv i Indledningen indvilliger i, at den kan betragtes som en bearbejdet Materialesamling. Den bringer nogle meget indgaaende Undersøgelser af Farvernes, Planternes og Dyrenes Forekomst i Førfatterskabet og nogle kortere, men fra et litteraturhistorisk Synspunkt nok saa interessante Afsnit om Forholdet til Poesi, Religion og andre centrale Begreber, hvoriblandt der kan være Grund til at fremhæve Kapitlet „Landet og Tiden“, som opgør Clausens Forhold til Fortid og Samtid og (p. 215) fastslaar, at hvis han har modtaget noget fra sine udenlandske Læremestre, er det „indgaaet i „organisk“ Forbindelse med og omsat i hans egen Personlighed, saaledes at alt bærer hans eget Væsens umiskendelige Præg“, hvortil Dr. Hallar knytter nogle Betragtninger om „hans Overensstemmelse i Tone med meget i typisk dansk Digtning igennem Tiderne“ fra Folkevisen til Aarestrup. Man kan fristes til at stoppe op her og spørge, hvorfor Linien ikke trækkes videre til Drachmann (jf. Mindedigtet i *Danske Vers*); men endnu mere forbavsende forekommer det, at hverken Dr. Hallars Bog eller nogen af vore tidligere Claussen-Undersøgelser slaar ned paa de to Ting, som synes Forfatteren af disse Linier mest nærliggende: Clausens Logik og Clausens Allusioner¹. Det er det sidste af disse to Spørgsmaal, nærværende Undersøgelse ønsker at tage op: de mange Allusioner, deres lokale Betydning i de enkelte Digte og deres Bidrag til vor Helhedsopfattelse af Sophus Claussen.

¹ En Side af Allusionernes Væsen, Forberedelsen af en Helnesk overraskende Pointe, er dog konstateret af Chr. Rimestad (*Fra Stuckenberg til Seedorf* I. 84).

Inden denne Undersøgelse, som hverken tør prætere eller bare tilstræbe Fuldstændighed¹, indledes, forekommer det rimeligt at se paa et Konfessionsdigt fra den Samling, hvor Allusionerne falder tættest, Digtet *Stamtavle (Danske Vers. 87 f.)*, hvori Claussen — under et passende Dække af Selvironi — oplyser, at hans Moder ligesom Jens Baggesen „var af kraftigt Bondeblod | af nordgermanisk Stamme | af Wessels Slægt“, og at hans Slægtsarv fra denne Kant var et blødt Sind og et Humør, hvilket sidste hans Lærer Byron gjorde „lidt djærvt og uanstændigt“. Den næste Tilskyndelse fik han fra sin Fader Heine: „han lærte mig at tegne | et grelt satirisk clair-obscur“; men hans Skarphed og Vid — „Det lærer jeg ham aldrig af, | for jeg er dansk godmodig.“ Og endelig fuldføres Familielinien med Farfaderen Aristofanes, der stammer fra Heines Udsagn i *Tilstaelser*: „Den store Forfatter af Verdens-Altet, Himlens Aristofanes, har rigtig grelt villet vise den lille jordiske, saakaldet tyske Aristofanes, hvorledes dennes vigtigste Sarkasmer kun har været tarvelige Spydigheder i Sammenligning med hans egne“ (*Atta Troll* etc. 213). Kort formuleret ser Sophus Claussen da sin Personlighed som en Krydsning mellem Kultur og Natur: „Min Moder var en dansk Natur, | men landlig uoptugtet. | Jeg opstod, da en fremmed Sæd | et frugtbart Skød befrugtet.“

Denne sin „Slægtsarv“ har Sophus Claussen imidlertid ogsaa paa anden Maade vedgaaet, overfor Byron i den store Levnedstegning i *Don Juans Metrum og Stil*, der først tryktes i Tidsskriftet *Ny Jord* I (1888). 109—116 og siden optoges i *Danske Vers*, dog med Udelukkelse af den Del af Fodnoterne, der oplyste om Allusioner (Laan), der var bestemt af byronske Digtværker; dertil kommer Oversættelsen af *Beppo*. Stanzas XLI—XLVI (*Ny Jord* I (1888). 125 f.) under Overskriften *Italien*. — For Heines Vedkommende giver Arven sig baade direkte og indirekte Udslag, direkte i Oversættelser, indirekte — som denne Afhandling tilsigter at paavise — i Allusionsteknik. Blandt Oversættelserne er den vigtigste og mest omfattende den fra 1901 i Serien *Aarhundredets Klassikere* af *Atta Troll*, *Buch Le Grand* og *Geständnisse*, hvilken sidste af Claussen kaldes baade *Tilstaelser* og *Heines Ombendelse*. Arbejdet er udført med den Oplagthed, det faldt Claussen let at lægge for Dagen, naar han tumlede med en kær fremmed Diger; og meget væsentlig er en Ytring i Fortalen med særligt Henblik paa *Geständnisse*:

¹ De utvivlsomt talrige franske Allusioner har saaledes kun i Undtagelsestilfælde kunnet berøres.

„Heine bruger Fremmedord og lærde Hentydninger, men med saadan Kunst og Forstand, at den, der fornuftig følger ham, aldrig behøver at tvivle om Meningen. Jeg har derfor ikke kunnet bevæge mig til at kommentere den store Digter paa kryds og tværs med pedantiske Noter, som vilde besvære Læsningen.“

Som Tekstgrundlag er det højst sandsynligt, at Claussen har brugt Ernst Elsters Syvbindsudgave af Heines *Sämtliche Werke* (1887—90), der er velforsynet med Noter til Heines „*Anspielungen*“. Man finde disse Noter pedantiske eller ej; saa meget er vist: de viser den Læser, der ikke er fortrolig med alle den paagældende Litteraturs Krinkelkroge, ind til Heines frodige, om end oftest satiriske Indlevelse i den samtidige og lidt ældre Digtning; og den Tanke kan ikke afvises, at Claussen netop ad denne Vej er blevet opmærksom paa deres hyppige Forekomst og særlige Karakter i Heines Forfatterskab.

Til Orientering kan det være nyttigt at behandle de faa, men karakteristiske Allusioner, Elster har fundet sig beføjet til at kommentere i *Atta Troll*. For det første er der en perifer Hentydning til Don Carlos' Brigadegeneral Fyrst Lichnowski, hvis Erindringer indviklede ham i en Duel (Herr Schnapphanski wurde Autor). Videre er Slutningen af Kaput IX en Parodi paa Jaromirs Tilstaaelse i Grillparzers *Die Ahnfrau*, et Parti i Kaput XXIII bygget over Drabsscenen i Lessings *Emilia Galotti* og Udgangen i Kaput XXV en modificeret Udgave af Slutningsordene i Schillers *Die Götter Griechenlands*. Dertil kommer den stærkt udpenslede Scene (Kaput XXII), hvor den af Goethe for sin „sittig-religiös-poetischen Bettlermantel“ kritiserede Gustav Pfizer tages op til ironisk Behandling. — Men ud over disse Enkeltheder er selve Digtet een stor Allusionsudbygning, en Parodi paa Ferdinand Freiligraths *Der Mohrenfürst*. Det, Heine gør ved *Der Mohrenfürst*, er — principielt ligesom i de ovennævnte mindre Allusioner til andre —, at han giver et forefundet Idékompleks en ny Tolkning og Applikation. Det er paa dette Punkt, Sophus Claussen staar som hans Lærling:

Ved en kronologisk Opstilling af Sophus Claussens Publikationer i Bogform vil man faa det Indtryk, at Allusionerne først for Alvor sætter ind i *Trefoden* fra *Atta Troll*-Aaret. Dette Billede maa imidlertid korrigeres paa væsentlige Punkter. For det første har Ernst Frandsen, der har kunnet gennemgaa det utilgængelige Haandskriftmateriale, fremhævet, at der mellem Tilblivelse og Trykning kunde gaa lange Aaremaal (*Sophus Claussen-Manuskripter*. 5), samt at eksempelvis

Dronningen i Thule, som er trykt i *Danske Vers* har været under Arbejde saa tidlig som 1894 (op. cit. 11 f.). For det andet har vi fra Aaret efter Debutbogen *Naturbørn*, hvis eneste betydningsfulde Allusionsdigt *Antonius Gynt* med Undertitlen *Junge Leiden* i selve Navnet refererer til Flaubert, Ibsen og Heine, et allusionsrigt Prosaværk: *Højsang*, trykt *Ny Jord* I (1888). 262—278.

Højsang er en Samling Kærlighedsbreve fra en ung Mand til hans Elskede, Margrete, som, idet hun jævnlig skifter Navn — endog (p. 275) til Gretchen — indholdsmæssigt og stilistisk anbringes i forskellige Tidssammenhænge, saaledes meget vellykket (p. 264) med et toliniers Aleksandrinerlejlighedsvers. De litterære Allusioner er alle af rent ydre Art: „Marguerite vaut bien une messe“ (p. 265, sml. Henrik 4.) og Heinecitaten „Es liegt der heisse Sommer | auf deine Wänelin“ (p. 265, Elsters Udg. I. 84). Tilbage staar at nævne Bemærkningen (p. 275) om »Hejmdal, der kunde høre Græsset gro og Ulden vokse«, og Holbergallusionen med tilsat ortografisk Patina „vi er wel reyste“ (p. 262, efter *Ulysses von Ithacia* V. 3).

Kunstnerisk staar dog maaske det første af Brevene højest, hvori Erik udmaler sig, at han og „Margerita“ er sat i Kloster af „et listigt Forsyn“. Her faar Erik Lejlighed til at udfolde sin erotiske Fortolkning af Bibelen. Trosbekendelsen, Budene og andre af Bibellæsningens og Kirketjenestens Elementer gengives her i en Forvending, som for største Delen vil være let gennemskuelig:

„Cara mia, nu synger jeg en hellig Højsang, en Salme om et nyt Eden, hvor Solen er som Guld i sin Opgang, som Purpur, naar den gaar ned; hvor spraglede Sommerfugle flager i dirrende Lys mellem eviggrønne Træer.

Det er en Salme, mange, mange har sunget før. Men det er ogsaa den fornemste af Salmer. Aldrig kan den synges for tit; ved den vil jeg synges mig ind i Paradiset; den er min Opsang, vil jeg storme Himlen.

Jeg tror paa den eneste sande Margerita, Nonnen, cara mia, mia carissima, som har indblæst mig Livsens Aande, som daglig opretholder mig, fuldkommengør mig og vil gøre mig mangfoldig som Sandet ved Havets Bred.

Jeg skal ikke have andre Guder for hende.

Jeg skal komme vore Hyrdetimer i Hu og holde dem hellige.

Den gamle Adam i mig skal druknes ved Anger og Bod. Jeg skal iføre mig en ny Adam, der er værdig at omslynges af min unge Evas hvide Arme.

Den gamle Adam vil klamre sig til hendes Fødder og kysse dem, vil kaste sig til hendes Barm og kysse den. Da falder hans Ham, og han bliver dobbelt ung, dobbelt frig . . .“

I det bibelske virker *Højsang* som en Forstudie til *Byen*. *Junker Firkløver* (1900), hvor et Højdepunkt i Fortællingen (pp. 182—185) netop er bygget paa Højsangen. — I øvrigt findes her foruden den senere behandlede Tilknytning til Heine spredte Allusioner af forskellig Karakter, en norrøn (p. 66): „At vide sig fredløs, en Ulv i Helligdommen — varg i veum — efter det skønne, islandske Ord!“ og et Par dagligdags: „Middagssolens Land“ (p. 2) og „vinde Guld og grønne Enge“ (ved Fjordudtørring, p. 67).

I de forudgaaende Prosaværker fra Halvfemserne er Allusionerne meget faa. Fra *Valfart* (1896) kan mærkes „Homers vinblaa Middelhav“ (p. 197, igen i Heksameterhymnen *Heroica*. 27, jf. Oluf Friis: *Halvfemsernes Lyrikere*. 119) og „Drik mig til med dine Øjne alene“ (p. 157) efter Ben Jonson: „Drink to me only with thine eyes.“ — I Tidens øvrige Værker er Allusionerne endnu sparsommere; og det er urimeligt at medregne de fri Aleksandrinere i *Frøken Regnvej* eller Heksametret og Prøverne paa Jargonen i den Claussen-Jørgensenske Vennekreds i Heksameterbrevet til Johs. Jørgensen (først trykt i *Heroica*). — Derimod findes enkelte Digte til Døgnets Begivenheder, saaledes — i sin respektløst irreligiøse Tone beslægtet med Citatet ovenfor fra *Højsang* — Digtet *Literær Genesis*, der tryktes i *København* 15/10 1891 i Anledning af Georg Brandes' Forfatterjubilæum (delvis optaget *Løvetandsfnug*. 69), med Begyndelsen: „I Begyndelsen var Brandes, | Drachmann, I. P. Jacobsen og Schandorph.“

I *Pilefløjter* (1899) er Allusionerne noget talrigere end i de foregaaende Bøger. De mærkes i Titlen paa anden Bog: *Rejsebilleder* (ad modum Heine) med Underafsnitstitler som *Storm- og Trængselsaar*, *Sommer* (i Tilslutning til Johs. Jørgensens Roman) og *I Arkadien*. Blandt Digtene er den allusionsrigeste Gruppe Sonetkransen *Storm- og Trængselsaar*, af hvilke 6 tidligst var fremkommet blandt de *Elleve Sonetter*, Claussen havde offentliggjort i *Taarnet*. Allusionerne er for en Del digterbiografiske (Aarestrup, Heine, Byron), mens andre bygger paa verdenslitterær Tradition, de to persiske Fabler *Hassan og Digteren* og *Digteren og Hassan* og *Gargantua* eller „*Sikkel-Gab-du-hår*“. Frit efter *Rabelais*. Men den mest markante Allusion er (p. 85) Begyndelsen til *Hassan og Digteren*, hvor Hassan o: Forlæggeren introduceres med den fra Oehlenschlägers *Aladdin* (*Poetiske Skrifter* (1805) II. 332) stammende Karakteristik: „Den lille Hassan med de skæve Ben | skrev

til mig“. Det specielt Claussenske — eller Heineske — ved Allusionen er Sammenstillingen af det allegoriseret orientalske og Oehlenschlägers københavnske Tusindogeenatmilieu. Fra de øvrige Digte i *Pilefløjter* skal nævnes Anbringelsen af en Ulysses og Penélope i en dansk Provinsby i Slutningen af *I en Park* (p. 28): „Penélope med Sax og Fingerbøl, | hvis Husflid fylder en Provins med Møl“ og fra *I Arkadien* (p. 134) Ytringen: „Der vaagner paa ny | i mig en Kandestøber“ og det umiddelbart følgende: „Her sad jeg tro mod min Rolle | i Fjor og skrev en „Satire| ved en forladt Kasserolle“; den sidste Allusion er vanskelig at gennemskue, men gælder muligvis Drachmanns *Romantik over en halv Historie*¹.

I *Byen. Junker Firklover* er Claussens Syslen med Heine kendelig. En Række Betragtninger under Titlen *Breve fra en Ungkarl til en anden Ungkarl* (pp. 241—279) bygger paa Opfattelsen af Kvinderne som „Kammerkatte hos Proserpina“ eller nøjere uddybet „Kammersiskener eller Huskatte hos Underverdens Donning“, som Claussen selv giver den parentetiske Tilføjelse „Citatet er fra Heine“ (p. 242). Dertil kommer, at Hovedpersonens Svigermoder karakteriseres (pp. 198—203) som en Marketenderske, der forstaar at samle alskens Mennesker i sit Hus, hvilket foregribes i Kapitlets Indledning: „„Schlage die Trommel und fürchte die² nicht, | und küsse die Marketenderinn —“ citerede Vilhelm og kyssede sin Svigermoder.“

Som antydnet er det med *Trefoden*, Sophus Claussens om Heine minde Allusioner for Alvor sætter ind. Men det er i denne Forbindelse værd at fremhæve, at Claussen netop i denne Bog (p. 18 f.) afviser umiddelbar Heinepaavirkning: „Og mener nogen, at Heine, | hvis Vers jeg har oversat, | har smittet mig sidste Nat — || saa vil jeg ej lignes ved Heine, | det kunde ham gerne forkleine. | Jeg bider paa egne Vegne.“

Trefoden er først og fremmest en Opgørelse af den litterære, specielt kritiske Status Anno 1901 og formet som et meget skarpt Angreb paa O. B. 3: Otto Borchsenius og et noget mere moderat paa E. B. 3: Edvard Brandes, lejlighedsvis kaldet „E. Brandes, Musaget, | som ikke var Poet“, og som (p. 59) udpeges som den skyldige, „da Jacobsen, Digter og „Drømmer“, | blev Drømmenes golde Fordømmer“.

¹ Sophus Claussen har dog selv (i *Lolland-Falsters Folketidende* 1/10 1923, jf. Bibliografien i *Hundrede Taels* (1927). 58) givet den Forklaring, at der hentydes til en Polemik med *Lolland-Falsters Stiftstidende*. ² Trykfejl for dich, jf. Elsters Udg. I. 301.

Det er forstaaeligt, at netop et saadant Stof afføder en Vrimmel af Allusioner, af hvilke Sophus Claussen selv kun har følt sig foranlediget til at klarlægge een, nemlig Musens Udtalelse (p. 77): „Det danske Aandsliv — det er | en meget giftig Ballade“, som stammer fra en fransk „Vise fra Dekadence-Digternes Tid“, hvori det hedder: „La littérature est une blague amère.“

Et Par Allusioner i *Trefoden* kan klares ved Hjælp af *Løvelandsfnug*, et af Claussens Hovedbidrag til Tolkningen af sin egen Poesi. Den ene (p. 37) gælder Schandorph: „Ak, kære gamle Digter, | som sjælden gik paa Koturne | og nu er gemt i en Urne — | som elskede Livet organisk, | Schandorph, du sagde en Gang: | „Skriv noget aristofanisk!““ Baade Replikken om at skrive aristofanisk og Oplysningen om Schandorphs organiske Elskov refererer til Sophus Claussens Oplevelser (jf. *Løvelandsfnug*. 70—72) med Schandorph ved Georg Brandes' Forfatter-jubilæum, i hvilken Anledning Claussen havde ladet det ovenfor omtalte Digt om Gennembrudsmændene trykke, som havde moret Schandorph og affødte Opfordringen: „Skriv noget aristofanisk!“ — Den anden (p. 67) til Claudio Treves, senere Redaktør af det italienske Socialistblad *Avanti*, er nøje udredet i *Løvelandsfnug* (p. 110).

Grunden til den uvenlige Modtagelse, *Trefoden* fik, maa foruden i Digterens Rap til højre og venstre søges i dens selvbestaltede Dømmes almene raillerie og den litterære Modenhed og aandelige Elasticitet, den kræver af Læseren. Udfordrende, men prægnant i sin Tvetydighed er saaledes følgende Dom (p. 10): „Jeg tager et Land til Skive, | hvor ingen har Tid til at læse, | fordi de alle skal skrive, | hvor Mand og Mø gør Bøger, | fordi der gaar Sagn under Ø, | at Digtere ikke kan dø, | hvor Damen bliver poetica | saa snart hun viser sin ars, | men Aanden er ganske til Nars“. — Disse Linier kan samtidig tages som et Vidnesbyrd om Allusionstætheden, idet de ud over Hovedallusionen til Horats' *Ars poetica* rummer Folkeviseklicheen „under Ø“ og en Allusion til det traditionelle latinske Ordspil mellem *libri* og *liberi*, som blandt andet kendes fra *Ulysses von Ithacia* II. 2.

Ligesom *Ars poetica*-Allusionen vidner en senere Allusion (til *Konungs skuggsjá*, p. 23) om, at Claussen ikke bare skriver for at fornøje andre eller i det mindste sig selv: „Naar Konger i Fortiden fejled, | hun (o: *Musen*) holdt den et Kongespejl for. | Nu viser hun Agterspejlet.“ Det er Lede ved den pocsifattige Samtid, der taler ud af begge de haarde Domme.

De spredte litterære Allusioner i *Trefoden* er legio. Eksempelvis kan nævnes „en Macbethsk Megære“ (p. 34), Hamletallusioner (pp. 10, 75), muligvis en Allusion til Drachmanns *Brav-Karl* og dets Digters skiftende Holdning (p. 17) og gentagne Nævnelser af „at sætte Problem til Debat“.

Men betydeligere end disse er de Udnyttelser af gængs Sproggods i ny Turnering, som tjener Digtets Fabel, Forholdet mellem Musen og hendes Litteraturhunde. Hun ønsker „en Hund med Tendens“ og formaner (p. 35) Digteren med disse Ord: „Gør et Par Værker, som skræmmer. | Sæt et Problem til Debat, | og vis, du er Hund for din Hat.“ Og det kendte Bibelsted (*Sacharias* 9. 9) udnyttes med Overraskelsens Kraft i Slutningen af Sonetten *Moderne Muse* (p. 74): „Hun svøber sig i Hovedhaarets Pragt | og hvisker: „Mester for den nye Skole, | se, jeg er Asenindens unge Fole.““

I *Djævlerier* (1904) er Allusionerne i Hovedsagen begrænset til en mindre Gruppe Digte. Det afsluttende Digt, *Mennesket*, tager maaske sit Udgangspunkt i H. C. Andersens *Klokken*. Claussen gaar da selv ind i den Rolle, man har ment tiltænkt H. C. Ørsted i Eventyret, som „en Kongesøn, som blev født til megen Lykke“. Og ligesom Folk i Eventyret sagde om Kongesønnen, at „saadan Een vilde nu altid være klogere“, lægges han ogsaa i Digtet for Had: „Der er Folk, han aldrig kendte, som fornægter ham og hader, | fordi han er Søn af en Konge — af sin Fader.“ Vel gaar Kongesønnen og Folket hver sin Vej, uden at han vil ændre en Tøddel ved deres „Hverdagslove“; men: „De Love kan I knytte saa fast, I selv det nemmer, | I vil dog altid mindes, at Skovene har Stemmer.“ Saa langt kan den eventuelle Berøring med H. C. Andersens allegoriske Eventyr føres; Fortsættelsen bliver vidt forskellig, dels fordi Claussens Livsanskuelse er saa forskellig fra H. C. Andersens, dels fordi *Mennesket* er knyttet til det dengang utrykte *Livets Kermesse* (offentliggjort i *Danske Vers*).

Absolut haandfaste er derimod Shakespeareallusionerne i *Giulietta i Gravkamret* (*Romeo and Juliet*) og det foregaaende, *Venezianske Fantasier*. I det sidstnævnte tænker Digteren sig ind i Grundstemningen i første Akt af *Othello*, da Moren skal forlade Venedig med sin Brud for at føre hende ud til hendes haarde Skæbne; men som Kontrastvirkning ses i Slutstrofen Portia (fra *The Merchant of Venice*) „i Baad med den fine Verbene“.

Et andet Venezia-digt, *Il letto*, fører ligesom det andetsteds henhø-

rende *Hos Hexen i Endor* over paa bibelsk Grund. Heksen i Endor (1. *Samuels Bog* 28) er skildret efter bedste pseudonorrønt Mønster: „Hun kogte Sejd i en Gryde.“ Den bibelske Beretning følges bortset fra Paakaldelsen af den døde Samuel; men Slutningen staar for Claussens Regning, at „Den faldne Storhed, hvis Tid er forbi, | den nyder hos Hexen, hvem Aander staar bi, | en Hyldést, som Tronéns Tyranner ej faar | eller den lille David . . .“. I *II letto* er det atter et ulovligt erotisk Moment, der indføres i en bibelsk Beretning. Paa et Sengefodstykke ses fremstillet Dronningen af Saba med Karavane paa Vej til Salomon; og dette faar Claussen til at rekapitulere Situationen (1. *Kongernes Bog* 10, 2. *Krønikernes Bog* 9) og tilsætte en tænkt Episode, hvor Dronningen ved et Muldyrskifte „tabte sin Dyd til en Slave. | og misted sin Yndlingsvifte“. Salomon, som er underrettet og har faaet Viften, „afslog hver hendes Gave, | da Dronningens fineste Gaade | var skænket en kulsort Slave“. Den fortørnede Dronning tager paa Tilbagevejen ved hver Station en Slave til Elsker og sender ham bort med en Vifte. Salomon, hvis Samling stadig vokser, betages af en tiltagende Attraa: „Han tilbød tilsidst sit Rige | blot for den Naadegave | en Time at blive den dejlige | Dronning af Sabas Slave. | Men Sabas Dronning lod svare, | at lykkelig lægt for sin Iver | hun elsked desværre ej Kongen — | „Ak var han en Mulæselsdriver!“ — Opfattelsen af de bibelske Personer hos Claussen er da, at de er Mennesker af Kød og Blod, som har levet og syndet paa ganske samme Maade som letsindige unge i hans Romancer — og i Hverdagslivet.

Udenfor Samlingens egentlige Allusionsdigte er Allusionernes Forekomst ikke væsentlig stærkere end i *Pilefløjter*; og en Del af dem er ikke værd at notere, saa det vil være forsvarligt at nøjes med at se paa et enkelt Digt, som rummer alle de i Samlingen forekommende Allusionsmomenter, som ikke allerede er behandlet: *Poeten og Naboersken* (pp. 22—25). For det første har det en Bibelallusion med skyldig Henvisning: „imens hendes Tænder | — som skrevet staar — | (læs Salomons Højsang) | var hvide som klippede Faar, | og naar hun smilte, da fødte de Tvillinger.“ Fremdeles indeholder det en mærkelig Brug af et (nu forældet) Ord, Enesteskillig: „Og hun gav mig Kys paa Munden, som ikke var Enesteskillinger.“ Den danske Ordbog (IV. 405), der har Citatet, anbringer det i en særskilt Rubrik med Karakteristikken „overf., sj.“ Det er vel ogsaa det nærmeste, man kan komme det ad leksikalsk Vej. Vanskeligheden ligger i, at det ikke kan (skal) forklares

leksikalsk, men psykologisk-stilistisk. Sandsynligvis skal Stedet fortolkes paa to Maader: hun nøjedes ikke med et enkelt Kys; og de var alt andet end fattige.

Den tredje markante Allusion er Sætningen „lod syv og ni være lige“, hvilket efter ClausSENS Mening er det rigtige. Hvis man skal uddrage en Kvintessens af *Djævelier*, maa det jo netop blive Forherligelsen af det ureglementerede og Uviljen mod det strengt korrekte, som giver sig Udslag i en tre Gange optrædende Parafrase af „2 og 2 er 4“: „Men da er der ingen Retfærdighed til | af højere Art end i Handel og Spil, | hvor to og to giver fire, | — det er Daarskab at spille paa Lire —“ (*Trappen til Helvede*, p. 37, næsten ordret gentaget i *Grave*, p. 179) og i en lidt anden Formulering i Rimbrevet til Herman Bang (p. 70): „Man maa huske, at to Gange to | giver stadigvæk fire, | det er ogsaa et Slags Industri, | det at spille paa Lire.“ — Hvor meget dette hævdevundne Begreb er ClausSENS imod, viser ogsaa disse Ord i hans Rustale i Studentersamfundet 1911 (*Løvelandsfnug*. 77): „Det er endnu vedtaget, at to og to giver fire — ligesom det er anerkendt, at en Mand med Examen artium er en Student. Men da man aldrig ved, hvad det er for to, som multiplicerede med to skal give fire, og da man heller ikke kan vide, hvem der gaar hen og faar Artium, er der en stærk Bevægelse henimod at faa selv disse Grundregler ændrede.“

Alt som Forfatterskabet skrider frem, bliver Selvcitering (Selvallusion) i det hele en Faktor, der maa regnes mere og mere med. Det er ikke muligt her at komme nærmere ind paa den. Foruden det lige berørte Træk i *Djævelier* skal vi da kun pege paa to Forekomster. Ordene i Mindedigtet over Herman Bang: „om De var grum som Nero | og Heliogabal“ (*Danske Vers*. 176) har verbalt Tilsvarende: „ja selv om du er grum som Nero og vellystig som Heliogabal“ (*Antonius i Paris*. 206); og en Tanke fra *Silvius Løgne* (*Valfart*. 10): „En mørk og kølig Ranke slynger sig stedse om vore Ord“ har faaet sin (næstsidste) Formulering i „En kølig Ranke og en Bajadere | omslynger mig . . .“ (i *Jeg gav den unge Gud mit Hjerte*, *Heroica*. 40).

Danske Vers (1912) er ved Siden af *Trefoden* den bedste Fundgrube for Allusioner, hvad der hænger sammen med, at en særlig stor Del af denne Samlings Digte er litterære. Af Persondigtene er det tidligere omtalte, her optrykte Byrondigt allusionsrigest; men ogsaa Drachmanddigtet har adskillige, Herman Bang-Digtet derimod kun en enkelt diskret (p. 177): „Nej, i sit hvide Hus han bor“; „hvide Hus“ vil her

sige Kisten, men sigter naturligvis samtidig til den maskerede Skildring af Bangs Barndomshjem.

Blandt de øvrige litterære Digte maa *Stamtavle* anses for færdigbehandlet. *Det aandelige Børstenbinderlaug* (p. 91 f.), som satiriserer over Kritikerne, skal fortolkes ud fra Herman von Bremens Ord til Richart Børstenbinder (*Den Politiske Kandestøber* II: 1): „Du voterer som en Børstenbinder“. Den Association, Claussen venter af sin forstaaende Læser, er, at han skal kæde de elendige Anmeldere sammen med det Collegium Politicum, som Holberg saa viseligt læste Teksten.

Stærk tilspidset i Pointeringen er i *Perspektiver* (p. 103 f.) Populariseringen af Malthus' Befolkningslære og end mere Darwins Udviklingslære. *Origin of Species* er unægtelig simplificeret i følgende markante Strofe: „Hvis Malthus er trist, saa har Darwin forfriskende | sagt: vi er langt ude Fætre med Fiskene, | (hvorfor man endnu vil finde begravet | dybt i os den Ibsenske „Længsel mod Havet“).“ Ibsenallusionerne gælder Fru Ellida Wangels Ord i *Fruen fra Havet* (her citeret efter Mindeudgaven V (1907). 44): „Jeg tror, at dersom menneskene bare fra først af havde vænnet sig til at leve sit liv på havet, — i havet kanske, — så vilde vi nu ha været ganske anderledes fuldkomne end vi er. Både bedre og lykkeligere.“

Centralt i Claussens Produktion staar Digtet *Frederiksberg*. At Clausen er præget af Aarestrup, kunde vi have vidst uden hans energiske Omtale i *Pileføjter*; men hans Indlevelse i Oehlenschläger — den københavnske Aladdintype, som ogsaa Vilh. Andersen har lagt Vægt paa — bliver ikke bare til en Hyldest ved hans Mindesmærke som Bellmanhyldesten i *Grave* i den foregaaende Samling. Nej, under Betragtningen af Oehlenschlägers Statue ved Allégadekrydset føler han sig betaget: der staar Oehlenschläger „med Geniblinket under Hatteskyggen | og et flunkende Skyskrabermød, | som forstod han selv det, han misforstod, | med saa underlig en Vished, at Lykken | bredte Blomstertæpper ud for hans Fod.“ Det er *Guldhornene* og *Aladdin*, Claussens Tanker og Allusioner samler sig om; han begejstres for „Naturens Søn, en Gadedreng“, som i Forbifarten erklærer Oehlenschläger for „et Sjeni“. Hertil lægger Sophus Claussen sit eget Syn paa Oehlenschlägers Plads og Betydning i vor Litteratur: „Det er Lykken, hvis ikke Forstanden, | som staar den Kække bi“. Men Tanken er daarlig sluppet, før der tilføjes et polemisk Udfald mod dem, som „træller og brøder Hjernen | med at kvæde en Lovsang til Kværnen“. At her sigtes

til Johs. V. Jensens Gendigtning af den norrøne Grottesang i *Kongens Fald* (og maaske ogsaa til *Interferens*), turde være givet. Sin og Johs. V. Jensens Modstilling har han jo ifølge Tom Kristensen (*Sophus Claussen* (1929). 23) skildret i *Sybariten* og paany rørt ved i *Fabler*.

Shakespeare, som spillede en betydelig Rolle i Allusionsdigtene i *Djævlerier*, har her inspireret to Digte med Udgangspunkt i *Hamlet*. *Det er ikke nok, Ofelia . . .* (p. 143 f.) siger kort og godt, at Ofelia ikke kan spise Digteren af med en Buket Blomster og selv gaa til en anden Elsker; nej, hun skal komme alene — (med en omvendt Aslaugallusion) „klædt eller nøgen“. Det andet Hamletdigt, *Dronningen i Thule* (pp. 70—72), skatter desuden til den anden store verdenslitterære Klassiker, Goethe. Om dette Digt har vi, som tidligere bemærket, Ernst Frandsens Udsagn (*Sophus Claussen-Manuskripter*. 11), at det allerede var udkastet 1894 og da var planlagt med Fortinbras-Slutning. Dertil kan føjes, at det ogsaa efter 1912 er omarbejdet, saa først Udvalget *Den danske Sommer* (1921, pp. 216—219) og senere Andenudgaven af *Danske Vers* (1930, pp. 73—75) i Forhold til Førsteudgaven har Strofefølgen 4—8, 1—3, 9, hvad der betyder en Forskydning af de tre ræsonnerende Strofer med Separatomkvædet „Dræb Kongen“ til hen mod Slutningen. Vil man efter disse teksthistoriske Oplysninger gøre Forholdet mellem Shakespeare og Goethe op, bliver Resultatet, at Stoffet helt skyldes Shakespeare, ja, at Fremstillingen endog følger Tragedien usædvanlig nøje af Claussen at gøre, mens Formen tager sit Udgangspunkt hos Goethe (Es war ein König in Thule) og klarere i 1912, hvor Digtet begynder „Der var en Dronning i Thule“, end 1921—30, hvor det efter Omflytningen indledes med „Der var en Gang i Thule | en Konge, rig paa Bedrift“. Ogsaa indholdsmæssigt har *Dronningen i Thule* et Forhold til Goethe, nemlig Kontrastens. *Der König in Thule* er jo — nordisk set — et sørgeligt Misgreb, hvad Oehlenschlägers Gengivelse *Kongen i Lejre* end tydeligere viser. Shakespeare har bag om de underlige Navne dog skildret Mennesker, der i al Fald i nyere Tid kunde have levet i Norden. *Dronningen i Thule* er satanisk amoralsk, men hun har sin Berettigelse: „Saa nær ved den taagede Pol, | forstod hun i Vintren at skjule | og værne den varmende Sol.“ — At *Dronningen i Thule* stadig spillede en Rolle for Claussens Fantasi, kan ses af, at han mange Aar efter indlemmede hende som Begreb i en Prosaskildring fra Italien (*Foraarstaler*. 120): „Fra de stille Maremmen stiger den mørke Skygge, der er al Stilstands tavse Ledsager, en Slags Dronning fra Thule.“ Ja, saa sent som i *Den gamle Havn i Hvededynger* forekommer

hun (p. 152): „Kongeligt er her.. Jeg længes selv | efter min Dronning i Thule.“

Tjenlig til umiddelbar Allusion finder Claussen derimod *Der Gott und die Bajadere*, der udnyttes i *Livets Kermesse* (p. 80): „Jeg smilte som hos Bajaderen Guden: | „Saa vil jeg ikke være dig foruden . . . | Hvis ej du gemmer Slinger under Pudlen!“

Af andre tyske Klassikere bæres Schiller i *Landskab* (p. 15) med et Par Hentydninger til *Die Räuber* og Gottfried Keller (ibid.) med Nævnelse af *Der grüne Heinrich*. Ogsaa Lessing, hvis Nathandrama allerede var fremme i *Trefoden* (mer snild end den vise Nathan; p. 6), tages op (p. 14): „Jeg var visere end Nathan hos Lessing! | Jeg var Guld imellem alt det andet Messing.“ Vi har her en Allusion til Ochlen-schlæggers navnkundige: „Ach, hätten wir statt Schlegeln Lessing, | nur ein Stück Gold für zwei Stück Messing.“

Særlig Interesse har et tysk Citat i *Livets Kermesse* (p. 77): „Wenn jemand | 'ne Reise thut, dann kann er was erzählen!“ Det viser nemlig, at Claussen tog sine Citater og Allusioner efter Hukommelsen, idet Autor, Matthias Claudius, har foretrukket „so“ i Stedet for „dann“ og har det nu forældede Verbum „verzählen“.

Inden vi forlader *Danske Vers*, skal blot to Folkevisellusioner paa-peges. Til *Aage og Else* (*Danmarks gamle Folkeviser* Nr. 90A Strofe 17) svarer i *Efter Syndefaldet* (p. 109): „Elskovs-Moderens hellige Slot | sig aabnede med Elfenbenssøjler, | øverst med rosenrød Lykke og Spot; | forneden omringlet af Øgler.“ — Ulokaliseret, men en Udkrystallisering af noget af det nænsomste i vor Folkevisedigtning er anden Linie af Slutstrofen i *Sommerland* (p. 25): „Og har du kun Synaalssorger, min Skat, | for dine Klæder er ny —? | Min Elskede ejer ej tungere Sorg, | end hun kan i Morgen sy!“

Om *Fabler* (1917) gælder, at Allusionerne med et Par Undtagelser er begrænset til nogle faa Digte, som saa bæres af Allusionen (Allusionerne). Hovedundtagelsen er en rent lokal Anvendelse af Ordet Kejsersnit (jf. dog *Ordbog* X. 259) i Ungdomsdigtet *Cæsarer* (p. 38): „Et Smærtensbarn, som, medens Europa trygt har sovet, | ved *Kejsersnit* blev udløst af *Republikens Lænd*“.

Bibelallusionernes Kulmination er naaet i *Giv os Barabás fri!*, hvor selve Navnet er udnyttet paa en Maade, der henleder Opmærksomheden paa det Sted i *Buch Le Grand* (Elsters Udg. III. 140, *Atta Troll-Oversættelsen*. 101), hvor Heine i Forbindelse med Nattergalens Sang

fra Voss' tyske Oversættelse af Aristofanes citerer: „Tiotio, tiotio, tiotinx, | Totototo, totototo, tototinx.“ Pointen i Claussens Barabas-digt er, at Pilatus, som har „tabt sit Øjeglase“, kommer til at læse „Birabas“, hvorefter Folket skaber et illiterært Refræn med stadig ny Vokalvariationer „Baribi, Biriba, Birabas!“ og længere fremme „Biriba, Baribi | Giv os Barabas fri!“ Barabas opnaar varig Popularitet hos alle Tider og Folk, ja, endog i Dyreverdenen: „Ja den mindste Fisk i Slusen | mimrer stille Bi-bi-bi, | Aalen foran Aalerusen, | som den listig gaar forbi: | „Giv ham fri! Und ham Plads! | O, befri os Barabas!““ Og Digtet slutter med den Betragtning, at naar Barabas blev „Verdensfrelser“, skyldtes det, at han var „Røver, Kvægtyv — en som vil“ — Et Tvesyn paa Barabas er der dog nok alligevel, idet Claussen jo ikke plejer at godtage den, som udfylder en Norm, hvad enten denne stemmer med Moralens Teori eller dens Praksis. Thi i *Ærens Mareridt* (forfattet 1913) optræder „den retskafne kendte Hr. Barabas, | den mest producerende Kalv paa Parnas“, som forser sig grovelig mod Claussen ved at ville sætte ham paa sin rette Plads. Som Claussen i *Trefoden* ikke bare hudflettede Provst Jørgen Skidtmads, men ogsaa hans Modstander Mikkel Rævetamp, saaledes fremstilles den moderne Barabas i al sin upersonlige Holdningsløshed: „var Franskæder, Tyskæder, Kosmopolit, | religiøs og sædelig talt radikal, | med Landsforbud mod en løs Moral, | ja, drak paa et Forbud mod Vin og Sprit, | hvis engang ved hans Død man var kommen saa vidt“.

Samlingens vigtigste litterære Digt er *Vers til de døde Mestre*, hvor Claussen foruden Verlaine og Mallarmé, Indbegrebet af hans Pariser-minder, finder Plads til Drachmann-Figuren Ulf Brynjulfsen og en Allusion til Sangen *Kyper*, sæt mig *Vinen frem paa Bordet!* fra *Unge Viser* i Ordene (p. 81): „Hej, Kyper bring mig kun en Drik!“

Af andre litterære Digte maa nævnes *Digteren og Daarskaben*, hvis Slutningsparti (p. 59 f.) er viet Shakespeare, der har forstaaet at skildre Livets Love, og *Den nye Aladdin* (p. 113) om den unge italienske Appelsinsælger, som falbyder sine Frugter forgæves, fordi „Alle køber Cigarer, og pea-nuts spiller en Rolle“. Det er Claussens personlige Opgør med Johs. V. Jensen; han er den forsmaaede Aladdin, der har baaret „til Nordlandets Skygge | Sydfrugter“, men maa vige for „America-men, transatlantiske Brancher“.

I *Heroica* (1925) er Allusionerne faa, men markante. Med Hensyn til *Hexameter-Hymne til Pan og Giovanni* henvises til Oluf Friis' Kommen-

tar (*Halvfemsernes Lyrikere*. 119 f.). I øvrigt gælder det, at de i det væsentlige knytter sig til nyere Digtning. Saaledes tager Claussen (p. 94) i Hyldestdigtet til Ludvig Holstein, *Sjælland og Digteren*, Navnet paa et af Holsteins kendteste Digte frem i en Apostrofe: „Alfs Veninde, se paa Ludvig Holstein“. Endvidere hentydes til I. P. Jacobsens Ungdomsdigt *En Arabesk* i Digtet *Sejre og Vunder* (p. 103): „Broder og Ven i Dan, | sig, om du mødte Pan, | og foer du vild i hans Skove?“ En tydeligt angiven Drachmann-Allusion til *De grove Venusstøtte op fra Sange ved Havet* forekommer (p. 116) i *Jeg traf en Skønhed*...

Ligeledes i Digtet *Jeg traf en Skønhed* ... findes en af de typiske Omvurderingsallusioner (p. 117), hvor det gængse Udtryk „den første den bedste“ rettes til det, det i Virkeligheden betyder: „den første den værste Begynder“.

Fra *Heroica* skal ydermere kun nævnes *Barnerim* (p. 164); et Digt, man tænker sig, Claussens Døte vil have kunnet gøutere; saadan som man efter Faderens Skildring i *Løvelandsfnug* forestiller sig dem. Dette Barnerims to første Strofer er barnlige, hvorimod den sidste har en Drejning mod det voksent-underfundige. Som egentlig Allusionsstrofe kommer dog kun Nr. 2 her i Betragtning: „Mons Mons Missekæt, | om Pelsen skulde revne, | bød man dig de elleve Mus, | du snap' dem uden at levne.“

Et andet raffineret Børnerim findes i den næste, noget mindre Digtsamling, *Titania holdt Bryllup* (1927). Det kaldes *Skæmte-Vise*, er til-egnet Carl Nielsen og begynder (p. 57): „Hønsfødder og Gulerødder | det elsker vi af Vane. | Sælger du din Strengelæg | for Halsen af en Svane?“

Samme Samlings Titel- og Indledningsdigt, der naturligvis yderst ude hænger sammen med *A Midsummernight's Dream*, er inspireret af et Maleri af Claussens norske Ven Ludvig Karsten (død 1926, jf. Mindedigtet i *Hvededynger*). Det afføder hos Claussen mytologiske Kombinationer, samtidig med at det fremkalder Vennens Billede, saa han staar lyslevende for os med sin Temperamentsfuldhed og sin norske Syntaks: „Det skal jeg jagu' vise, at ikke det er sandt!“

Af Samlingens øvrige Digte har Ungdomsdigtet *Besøget i Himlen* Hentydninger til Sædelighedsfejden, medens det modne *Bevidsthedens Grænser* er en Parafrase af Jesusordet (*Matth.* 26. 41, *Mark.* 14. 38): „Aanden er vel redebon, men Kødet er skrøbeligt.“ Men interessantest

er det afsluttende Digt, *Ak, den unge Svæven*, hvis fjerde Strofe lyder: „Hvor er Guden med den nye Mythe, | som skal Rummets Tanketraade knytte | til sin Skaber-Attraaes gyldne Bytte?“ Stedet er vigtigt, fordi det alluderer til et Led i Claussens Ideologi, saadan som den fremtræder i hans Fortolkning af *Pan og Diamanten* (*Foraarstaler*. 50 f.).

Fortællingen om Rosen (1927) er litterær i selve sit Anlæg — baade ved at handle om et Litteraturværk og ved at skildre et delvis litterært parisisk Milieu. De to Hovedpersoner Prost og Sigmund er henholdsvis Herman Bang (jf. Hallar: *Sophus Claussen-Studier*. 163) og Claussen selv; og to af Claussens navnkundigste Digte, *Se, en Gud gaar gennem Verden* (fra *Pilefløjter*) og *Ekbatana* (fra *Silvios Løgne i Valfart*, jf. Ernst Frandsen: *Sophus Claussen-Manuskripter*. 7 f.) er vævet ind i Handlingen (pp. 13, 26, 30 f., 241, 251 f.). Et tredje Digt, *Den søde Drøm og det bitre Bedrag* alluderer til Baudelaires *Les fleurs du mal* i Ordene (p. 147): „En Giftblomst har først sit sande Skrud, | naar Døden slaar Ravnevingerne ud.“

Claussens Syn paa Bang er givet i en Samtale mellem Sigmund og Prost (p. 32), hvor Sigmund erklærer: „Jeg vil hverken være generations- eller *degenerationsbestemt*.“ Og da Prost udtaler, at det gælder ham, svarer Sigmund: „Ja, naturligvis gælder det Dem. Men med saadanne degenererede kan man undvære en stor Mængde af de sunde.“

Af Bogens øvrige Allusioner kan nævnes Sigmunds (fordanskede) Nynnen af Bjørnsøns *Brede Sejl over Nordsjø gaar* (p. 23) og den unge danske Kvinde Rosens Reaktion paa hendes finske Vens begejstrede Ord om Ingemann (p. 172 f.):

„Rosen, som havde været forstummet betragende den lille Statue, fik et spøgefuldt Glimt i Øjet og sagde: „Ja, her er en af hans Morgensange.“

Finlænderen begreb det ikke.

„Ih, forstaar De ikke det?“ sagde Rosen. „Nu alle Jordens Børn deres Øjne opslaa . . . Sigmund, skal vi saa gaa videre . . . Ingemanns Morgen- og Aftensange synger vi da alle,“ fortsatte hun ligesom i Parentes. „Men det er naturligvis Romanerne, han har forgabet sig i, Finlænderen.“

Ogsaa en af Claussens krasse Bibelallusioner (til Peters Fornægtelse) forekommer, idet den unge norske Kvinde, der venter en Kærligheds-erklæring af Sigmund, siger (p. 173): „Inden Galliens Hane galeer een Gang, skal De have erklæret Dem to Gange.“

Med *Digersfinxen*, Hoveddigtet i den sidste Samling, *Hvededynger* (1930) er Ringen sluttet. Maaske inspireret af *Den lange Rejse* og i

Mindet om sin Polemik med dens Forfatter erklærer Claussen (p. 112): „Jeg isnes, ikke af Kæmpegraven | fra Hedenold. | Igennem Graa-
stenens Urtidsstyrke | jeg føler Ilden fra Runefolket | i god Behold.“ Herfra slaar han over i en Digterkonfession, som slutter sig til *Sybariten* i *Danske Vers*: „Jeg, hvem er jeg? En standhaftig Ynder | af Poesi, | der saa og valgte som grøn Begynder | sin Blomstersti: | de store, herlige Førstefødte.“ Og efter at have nævnt Byron og Goethe som sine Mestre fremsætter Claussen sin (mod gængs etisk Norm stridende) æstetiske Programerklæring (p. 113): „Lad Bukkeskindet kun være Esavs, | hvis jeg som Jakob har Sang i Røsten.“ Billedet er bibelsk, men Tankegangen ligger nærmere ved Antikken.

Mens Homer har inspireret *Trylleformlen* (p. 97 f.); hvor Claussen fremstiller sig som „Udeis eller Ingen“, det Navn, Odysseus antog i Kampen mod Polyfemos, saa Digtet er en litterær Formummelse for Claussens Kamp med „Verdensuhyet“ (jf. *Mennesket i Djævleriet*), er Claussen paa rent nordisk Grund i *Islændingen Æren. Gunnar Gunnarsson tilegnet*. Digtet er fuldt af Allusioner til Gunnarssons Produktion og klassisk norrøn Litteratur; Gunnar Gunnarsson kaldes som Regel Uggi (jf. *Af Uggi Greipssons Optegnelser*), men ogsaa et Sted „Gunnar, | Islændingen ormetunget“, ad modum Gunnlaug Ormstunge. Det norrøne Moment er ogsaa til Stede i *Dansk Tunge og „exotiske Sympatier“*, hvori Claussen modgaar de Landsmænd, der har misforstaaet hans Ungdomsarbejder fra Paris og Syden. Han spørger, om det er nødvendigt at søge alt dansk og islandsk ved Hekla; og fremhæver Vikingernes vide Omstrejfen og det normanniske Rige paa Sicilien: „Hvad er den nordiske Islæt, | hvad den exotiske Sæd? | Spørg den oldnordiske Spaakvind, | Ved du mer' eller hvad?“ Den sidste Linie er selve det truselsvangre Omkvæd fra *Völuspá*: „Vitoð er enn, eða hvat?“

Naar man skal anlægge en Helhedsbetragtning paa Sophus Claussens Allusioner, maa man selvfølgelig ikke overse, at andre Digtere ogsaa har Allusioner, og at visse af de ovenfor berørte lige saa godt kunde have forekommet hos andre. Trods al Problemdebat havde Gennembrudsmændene store æstetiske Interesser; og de, som ikke (i hvert Fald ikke paa Tryk) gav sig af med litterære Essays, maatte ad anden Vej skaffe sig Afløb for deres Meninger. Klassiske Eksempler herpaa er Kritikken af Oehlenschlägers *Helge* i *Niels Lyhne* og Drachmanns Syn paa *Much Ado about Nothing*, som der ofres omtrent en Side paa i *En Overkomplet*. Hvor langt Digtere i øvrigt tillod sig at gaa med

Allusioner, kan man se af Stuckenberg's ældste Digte. Han kunde ud fra kendte mytologiske Skikkelser skabe en ny Myte og til dens Udformning bruge saa mange mytologiske Realiteter, som det var ham bekvemt at forudsætte bekendte hos Læserne (*Vølunds Ed*). Eller han kunde gribe et almenkendt Bibelsujet og stille det i ny Belysning ved at overføre den alvorlige Tradition paa en Situation fra Dagliglivet (*En moderne Petrus*). Eller han kunde tillade sig en „Anspielung“ paa et almenkendt Litteratursted som Gribs Udtalelse til Thorér Klake i 3. Akt af *Hakon Jarl* om den „kolde Kødclump i din venstre Side“ („naar Hjertet, denne Kødclump, gør Mirakler“ — *Resultater*). Den sidste Allusion er endda ikke helt paalidelig; strengt taget behøver den kun at være et Produkt af en materialistisk Naturopfattelse.

Det vil være muligt paa en Del af ClausSENS Allusioner at anlægge samme Synspunkter som her paa Stuckenberg's Ungdomsdigte; men i de fleste gedigne Tilfælde har ClausSENS Allusioner et Særkende. Et Par Eksempler fra hans sidste Digtsamling vil vise det. *Islændingen Æren* er (bortset fra at ClausSEN ikke har fundet den islandske Strofeforms Grundpræg) et filologisk Flidsprodukt med baade utilsløret Beundring og fikse Pointer. Men selv den suveræne Digterkaadhed (Men for Carlsbergguldet, | lad ny Digtning bringe | Island hjem til Danmark) kunde dog maaske ogsaa være undfanget af en af hans Digterkolleger. Naar derimod i *Dansk Tunge* og „*exotiske Sympatier*“ Sophus ClausSEN vender Sagen om og appellerer til selve det centralnordiske, som han mistænkes for at forkætre (Spørg den oldnordiske Spaakvind; | Ved du mer' eller hvad?), har han naaet sin Hensigt: at overrumple. Den overrumplende Allusion er Sophus ClausSENS Domæne.

Betydningen af det overrumplende var Sophus ClausSEN sig selv bevidst. I *Løvetandsfnug* (p. 9 f.) motiverer han, hvorfor han i *Sang* i *Danske Vers* besang sin elskede som „én, der er slet som jeg selv“. Hovedargumentationen lyder:

„Men at besyngte | een der er god nok til mig

er kun betingelsesvis poetisk, det andet derimod er belysende som et Syn: at kalde den elskede Kvinde „een der er slet, som jeg selv“.

Ligger der i den lyriske Form en virkelig Magi, saa at man, idet man finder det fuldkomneste Udtryk, samtidig gennemskuer Sandheden?

Thi jeg skuede lige til Bunden af hendes Sjel i dette Nu og fandt kun hendes fattige Egenkærlighed, hendes Pyntelyst og forresten Armod, Afmagt. Tomme Skuffer i et velhavende Hus.

Jeg fornedrede mig uværdigt ved at finde hende slet som mig selv.

Men i dette Fællesskab, denne Lighed mellem hende og mig, saa jeg

en Trøst, et Haab om vor uundgaaelige Kærlighed og derved dens Forløsning.

Jeg var meget forelsket, og da kan man blive saa nøjsom.“

Det er denne Argumentationsart, som Rimestad (*Fra Stuckenberg til Seedorf* I. 84) rigtigt henfører til Heine; og det er den, vi under vor Gennemgang af det samlede Forfatterskabs tydeligste Allusioner ogsaa mente at maatte henføre til Heine. Men mens Rimestad ud fra sit Synspunkt finder Kulminationen i *Pilefløjter*, maatte vi finde den i *Danske Vers*. Imellem disse to ligger *Trefoden* (og *Djævlerier*).

Hvad enten man vil tage *Trefodens* manglende Succès som et Udtryk for dens Kvalitet eller ej, betegner den et Vendepunkt i Forfatterskabet. Som litterær Satire er den — trods Claussens Benægtelse af *Atta Troll*-Smitte — præget af den store fremmede Satiriker og netop af hans Allusionsteknik. I dette Værk er der maaske ogsaa Indflydelse fra Byrons *English Bards and Scotch Reviewers*, hvis Grovheder dog trækker det ned i et lavere Plan end Claussens.

I *Trefoden* var Allusionsteknikken blevet gennemprøvet paa et aktuelt litterært Grundlag. I *Djævlerier* optraadte Allusionerne i Digte af særlig Karakter: de erotisk turnerede Bibeldigte. I *Danske Vers* var de fornemste Allusionsdigte igen litterære (*Stamtavle*, *Det aandelige Børstenbinderlaug*, til Dels *Frederiksberg* og *Landskab*). Disse litterære Digte hævdede sig i Værd over *Trefoden*, fordi Digteren nu havde naaet sin Modenhed som Ironiker og — i hvert Fald ved lagttagelsen af Gadedrengen foran Oehlenschlägers Statue — som Humorist. Hertil kom hans sikre Ironi (jeg var visere end Nathan hos Lessing).

De ikke litterært sigtende Allusionsdigte i *Djævlerier* og *Danske Vers* bærer Præg af Sophus Claussens personlige Moralbegreb. I Digte som *Dronningen i Thule* „gaar Sophus Claussen sine egne Veje uden at bekymre sig om nogen Slags Moral og finder da sit Fodfæste i Troen paa Livfunktionens Ret over Teori og Spekulation og blodløs Tvivl“ (Ernst Frandsen: *Sophus Claussen-Manuskripter*. 12).

Sophus Claussens Allusioner bygger groft sagt paa eet af tre: Litteratursteder, Bibelsteder eller markante Ord eller Mundheld. Det, som udhæver hans Allusioner — og i Hans Fodspor Tom Kristensens (*Folkevise, Filologisk Kærlighed*) —, er det Sæt af nye Associationer, de vækker hos Læseren, oftest paa tværs af tilvante Forestillinger.

MORTEN BØRUP OG HANS BYRIM

AF

MARINUS BØRUP

Paa den høje Aas sydvest for Aarhus ligger mellem Hasselager og Kirkebyen Tranbjerg den lille Bebyggelse Børup, kun et Par Gaarde og nogle spredte Huse. Heroppe er der frit Udsyn ned over de 7—8 km aabent Land til Aarhus, og herfra har Morten Olesen, født i Børup, antagelig den 11. November 1446, fra Barnsben daglig haft Byen for Øje, den lave Købstad om den vældige, dominerende Domkirke med Skolen bag.

Den sydvendte Side af Aasen skraaner ned mod Solbjerg Sø, der netop ligger i den af Erasmus Lætus angivne Afstand mellem Skanderborg Gods og Aarhus, 10,000 Passus, 15 km, medens Afstanden fra selve Skanderborg er 24 km. Engdragene ved Solbjerg Sø er da nok „de Skanderborrig Enge“, hvorfra den 27aarige Morten flygtede fra Fogedens Prygl og Bondearbejdet hjem og videre til sine Drømmes Maal, Aarhus Skole.

Taknemligheden mod Sct. Clemens By, der tog ham under sin Beskyttelse, blev bestemmende for hele hans senere Liv. Med Beslutningen om at naa den højest mulige Uddannelse af sine Evner og lade dem komme Aarhus Skole til Gode nøjedes han ikke med, hvad det nyoprettede Universitet i København kunde yde ham, lille og fattigt som det var, kummerligt præget af Christian den Førstes evige Pengetrang; han fortsatte sine Studier ved udenlandske Universiteter.

I to Perioder var Morten Olesen indskrevet ved det store Universitet i Köln, og han kom først hjem 45 Aar gammel som Dr. juris, en høj og sjælden akademisk Grad i Forhold til den almindelige Doctorgrad i Theologi. Med den havde han ved sin Hjemkomst i 1491 været en Attraktion for Københavns Universitet, hvor ellers den mest ansete Lærer var den indforskrevne Skolast Petrus de Scotia, der først i 1498 blev Dr. theol.

Men i Stedet for et Professorat i København valgte Dr. Martinus, sit Forsæt tro, at søge Rektorstillingen ved Aarhus Skole, skønt Byen netop dengang havde vakt pinlig Opsigt ved at styrte sin Biskop, Ejler Madsen Bølle, ifølge almindeligt Sigende ved en nederdrægtig lumsk Politik. I Virkeligheden forholdt Sagen sig saaledes, at Biskop Bølle, en hovmodig og herskelysten Herre, gjorde Krav gældende overfor Byen, blandt andet om Jordegods, saa halsstarrigt, at han satte sin Stilling ind derpaa. De

Aarhus Bymænds Nedrighed bestod da i, at de henskød Sagen under Kong Hans' Afgørelse, og da den gik Bispens imod, maatte han nedlægge Staven.

Nylig hjemvendt fra de større Forhold til de hjemlige, improviserer Dr. Martinus da over Tilfældet Aarhus med en lignende fin og munter Ironi som i det franske: „Dette Dyr er overmaade ondsindet af sig; naar det forulempes, bider det fra sig.“ I den gamle Klagesangs Versemaal udtrykker han paa Skrømt den overfladiske offentlige Mening om Aarhus og mellem Linierne sin egen: „Nullus ergo te laudare audet nunc, Arhusia —: Ingen tør altsaa vove at rose dig nu, Aarhus; thi den, der vil regere med dig, lokker du i Uføre; du benytter dig af Snedighed, mere end af Klogskab: uden videre at ødelægge en højst elskværdig Prælat, det vover du i din Lumskhed.“

Dr. Martinus vovede at bryde den almindelige Afstandstagen fra Aarhus. Som Skolens Rektor antog han sin Fødebys Navn Børup, og blandt sine Insignier satte han Greben til Minde om sin landlige Herkomst. Og i sin Livsgerning gennem 30 Aar gjorde han „ved sin Lærdom og Flittighed“ Skolen berømt over hele Landet. Ikke fra Københavns Universitet, men fra Aarhus Skole udgik det nye Aarhundredes førende Mænd. Selv var Morten Børup en jævn, uforfængelig Mand, djærv og naturlig i sin Tale; han hævdede ikke sin egen, men Sct. Clemens' Ære. Den Kirke, hans Barneøjne saa tit havde stirret længselsfuldt imod, ved den endte han sine Dage som Kantor og skænkede den med Aarhus-Breviaret en Sangskat, som ingen anden By havde Magen til.

Det var en Opgave nu for Aarhus Universitet at udskille de for Aarhus-Breviaret særlige Hymner og blandt dem de Digte, der bærer Præget af Morten Børups egen Haand og Aand, for derved muligt at forøge den Aandsarv efter ham, der nu indskrænker sig til de to tilfældigt opbevarede Digte, „In vernalis temporis —“ og „Clericali et regali —“ samt hans Melodi til det første, Carmen vernale.

Men allerede ved dem maaes hans Aands Spændvidde: fra musikalsk og digterisk Produktivitet til Theologi og kanonisk Ret, fra den frødige Natursans og det store straalende Verdenssyn i Carmen vernale til det satiriske Overblik over Samtidens Kulturtilstand i „Clericali —“, alt præget af det, der med ét Ord er Morten Børups Særkende: Oprindelig-hed. Selvfølgelig minder han ogsaa om Tiden, han levede i, om Renæssance og Humanisme; men det er Oplevelse paa første Haand, der overalt særpræger hans Udtryk. Og som en Selvfølge var han Katholik; det var man, naar man ikke var en Oprører mod Kirken, hvad Morten Børup mindst af alt var. Netop da det lutherske Røre begyndte herhjemme, endte han 75 Aar gammel sin lange Skolegerning for helt at give sig i Kirkens Tjeneste, indtil sin Død i 1526, ti Aar før Reformationen. Gift har han næppe været, og naar en naiv Familietradition siger: „Vi nedstammer fra Morten Børup, og han var Luthers Ven“, er den sidste Paa-stand lige saa utænkelig som den første: at usandsynligt Afkom efter den lærde Aarhus-Rektor skulde være vendt tilbage til den lille Bondeby, hvor nulevende Bærere af hans Navn har deres Herkomst.

Ud fra denne Erkendelse af Morten Børups Livsgang og hans Væsen, der finder sit direkte Udtryk i Carmen vernale, har Opfattelsen af „Cleri-

cali —“ maattet grundigt revideres i en ny Oversættelse (i „Digte i Udvalg“ 1941), efter at Digtet første Gang var oversat (i „Tøbrud“ 1923) under Titlen „Morten Børups Byrim“ paa Grundlag af den traditionelle Opfattelse, der stammer fra Anders Sørensen Vedel.

Lykkeligvis har Vedel optaget og dermed bevaret Digtet i sin Hundredvisebog fra 1591, skønt han var uvillig stemt mod „denne Dict, som man ellers maatte vel kalde *Libellum famosum* (Smædeskrift), om den haffde været gjort i vor tid. Men efterdi den haffuer været brugelig her indtil i Riget, lader vi den saa løbe her hen under de andre.“ Uviljen skyldes, at Visen „huercken giffuer Arhuss eller de andre (Byer) nogen synderlig Loff, undertagen Kiøbenhaffn alene.“

Det er ikke rigtigt, at Visen „er ickon om de besynderligste Stæder og Byer, som Domkircker ere udi“; det gælder ikke om København, som hørte under Roskilde; „Københavns Domkirke“ er en moderne Opfindelse fra 1922. Men Visen forherliger ganske rigtigt den nybagte Hovedstad, i overdrevne Udtryk, paa Basis af Universitetet og Hoffet; og Visen affærdiger i tilsvarende nedsættende og haanlige Udtryk samtlige de gamle Kulturcentre i Landet. Og ovenpaa disse naivt frække og grove Attentater paa deres Ære og Anseelse slutter Visen overraskende med fromt at fremhæve netop de gamle Domkirkebyers Fortjenester for dansk Aandskultur og med et bekymret Ønske om deres Bevarelse.

Kun her, i Slutningsstrofen og i enkelte spagfærdige Indvendinger mod de raske Domme i foregaaende Strofer, høres Morten Børups egen Stemme. Ellers er denne, alt andet end fromme, aandløse og tarvelige Satire ham saa ulig som vel muligt, og man begriber ikke uden en nærmere Forklaring, at Visen har holdt sig gennem hundrede Aar, tilmed i 1591 „haffuer været brugelig her indtil i Riget.“

Vedels Oplysning her minder om, at der tre Aar i Forvejen ved Festlighederne i Anledning af Christian den Fjerdes Daab blev opført en Kordans af Morten Børup, „Daaredansen“, der omtales af Erasmus Lætus som „en virkelig fin og vittig Komposition.“ Her passer Byrimene ind som Tekst. Morten Børup har i dem „virkelig fint og vittigt“ skildret Opkomlingen *Havn*, Fiskehandlernes By, der saa temmelig nylig var blevet Kongeby, og hvordan det københavnske Vid bruges til at reducere de andre Byer i Landet, ganske ligesom Revyviser endnu priser i Skønssang „mit København“ og elskværdigt dropper Bomber af lattermild Foragt ned over „Provinsen“s Byer.

Med aktuelt Udgangspunkt i Verset om Aarhus har Morten Børup saaledes taget Københavneriet i dets Frembrud paa Kornet, i et Rundskue over Landets Hovedbyer, med deres karakteristiske Træk set gennem komisk københavnsk Forvrængning. Fuldmøden Oprindelighed gør ham her til en Forløber for Holberg, ligesom han i *Carmen vernale* er Forløber for Stub og Ewald og indleder, i latinsk Sprogdragt, den danske Sanglyrik: dansk Sind i bevidst og inderlig Tilknytning til dansk Natur.

Foraarssangen saavel som hans Kordanse var Led i hans Undervisning, Brugsdigtning, skrevet til fornøjelig Øvelse i Latinen for hans Dreng. Indført eller snarere skabt af Morten Børup selv paa Grundlag af Børnenes Sanglege var Kordansene en Nyhed, der gjorde stor Lykke. Alle-rede i 1501 overværede Kong Hans en Opførelse, og saa langt ind i den

lutherske Tid som i 1588 opførtes endnu den Kordans, hvis Tekst antagelig er identisk med Byrimene.

Herpaa tyder ogsaa, at Byerne er personificerede, ikke omtales, men tiltales direkte, og at forskellige Stemmer lyder deri, en Korstemme: og en Solostemme som i saa mange Sanglege. Deltagerne maa tænkes udstyret med hver sin Attribut: Solisten, Flokkens mest mundrappe komiske Talent, med Model af det lille københavnske Universitet, Koret delt i Grupper hver med sin Domkirke-Model, i Lighed med det middelalderlige Billede i Fjenneslevlille, hvor Hr. Asser Rig staar med Model af den tvillingtaarnede Kirke.

Teksten har saaledes været dramatisk, inddelt i Replikker. Men hos Vedel er den kun overleveret som en Sangtekst, tilmed i en øjensynlig beskadt Form; flere Steder passer Ordene ikke til Versemaallet. Heraf Vedels Misforstaelse; han har uden nærmere Fordybelse opfattet den gamle Digtning fra en svunden Tid som en Vise svarende til Carmen vernale, en Smædevis, hvor Morten Børup selv skulde have taget Parti for den nye herlige Hovedstad imod de elendige gamle Byer, hans egen indbefattet! — skønt hele denne Fremstilling naturligvis for Samtiden, da Forholdene var aktuelle, var en let gennemskuelig, munter Ironi som i Verset om Aarhus.

Opfattet som Kortekst bliver der god Sammenhæng i Helheden, og det bliver ikke nødvendigt at udelade hele Strofer af Digtet, som Hans Brix har gjort i et Forsøg paa Rekonstruktion af den latinske Tekst. Stemmemernes Fordeling lader sig angive blot med Citationstegn om den københavnske Solostemme; gennem Korets Ytringer, uden Citations-tegn, giver Morten Børups egen Stemme sig da af sig selv:

I

Bispepragtens, Kongevagtens
Tummel, *Haavn* — ja vær du glad:
„Intet andet Sted i Landet
„*Danmark* Magen har til Stad!
„Kunstens Værksted! Syv paa Rad!
„O saa herligt!“ er dit Kvad.
Handel driver du med Iver,
Guld du vejer, Gods du ejer
vidt om Land, hvor du kom ad!

II

„*Lund*, ti stille, landligt lille!“
— Kirken er dog ganske stor!
„*Ribe*, dig vil Havet ribbel!“
— dog staar Aand og Tugt i Flor!
„*Viborg*, skraal for Bondejord,
„brænd de Straatag om dit Kor,
„Stridens By, hvor man har Ry for
„bidsk at kappes om at nappes!“
— og for kloge Dommerord!

III

„Verdens Ende, i Elende,
„*Borglum*-Vraa, vil du forgaa:
„stram du Snøren, Munkegarden,
„al den Pryd, som du kan naa!

„*Odense* maa ligesaa,
„var en Frue før som faa,
„desto værre tog til Herre
„Munkepakket og besnakket
„altsaa vil som Deje staa!

IV

„*Aarhus*, dig at rose mere
„vover altsaa ingen nu;
„Den, der vil med dig regere,
„ud i Sump forleder du.
„Med de Midler uden Blu
„er du mindre snild end snu:
„Saa letfærdig en elskværdig
„Kirkens Hyrde stygt at styrte
„vover du med nedrig Hul!

V

„*Slesvig*, slimet til af Slammet
„bag det stive strenge Blik,
„bundfordærvet, er du lammet,
„sløv for hvert et Hverv, du fik.
„Ned blandt Smaafisk dig forstik,
„der en næsten-død da gik,
„kold og stiv, saa gold for Liv!
„Da *din* Ære dét kan være:
„Køngers Blod har du til Drik!

VI

„Roarskilde, væld saa stille
 „ud af Snaksmhedens Rod!
 „Hvad hos dine gav dig Mine
 „af saa selvglad Overmod?
 „Hvem i al din Overflod
 „staar som *Peder Skotte* god
 „til saa ærefuldt at lære
 „i saa mange Tankegange
 „nu med *Danmark* ved sin Fod!“

VII

Stæder, kære for *Guds Ære*,
 gid Treenighedens Magt
 jer bevare; thi en Skare
 Helgen har jer Blomstring bragt:
Clemens, Knud, Laurentius,
Lambert, Kjeld og Lucius,
 mange store Ting, de gjorde,
 jer tilfælde; men for alle
 staa *Maria* Værn og Vagt!

Det gav de mange, store, fede Sild i Øresund, at Handelspladsen *Havn* blev rig, blev Kongeby, endogsaa fik Aandsliv at pryde sig med, Universitetet, hvorvel Handel stadig er Hafnias egentlige og virkelige Interesse; uden Ballast af en middelalderlig Kulturtradition har Hafnia kunnet svinge sig op og vurderer nu, paa Grænsen mellem Middelalder og Nyere Tid, Hafnias Tid, med forhaabningsfuldt Vid Konkurrenternes Ære og Anseelse.

Lund, hele Nordens gamle Ærkebispesæde, har ikke noget at skulle have sagt, den er simpelthen for landlig! (Morten Børup selv satte en Ære i sin landlige Oprindelse!) Mod Ribe er en Brander tilstrækkelig, om truende Stormflod og Havgus (time, Ripis, ripam maris!). Og Viborg med sine gammeldags Straatage ovre i det sorteste Jylland vækker kun Opsigt ved sit latterlige Snapsting!

Og, o Gud, Børglum, Verdens Ende, helt ovre i Vendsyssell! — kun et faldefærdigt Baghus (insula) med Munke, hvis hele Herlighed er deres Fattigdom! (Morten Børup selv stod i Brevveksling med Munken Paulus Eliæ). Og Herskabshuset Odense gaar samme Vej; efter at St. Knuds Kloster har overtaget Styret, er Odense med en vittig Syllogisme at reducere til en Munkedej!.

Det lumske Aarhus, hvis Klogskab kun er Snedighed, har med Biskop-Affæren selv sat sin Anseelse til og er færdig fra nu af! Og Slesvig, hvor den kirkelige Kultur først begyndte og ogsaa først er kommen i dybeste Forfald, staar nu mellem Stimen af Smaafisk, Smaabyer, som en næsten-død Kielersprut — modsat de store, fede, blanke Sild i Øresund — og kan kun rose sig af at drikke Niels den Gamles og Erik Plovpenningss Blod i Slien!

Til at begynde med har Morten Børup forsøgt at gøre vægtige Indsigelser mod Københavnerens lette flotte Snak, men giver snart op overfor Tungefærdigheden. Mest ufrivilligt komisk vender den snakssomme Hafnia sig tilsidst som en rapmundet Datter mod sin Moder Roskildes Snakssomhed og fremhæver overfor hele Kleresiet sin egen Skolasts Veltalenhed, der saa ærefuldt kan producere sig „i saa mange Tankegange“ (dogmata plurima) som ingen anden i hele Danmark! — Og denne Ære, at kunne klare sig i Disputen, blev da ogsaa det københavnske Aandslivs højeste Tradition lige ned til Erasmus Montanus.

Byrimene faar derved Karakteren af en Disputats, hvor det gaar hedt til, indtil Morten Børup selv i Slutningskoret genindsætter de haardt medtagne Byer i deres Værdighed og forsonligt ogsaa tager København med i Haabet om den højestes Varetægt.

Hvordan Kordansen har været iscenesat, antyder Erasmus Lætus i

sin Skildring af Daabsfesten i 1588: „Ligesom Morten Børup havde skrevet flere andre fine og kunstfærdige Ting som Øvelser for Ungdommen, komponerede han ogsaa denne Kordans, som jeg har fortalt kaldtes Daaredansen, med en virkelig fin og ofte morsom Afveksling i Handling og Bevægelser. Denne Dans lod Festens Ledere nu opføre, sikkert som en gavnlig Advarsel, for at den vanhellige Menneskehed i dette Eksempels spøgefulde Form kunde se, at alle de Anslag, de Ugudelige lægger mod Kristi Kirke, deres Iver og Foragt, falder ud til Daarskab ...“

Morten Børups egen Udvikling mellem Byrimene fra det døende Aarhundrede og Foraarsangen, der staar som Portal til det nye, det rige 16. Aarhundrede, lader sig kortest skitsere med nogle Recitativlinier (fra Ruskantate for Aarhus Studentersangere 1940):

„Hans Væsen var Musik, hans Instrument, de unge Stemmer, klang med baade milde og djærve Toner. Myndigt svang han Svøben imod Forfaldet i Kulturens Tempel, med Smilet ramte han i „Daaredansen“ sin Samtids Adfærd, alt af dyb Bekymring for Danmarks Fremtid. Dog, letfærdigt Hovmod red ud med Dannebrog mod Marskens Bønder ... og satte Riget til. Men *hans* blev størrel! Og det var *Sang*, der skabte Vaar i Danmark, med Spirekraft, som ingen Magt betvinger, en ung, fornyet Verdens Jubelkor. Et Kildevæld af Sang fra Dybet springer, hvor Danmarks Hjertes Vaar blev til og gror. Det varme, rene Sind, den klare Sans: den rige danske Sang har Rod i hans.“ —:

I den glade Foraarstid —
naar den først er inde,
naar om Kuldens Flugt med Flid
Svalens Bud vil minde:
Landet, Havet, Lunden blid
smykket staar, saa Verden vid
ses fornyet skinnel
— stiger Kraft igen til Id,
viger Hjertets tunge Strid
for de muntre Vinde.

Land staar grønt, en Blomstervang,
Lund i vaarlig Grøde,
Fugle kalder blidt med Sang
og med Stemmer søde.
Hav er frit for Stormes Tvang,
Luften har for Haglens Klang
Duggens milde Bløde.
Sol fik Magt med Skyers Hang,
Lys af mægtigt Straalefang
varmer mildt i Møde.

O hvor rig en Straalekrans,
Gud til Pryd og Ære!
Hvilket Genskær! Hvilken Glans
maa hans Aasyn bære!
Alle Ting i Jubeldans
er, i Himmels Hav, til Lands,
ham i Præg saa nære.
Større Fjernhed er dog hans,
end forskellig for vor Sans
Nat og Dag kan være.

Paa Morten Børups gamle Skole staar endnu det Citat fra Vergil, som er helt i hans Aand: *Nil non mortale tenemus pectoris exceptis ingenique bonis* („Intet vi ejer, som ikke skal dø, undtagen Hjertets og Aandens Frø“). Hans Mindesten, en rund Marmorplade af 1 Meters Tværmaal, har ogsaa været bestemt til Indmuring paa Skolens Façade, hvad der fremgaar af Indskriften (paa Latin) rundt om hans krydslagte Insignier, Riset, Ferlen og Greben: „Dr. Martinus Børup, fordem Lærer i den høj-

hellige Theologi og denne Skoles Rektor“. Men Marmorpladen blev lagt paa hans Grav ved Domkirkens Østmur og er forlængst gaaet til Grunde. En ny høj Mindesten af Granit med den gamle afbildet som Medaillon blev rejst paa Graven, men er af Hensyn til Færdselen i Gade-snævringen mellem Kirken og Skolen flyttet om paa Kirkens Sydside. Den burde sættes ind i Kirken, staa i Korrundingen foran Graven, og en ny Kopi af den gamle Marmorplade indsættes paa Skolens Mur.

FRA SPROG OG LITTERATUR

ET MOTIV I HARALD KIDDES HELTEN

Et af de centrale Motiver i „Helten“ er Isolationen, der varieres paa mange Maader. I det flgd. undersøges en enkelt af disse Variationer, og der søges paavist en Forbindelse mellem et af de smukkeste Steder i Bogen og et Digt af Chamisso. Man vil erindre, at det er en Ramme-fortælling. Hovedpersonen, den gamle, enfoldige Skolelærer Bek, beretter om sin Barndom paa en Kvist i et københavnsk Skøgehus, hvor han boede ene med sin Plejefader, den fromme Pietist Eberhard; han fortæller om sin trange Skoletid, om den under store Kvaler erhvervede Studentereksamen og endelig om den korte Ungdomstid som teologisk Student, en Periode, der brat afsluttes med en Oplevelse, der staar for ham som hans Livs Brøde: Han har et Øjeblik beluret den unge Kvinde, han elsker, da hun var nøgen. For at sone sin Synd gennem et Liv i Forsagelse er han kommet til Anholt, hvor han har beklædt den beskedne Stilling som Hjælpelærer hos de skiftende Præster. Hans lange Liv paa Øen forløber dog ikke uden Kamp. Længselen efter den tabte elskede, som han aldrig har tilstaaet sin Kærlighed, og som paa sin Side knap aner hans Eksistens, og den ubetingelige Higen efter den fjerne Civilisation — ja, et Flugtforsøg — gaar forud for den Betragtningens Fred og Resignationens Lykke i Troen paa Gud, som præger hans Livsaften og Død.

Forestillingerne om Ensomheden og Isolationen, der spiller i mange Nuancer, naar en Slags stilistisk Kulmination i et Udtryk, der sammenligner Øen med en Sten i Havet (I S. 152). Billedet taler stærkt til Fantasien og kan forøvrigt paavises andre Steder hos Kilde¹.

Sammenholder man nu Anholts Natur med det omtalte Billede, kan Ligheden ikke siges at være synderlig slaaende. Udtrykket er ikke umiddelbart, ikke naturalistisk, men stærkt bearbejdet, hvorved det er blevet komprimeret, hyperbolisk, det nærmer sig et Symbol. Man

¹ Tidligst i Aage og Else. Døden. S. 49: men een Ting huskede han klart, noget Morbroder havde fortalt sent paa Aftenen, da de skulde til at gaa i Seng — om en Ø, han havde set en Nat højt oppe i Ishavet, da det var Taage — en Ø, saa stor som et Hvalhoved, hvorom Bølgerne idelig slog og slog, skyllende hen over den, slaaende op ad den, hvirvlende i Skum og slaaende igen —. Det forekommer ogsaa i Helten i anden Forbindelse. Den drukne Tolder Vendelins Spil beskrives saaledes: Der grebes i Tangenterne, voldsomt og vildt, som i et reddende Klippe-skær, der udstødtes Angstskrig, som svang en sig op paa en frelsende Sten. (II S. 109).

kunde med en Terminologi, som er laant fra Professor Roos' Bog Faust-problemer (S. 11), kalde det Konstruktionsmotivet, fordi hele Bogens Handling overskues herfra, det danner det evige Akkompagnement til alt, hvad der foregaar.

Paa et afgørende Sted i Bogen kommer dette Motiv frem, ikke blot for det uøvede Øje, men paa en dybere, skjult Maade, der dels er oplysende med H. til det ovenn. Udtr. og dels er et Eks. paa de vide Perspektiver, der kan ligge i et skjult Citat.

I II Del (S. 147) fortæller Bek om en Drøm, der lader ham ane den tilstundende Forlæsning . . . „Jeg drømte min Ungdoms Drøm igen — den stadige Drøm, der viste mig, at jeg dog aldrig faldt helt til Ro her paa Øen; der hjemsøgte mig længe efter, at mit Sind havde fundet Fred, og jeg aldrig om Dagen tænkte paa nogen anden Kyst end denne Øs: Drømmen om at jeg blev hentet herfra!

Den Drøm har en Gang voldt mig saa fortvivlet en Smerte og siden saa dyb en Ruelse, for den syntes mig jo Utaknemmelighed mod Herren. Men nu tror jeg næsten, den var noget andet og mere, ja at den stammer fra ham selv.

Jeg saa oppe fra Sønderbjærg en dejlig Dag, en Dag som denne, men i Somren, jeg var den Gang kun nogle og tredive, et Skib helt ude i Horizonten, med alle Sejl oppe, som spændte af Solnedgangens Aande.

Det svævede i Havets og Himlens hvidnende Blaa som midt i Æteren. Og jeg, som allerede havde glemt, at jeg en Gang gik paa andre Strande og havde andre Maal end Pogelæsning paa denne Ø, jeg vaagnede pludselig op igen, vild af Længsel efter Verden og Æteren, efter det berusende Øjeblik efter hende.

Jeg troede for vist, det Skib sendtes ud imod mig af hendes rødmende Aande, at det var selve Lykkens Snekke, der nu kom indenfor min Horizont. Og overvældet sank jeg ned i det vindslidte Græs der mellem Faarehullerne og Enebærbuskene og biede med udstrakte Arme, som Robinson Crusoe, som Salas y Gomez.

Ja vel en halv Time varede den Drøm — saa saa jeg, som de, hvor Sejlene mindskedes derude, hvor de slettedes ud i den røde Horizont og det blaa Hav, forstod, at det var Lykkens Skib, men at det var sejlet min Ø forbi for evigt.

Jeg troede nogle Uger efter, at jeg havde fundet Ro, at jeg paany havde slaaet Rod her i det kummerlige Sand, som de andre fattige Planter, det dog skaffede Næring og Hjem her midt i det golde Hav — da steg, i en Nats Drøm, Skibets runde Sejl op over min Horizont, for atter at glide bort bag den efter lange Minutters bange Haaben. Og jeg vaagnede og havde atter revet min Rod over.“

I denne Beretning er der et Træk, som kan undre: Henvisningen til den spanske Opdager Salas y Gomez, der i 1793 besøgte den efter ham opkaldte ubeboede Klippeø Sala y Gomez i det stille Ocean.

Fastholder man nu, hvad der andetsteds i Bogen er sagt om Beks pædagogiske Horizont og almene Viden, er det ikke nødvendigt at paa-vise, at dette Tema afgjort falder udenfor hans Orienteringsomraade. Her taler ikke Bek, men Kidde. Allusionen til Robinson Crusoe har været ham psykologisk utilfredsstillende, fordi Øens tropiske Vegeta-

tion kontrasterer stærkt mod Konstruktionsmotivet, mens dette derimod ganske dækkes af den flgd. Hentydning. Mens Robinson Crusoe-Situationen er kendt af ethvert Barn, kræver det sidste Sted en nærmere Forklaring.

Den uforberedte Læser maa faa det Indtryk, at Salas y Gomez er en Mand, der er strandet paa en Ø i Verdenshavet, og som, da han i det fjerne ser et Skib nærme sig, bringes i stærk Affekt og Spænding, fordi hans inderligste Ønske er at komme tilbage til Civilisationen. Dette har imidlertid aldrig været Salas y Gomez' Situation. Kilden til dette Motiv er et Digt af Chamisso med Titelen: Salas y Gomez, der imidlertid her betyder Øen, ikke Personen.

¹ Salas y Gomez raget aus den Fluten
Des stillen Meers, ein Felsen kahl und bloss,
Verbrannt von scheitelreicher Sonne Gluten,

Ein Steingestell ohn' alles Gras und Moos,
Das sich das Volk der Vögel auserkor
Zur Ruhstatt im bewegten Meeresschoss.

Der fortælles nu om en navnløs Skibbruden, som har henslæbt sit Liv i fuldkommen Ensomhed paa denne Sten (I v. 31) i Havet, der ogsaa tjener ham til sidste Hvilested. Paa tre Skifertavler, som findes af en Sømand, der gør Landgang paa Øen med nogle Fæller, just i det Øjeblik den gamle dør, er Beretningen om hans Tilskikkelser gennem 50 Aar nedskrevet, saaledes at Historien former sig som en Rammefortælling.

Den antydede Situation findes i Digtets 3. Afsnit. Scenen er ved Havets Bred, hvor Øens-ensomme Fange sidder og stirrer ud mod den fjerne Horizont, mens Bølgerne ruller ved hans Fod. Pludselig kommer der Liv i Billedet.

Ein Schiff! Ein Schiff! mit vollen Segeln lenkt
Es vorwärts seinen Lauf, mit vollem Winde!
Noch lebt ein Gott, der meines Elends denkt!

O Gott der Liebe, ja, du strafst gelinde!
Kaum hab ich dir gebeichtet meine Reu,
Erbarmen übst du schon an deinem Kinde!

Du öffnest mir das Grab und führst aufs neu
Zu Menschen mich; sie an mein Herz zu drücken,
Zu leben und zu lieben warm und treu.

Und oben auf der Klippe höchstem Rücken
Betrachtend scharf das Fahrzeug, ward ich bleich:
Noch musste mir bemerkt zu werden glücken.

Es wuchs das hergetragne Schiff, zugleich
Die Angst in meinem Busen namenlos,
Es galt des Fernrohrs möglichen Bereich.

¹ Wendts Musenalmanach für das Jahr 1830.

Nicht Rauch! Nicht Flaggentuch! — so bar und bloss,
 Die Arme nur vermögend auszubreiten!
 Du kennst, barmherz'ger Gott, du fühlst mein Los!

Und ruhig sah ich her des Fahrzeug gleiten
 Mit windgeschwellten Segeln auf den Wogen
 Und schwinden zwischen ihm und mir die Weiten.

Men Haabet bedrager ham.

Und ruhig vorwärts strebend ward das Boot
 Nicht ausgesetzt, nicht liess es ab zu gleiten,
 Es wusst gefühllos nichts von meiner Not.

Und ruhig sah ich hin das Fahrzeug gleiten
 Mit windgeschwellten Segeln auf den Wogen
 Und wachsen zwischen ihm und mir die Weiten.

Und als es meinem Blicke sich entzogen,
 Der's noch im leeren Blau vergebens sucht',
 Und ich verhöhnt mich wusste und belogen,

Da hab ich meinem Gott und mir geflucht
 Und, an den Felsen meine Stirne schlagend,
 Gewütet sinnverwirret und verrucht.

Nu følger en kort Periode af Uro og nagende Smerte, indtil han atter retter sig og formaar at bære sin Skæbne — dog Smerten kommer igen i Drømmen.

Ein Leichtes ists, der Elemente Wut
 Im hellen Tagesscheine zu ertragen,
 Bei regem Augenlicht und wachem Mut.

Allein der Schlaf, darin uns Träume plagen,
 Und mehr die schlaflos lange, bange Nacht,
 Darin sie aus dem Hirn hinaus sich wagen!

Endelig giver Aarene ham dog Resignationens Fred og Tilliden til Guds Naade.

En Sammenligning mellem de to Tekster røber umiddelbart en Række intime Overensstemmelser ikke blot i Helheden, men ogsaa i Detaillen. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Kidde med Bemærkningen om Salas y Gomez ikke hentyder til den spanske Opdager af dette Navn, men til den anførte navnløse Sømand i Chamissos Digt, hvis Situation dækker, hvad der ovenfor er kaldt Konstruktionsmotivet i Helten.

Jørgen Hendriksen.

ENDNU ENGANG SPØRGSMÅLET OM THYRE DANMARKARBOT

En enstemmig Folkeoverlevering tilkender Gorms Dronning Thyre Tilnavnet Danmarkarbót eller Danebod. Sven Aggesøn, Saxe,

Snorre, „Flatøbogen“, de islandske Annaler, „Jomsvikingasaga“, „Rimkrøniken“, Vedels „Saxe“, Laurids Koks „Danevirkevisen“.

Denne Overlevering vil Professor Hans Brix radikalt omstøde. Han hævder, at Tilnavnet Danmarkarbót i Virkeligheden tilkommer Kong Gorm og kun ved en Misforstaaelse av hans „tvetydige“ Jelling-Indskrift er blevet tillagt Hustruen. I Indskriften „Gorm Konge gjorde disse Kumler efter Thyre, Kone sin, Danmarkarbót“, står Danmarkarbót altså i Fjernapposition til det indledende Egennavn Gorm.

Sagnet om Thyre Danebod er blevet det danske Folk et dyrebart Fortidsminde. Når en lærd Mand i Historiens Navn vil omstøde det, tør man gå ud fra, at han som god Filolog har underbygget sin Gissning ved en grundig Gennemgang av Runeindskrifternes grammatiske Skik og av den nordiske Tilnavnsskik. Det samme tør forudsættes om Sagens Fremstilling i Lis Jacobsens og Erik Moltkes nye store Runeværk. Det så meget mere, som Lis Jacobsen i „Berlingske Aftenavis“ 28/9 42 afværdiger min vragede Tydning som værende „uden holdbar filologisk Basis“.

Det synes dog at være ret langt fra, at Forudsætningen holder Stik. Jfr. Fr. Orlufs lærerige Artikel i „Danske Studier“ 1942, S. 15 ff.

Jeg må først påpege tre åbenlyse Vilkaarligheder ved Teoriens Fremsettelse.

1. Lis Jacobsens og Erik Moltkes Textudgave og Lommeudgaven gengiver Gorms Indskrift således:

„Kong Gorm — gjorde disse kumler efter Thyre sin kone — Danmarks bod“. Men i Virkeligheden er Adskillelsen, som Orluf påpeger, således:

(Forside) „Gorm Konge gjorde disse kumler efter Thyre kone
(Bagside) sin Danmarks Bod“.

Ifølge Orluf må Runeværkets Opstilling siges at gøre Vold på den foreliggende Text.

2. Brix og Lis Jacobsen opfatter „Danmarkar bót“ som nomen agentis. Dette er i Strid både med Ordets Form (jfr. S. 93) og med den Tydning, der gives et Par Århundreder efter Indskriftens Avfattelse, altså omtrent i selve Samtiden. Hos Sven Aggesøn „Decus Daniæ“, hos Saxe „Danicæ majestatis caput“, altså ikke nomen agentis, men nomen rei. „Decus Daniæ“ kan gengives ved „Danmarks Pryd“.

Brix har, „Gorm Konge“ S. 37, omskrevet Indskriftens „Danmarkar bót“ sålunde:

„den (Gorm), der gavner (resp. fuldkommengør) Danmark“.

Hos Lis Jacobsen, smst. S. 42, får vi Indskriften gengiven sålunde:

„Gorm Konge — gjorde dette Kumbel efter Thyre sin Kone — den Gorm, der bødede Danmark“.

Og dette siges at have „en Smule Lighed“ med Harald Blåtands Indskrift: „Harald Konge — bød gøre dette Kumbel efter Gorm sin Fader osv. —, — den Harald, der vandt sig al Danmark osv.“. I Virkeligheden er hær tildigtet: 1) det påpegende Stedord „den“; 2) Personnavnet „Gorm“; 3) Verbets aktive Datidsform „bødede“. Dette må kaldes tredobbelt Voldføring.

3. Endelig siger Brix, „Jyllandsposten“ 19/9 42, at Gorm ifølge „Flatø-

bogen“ har givet Tilnavnet Danmarkarbót i Arv til sin Søn Knud. Han tilføjer: „Æblet falder ikke langt fra Stammen“. Men det er et Huskeslip. Knud kaldes ingensteds Danmarkarbót, altid kun Danaást.

Altså, vi seer Teorien forsvaret med to Vilkårligheder og et Huskeslip. Det giver ikke stor Tillid til dens Indhold.

Fjærnappositionen, som Brix opererede med, og som jeg i min Artikel i „Danske Studier“ 1941, 103 ff. troskyldig godtog, er ifølge Orluf en Illusion. (På Haralds Jellingsten kunde synes at foreligge Fjærnapposition, men det er i Virkeligheden, siger Orluf i Brev, ikke Apposition i egentlig Forstand, men Gentagelse af Hovedordet). De få danske såkaldte Avhjemlinger — Sønder Vissing I, Kolind, Ferslev, Hurup, Vester Marie — duer ikke. F. Ex. Kolindstenens „smípr Aswípar“ er enten Navn på Runeristeren eller ugrammatisk Nominativ-Apposition til Akkusativnavnet på den jordede Person, Tofe. Til de af Orluf citerede Exempler på ugrammatisk Apposition følger jeg den af mig i „Danske Studier“ 1941, S. 105, citerede Tenestad-Indskrift fra Uppland: „Ahbaðr ok Ingibür(g) letu rísa s(t)ena ífr faður sin Runfastr ok íft Runu moður sí(na)“, hvor Runfastr tydelig burde stå i Akkusativ.

Vi kommer nu til Spørgsmålet om den nordiske Tilnavnsskik, som hverken Brix eller Lis Jacobsen sees at have skænket nogensomhelst mere indgående Opmærksomhed, skønt der foreligger et stort og velordnet Avhjemlingsstof i Finnur Jónssons Avhandling „Tilnavne i den nordiske Oldlitteratur“, „Aarb. f. nord. Oldk.“ 1907.

Hvis Gorms Tilnavn havde været et nomen agentis, måtte det nødvendigvis have endt på *-bætir*, ikke på *-bót*. Jfr. Norges Lovbøder, der hed Magnus Lagabœtir, ikke .. *Lagabót. Orluf skriver i Brev til mig: „Nomina agentis ikke blot forudsætter, men ligefrem udtrykker forestillingen om en handlende person og maa som personbetegnelser rette sig efter den betegnede persons køn (ligesom vort direktør — direktrice), hvor sproget byder mulighed derfor .. Ved nomina rei er forholdet anderledes; de er nominalbegreber uden personforestilling. Føjes de ved sproglune til et personnavn, er alle sproglunets vilkaarligheder mulige“. Brix har da også s. 37 som Analogi for et Kongetilnavn „Danmarkarbot“ nævnt den islandske Sveinn Sveitarbót i „Biskupa sögur“, — en Helt, hvis Navn skal kunne oversættes ved „Hirdpryd“.

Jeg er dog ikke sikker på, at Orluf fuldstændig har Ret. Ved Gennemgang af Mænds Hunkønstilnavne i Finnur Jónssons Samling har jeg fundet, at den aldeles overvældende Masse af dem er løjerlige Øgenavne eller rene Smædenavne. Exempelvis optræder en Hr. Barðr Trébót, der ifølge Finnur Jónsson har Navn efter en Træflikning på sit Tøj, altså tydelig et Spottenavn. Og jeg mener da, at Hunkønsformen øger den karikerende eller smædende Virkning.

Lad os nu se noget nærmere på de forekommende Fyrstetilnavne af Hunkøn.

En Gruppe af dem udtrykker Ejendommeligheder i Dragt, Våbenart eller Frisyre. Vikingfyrsten Bjørn Jærnside har Navn efter sin Brynje; da samme Tilnavn møder os hos Englandsprinsen Edmund Jærnside, er det vel ikke udelukket, at det hos Bjørn stammer fra engelsk Sprogbrug. Bjørns Fader hed Regnar Lodbrok, „Loddenbuxe“; hær møder

vi åbenbart et af de „kuriøse Øgenavne“. Forresten har jeg ladet mig sige, at det er en Radbrækning av oldengelsk Léodbroga, „Folkeskræk“, og i så Fald er et Smædetilnavn; Endelsen -a kunde have medvirket til, at Tilnavnet på Oldnorsk blev Hunkøn. Sveakongen Ottar Vendilkråkas Tilnavn er et spottende Øgenavn for Indbygger av Landskabet Vendel. Den norske Tyran Erik Blodøxe bærer et avgjort Smædetilnavn. Den danske Prins Harald Kesja var en Voldsmand og Slagsbroder, og dette ligger vel i hans Tilnavn, „Spyd“. Sveakongen Olav Trételgja, som nærede sig kummerlig ved Skovrydning, fik deraf sit Spottenavn, der vel skal oversættes ved „Træhuggerøxe“. Kong Harald, som forsvor at lade sig klippe, før han havde fået Norge samlet, fik deraf Hunkønstilnavnet Lufa, „Filthår“; først da Værket var fuldbyrdet, kunde han lade sig klippe og frisere, og fik da det hædrende Hankønstilnavn Hårfager (ikke „Hårfagerhed“).

Flere Fyrstetilnavne mindes jeg ikke indenfor denne Gruppe.

Men så er der to mærkelige Exempler på hædrende Hunkønstilnavne.

Det ene er Prins Knuds Tilnavn Danaást, „Danskerkærlighed“. I og for sig danner det en Type helt for sig selv. Det udtrykker ikke direkte en Personen iboende Egenskab eller fra ham udgående Handling, men dærimod Folkets Kærlighed til ham. Det må kaldes et enestående fagert Tilnavn, som ikke har Sidestykke hos nogen av Jordens Fyrster. Dertil svarer Sagnfortællingen om Faderens inderlige Kærlighed, der ikke tåler at høre Budskabet om Knuds Død.

Det andet Exempel er dét, hvorpå Brix bygger sin Gisning om Kongetilnavnet „Danmarkarbót“. I „Biskupa sögur“ omtales en Helt, Sveinn Sveitarbót, „Sven Hirdpryd“. Han er en ret mærkelig Skikkelse. Han var ovenud from og hørte til Bisp Gudmund den Godes ivrigste Tilhængere. Da Bisen blev bortført som Fange, søgte Sveinn og hans Fæller Tilflugt i Holar Domkirke. Modstanderne opfordrede dem til Overgivelse, og Sveinn udbad sig da den løjerlige Gunst, at man inden Halshugningen skulde avhugge hans Hænder og Fødder. Dette virkelig fromme Ønske var man så hensynsfuld at efterkomme, og efterat være således lemlæstet lå han og sang Ave Maria til det sidste. Hans Tapperhed blev meget prist. Sveinn må have været understyret med en extatisk, næsten sindssyg Fromheds- og Martyriums-trang. Det får vel tjene til at forklare, at denne Mariatilbeder har fået et Hæderstilnavn av kvindelig Art.

Ellers kender vi jo kun Typen -bót fra Kvinder som Thorbjörg Bekkjarbót alias Bæjarbót, „Bænkepryd“ og „Gårdpryd“, og Álof Árbót, „Åringsforbedring“¹.

Imidlertid er også en helt anden Tydning mulig, gående ud fra den av Brix givne Oversættelse av -bót, „Fuldkommengørelse“. Navnet kan, skriver Orluf til mig, udtrykke, „at en mand ved at indfinde sig i en skæde gør denne fuldtallig; det maatte da være spottenavn til en, der plejede at komme for sent“. Altså at sætte på Linje med Trébót, „Træflikning“.

Begge Tilnavne, Danaást og Sveitarbót, udtrykker ialfald noget enestående.

¹ Datter av Harald Hårfager.

Har der da været en Konge med Tilnavnet Danmarkarbot, må han have haft et lignende enestående, fantastisk Ry som Knud Daneast. I Tillid dertil kunde han tillade sig en forbausende, al sund Sans trodsende Fjærnapposition, som ikke har noget Sidestykke i dansk Runelitteratur; de av Brix anførte Analogier duer jo ifølge Orlof ikke. Det var ikke en tydelig, klart udtrykt Gentagelse av Hovedordet som hos Sønnen, „den Harald, der vandt sig alt Danmark“. Ovenikøbet stod Hunkønstillnavnet klods op ad Hunkønspersonnavnet Thyre, så enhver ikke indviet Læser nødvendig måtte knytte de to sammen. Alt dette brød Gorm sig ikke en Snus om; han var dødsens sikker på, at hans Ry skulde stå evig og til Stadighed hindre Folk i at misforstå den såkaldt „tvetydige“ Indskrift.

Hæri tog han imidlertid skammelig fejl.

Et Par Århundreder efter hans Død var „Misforståelsen“ eneher-skende fra Danevirke til Island. Der måtte en Brix' Skarpsind til for endelig i 20de Århundrede at finde tilbage til Sandheden.

Er nu en sådan Udvikling plausibel?

Det er jo sådan, at ved talrige Tilnavne fortælles Årsagen til deres Opkomst. Kong Hrolfs Tilnavn Krake er oprindelig et Hædingsnavn, der skyldes den nævise Ungersvend Vøgg, men Hrolf godtager det øjeblikkelig og lønner det kongelig. Kong Harald Filthår har svoret ikke at lade sit Hår rage, før han har underlagt sig hele Norge; da Samlingen er fuldbyrdet, rager Ragnvald Jarl hans Hår og siger: „Nu est du hårfager, Herre“. Knud Daneasts Folkeyndest udmales og understreges ved Fortællingen om Faderens Rædsel for Dødsbudskabet. Magnus Lagabøtir reformer Norges Love. osv. osv. Jeg kender Snese av den Slags forklarende Overleveringer, hvor Forklaringen overalt stadfæster Tilnavnets Indhold. — Men findes der da kanske også talrige Tilfælde, hvor den ledsagende Overlevering går stik imod Tilnavnet? Nej, absolut ikke. Jeg kender kun et eneste Kanské-Tilfælde, og det er netop Overleveringen om Kong Gorm.

Lad os nu se på Vidnesbyrdene.

Til Gorms Fordel taler et eneste Træk, — en Efterretning i „Olav Tryggvesøns større Saga“ c. 63, hvorefter han i Jylland skal have kuert Kongerne Gnupa og Silfraskalli. Gnupa er historisk kendt som svensk Landnamsmand i Sønderjylland. Det er på dette Grundlag, man har fremstillet Gorm som den, der samlede Danmark. (Mens det i Virkeligheden er hans Søn Harald, der på et samtidigt Statsdokument kræver Æren for dette Størværk).

Resten av Vidnesbyrdene er ufordelagtige eller intetsigende.

Sven Estridsøn, der er Hjemmelsmand for Adam av Bremen, kalder Gorm for en ond Kristenforfølger. Navnet Gorm vrænges om til Worm, dvs. „Lindorm“.

Sven Aggesøn kalder Kongen „Gorm Løghe“, dvs. den Dvaske“, og siger, at han „udelukkende hengav sig til Nydelser og Svirelag, som en Konge kan tillade sig“. Resten av hans Tids Historie handler om hans navnkundige Dronning Thyre, „Decus Daniæ“ (Danmarkarbot), som bygger Danevirke. Det meddelte Sagn fortæller, hvordan hun plages av den tyske Kejsers påtrængende Bejlen, men snildt holder ham hen med Snak, til Volden er færdig, og hun kan trodse ham.

Netop det samme Motiv finder vi i et nedenfor meddelt Stedsagn fra Danevirke.

Saxe siger: „Gorm gjaldt for at være usædvanlig stor av Væxt; men hans Sind svarede kun lidet til hans Krop; thi han var så nøjsom, at han i al sin Færd holdt sig indenfor sin Højheds Skranker og kun fandt Glæde i at håndhæve, men ej i at udvide sin Magt“. Hele Skildringen av hans Regering er viet Dronning Thyre, „Danicæ majestatis caput“ (Danmarkarbót): hun tyder Gorms Drømme og bibringer ham nænsomt Budskabet om Yndlingssønnen Knuds Død; hun udfrier Skåne fra svensk Vælde, og fremfor alt bygger hun Danevirke.

Snorre siger, at Gorm var Enekonge i Danmark og gift med Thyre Danmarkarbót. Dærmed færdig.

„Flatsbogen“ og „Jomsvikingasaga“ fremstiller ligesom Saxe Kong Gorm som den, der stadig ledes av sin Hustrus Råd. „Jómsv.“, der åbenbart samler på hans Tilnavne, nævner: „den Tossede, den Gamle og den Mægtige“, — ikke andet. Begge Steder skildres Thyre som „den forstandigste Kvinde, der nogensinde er kommen til Danmark, og hun blev kaldt Danmarks Bod eller Frelse“. Navnlig frelser hun Landet fra et truende Uår, der er varslet Gorm i Drømme.

„Knytlingasaga“ dropper Gorm og starter med Sønnen Harald.

Folkeoverleveringen i „Rimkrøniken“ (15. Årh.), Vedels „Saxe“ (16. Årh.) og Laur. Koks „Danevirkevisen“ (17. Årh.), ændrer Thyres Tilnavn Danmarkarbót til Danebod, hvad der vidner om Sagnets Viderevæxt i Folkemunde.

Sagn fra Danevirke, 19. Årh., fortæller, hvordan Prinsesse Thyra, mens hun dvæler på Danevirke, plages av en hæsliq, fremmed Fyrste med påtrængende Bejlen. Så dropper hun sit Lommetørklæde, og da han galant bukker sig for at sanke det op, snapper hun rask hans Sværd og kapper hans Hoved av. Det er en Variant av samme Sagnmotiv som hos Sven Aggesøn.

Kort sagt, ifølge Overleveringen var Gorm aldeles ingen Helteskikkelse, der kunde kappes med Sveinn Sveitarbót i mærkeligt, fremragende Ry.

Jeg henviser iøvrigt til Henrik Ussing, der i Bogen „Sagnene om Thyre Danebod“ udførlig gør Rede for den vældige og ægte folkelige Sagnoverlevering om Danevirkes Bygmesterske.

Gudmund Schütte.

TIL SKIVUM-STENEN*

AF

HARRY ANDERSEN

Anledningen til disse Bemærkninger om Runeindskriften paa Skivum-stenen er Regnar Knudsens Afhandling „Samfundsklasser i vore Runeindskrifter. Landmænd og Bomænd“¹. Skivum-stenen (der er fra Aars Herred, Aalborg Amt) har følgende Indskrift: þau muþ(r)-kin þurui auk upinkau(r) a(u)k kuþmuntr þri[u ra]is(p)[u] kumbl þausi aift ki[xx] hin huþska han uas l(a)ntmaņa baistr i tanmarku auk furstr².

Wimmer udfyldte kixx *Gisl*, som han forbandt med *Gislum* Herred, idet han regnede med, at *Gislum* var opkaldt efter Skivum-stenens *Gisl*³. Dette er urigtigt⁴. Det hedder i DR om Runerne kixx: om navnet kan kun siges, at det har begyndt med *Ki-*, *Ke-*, *Gi-* el. *Ge-*, står i akk. og er skrevet med 4 (el. 5) runer⁵. DR's Normal-Transkription har: . . . kumbl þøsi æft ki[xx] hin huþska; Oversættelsen har: disse kumler efter ki. . den huþska. Glossaret har det samme⁶.

¹ Danske Studier 1941 p. 91 ff. ² DR Nr. 133. ³ DRM II p. 32. ⁴ Se f. Eks. Kr. Hald „De danske Stednavne paa -um“ (1942) p. 66 og DR Sp. 171, Anm. 1. ⁵ DR Sp. 171, Anm. 1. ⁶ Se Glossaret under *huþska* med Henviisning til DR Sp. 171, Anm. 2.

* Der er anvendt følgende Forkortelser: *DgP* = Danmarks gamle Personnavne. 1936 ff. Udg. af Marius Kristensen, Gunnar Knudsen og Rikard Hornby. *DR* = Danmarks Runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen, Erik Moltke, Karl Martin Nielsen og Anders Bæksted. Tekstbind 1942. *DRM* = Ludvig F. A. Wimmer: De danske Runemindesmærker. I—IV. 1893—1908. *GG* = Johannes Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik. I—III. 1928—35. *ODS* = Ordbog over det danske Sprog.

Runeformer er markeret med spærret Skrift. Tal foran eller efter Runestens-Navn henviser til *DR*.

Foreløbig lader vi Navnet kixx ligge og ser paa Tilnavnet hup̃ska. Hvad betyder det? Ja, det er der ikke Enighed om, og Udgiverne af DR har klogeligt ikke taget endelig Stilling til dette svære Ord. Wimmer tolkede med Tvivl *horska* den kloge (sml. vestnord. *horskr*) med Overgang af *r* til *ð* eller *høðska* 'fra Høde' (Landsby i Gørding Herred, Ribe Amt)¹; den sidste Forklaring, som Wimmer fandt usandsynligst, sluttede Hugo Gering sig til. Erik Brate tolkede *hø(r)ðska* 'fra Hordaland'². I 1917 fremsatte Brøndum-Nielsen den Opfattelse, at vi har *hinn hugska* eller snarere *hugðska* = myndig, stolt; Ordet forbindes med vestnord. *hugr* Sind og *hugð*, og der opstilles et Adjektiv **hugðskr*, sml. vestnord. (*full*)-*hugaðr*, -*hugðr*. Hertil hører jysk *hovsk* overmodig og ældre nydansk *hovsk*³. Brøndum-Nielsen skriver: og netop i dette ord har også vestnordisk regelmæssig bortfald af *g*, idet ordet bruges som andet sammensætningsled med overgang til suffix: *ást(h)úð*, *varúð* osv.⁴. Hertil svarer Fremstillingen i „Gammeldansk Grammatik“ I: Et meget tidligt Bortfald af den gutturale Spirant foreligger der Vidnesbyrd om i 3 Skivum-Stenens hin hup̃ska ... hvor *g* er svundet (med Vokalforlængelse) meget tidlig paa Grund af det stærke Konsonantsammenstød⁵.

Det er et Spørgsmaal, om vi skal regne med Svind af *g* saa tidligt (det 10. Aarhundrede). I de vestnord. Former *ástúð*, *varúð*, *illúð* etc. har vi Svind af *g* i andet Sammensætningsled, der er under svagere Accent; det hedder hos Noreen (om *g*-Svind): In nicht haupttoniger silbe zwischen *u*, *y* und *ð*: (*h*)*úð*-, *ýþ*:-(*h*)*ugþ*, -*ýgþ*⁶. Dette gør en Forskel. 97 Aalum 4 (fra (Efter-Jelling-Perioden) har Præteritum *hukþi* = *hugði* med *g* bevaret efter *ð*⁷. Skulde Konsonantgruppen *gðsk* have særligt tidligt Svind af *g*? Ventedes man ikke snarere Svind i Trekonsonantgruppe i en Form **hugðska* > **hugska* (med Runer *hukska*). I „Gammeldansk Grammatik“ II (1932) er *hup̃ska* ikke anført under Eksempler, der viser Svind af *g*⁸; her synes Brøndum-Nielsen at have forladt sin Forklaring fra 1917.

¹ DRM II p. 31. ² Se DR Sp. 171, Anm. 1. ³ Kalkar har *hovsk* i sin Ordbog over det ældre danske Sprog (II p. 288). Molbech har *hovsk* = stolt, storagtig i „Dansk Dialect-Lexicon“. Feilberg har i sin Ordbog over de jyske Almuesmaal *hovsk* = storagtig (i Formen *hōwsk*); her skal vi udgaa fra en *o*-Form **hōgskr*; der har faaet Udviklingen *g* > *w* (og ikke fra en Form **hōðskr* med *ð*). ⁴ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1917 p. 217. Her Henvisning til Noreen „Altisl. Grammatik“ (3. Udg.) § 283. ⁵ GG I p. 370 (= § 192 Anm. 2); her oversættes: „den myndige, stolte“. ⁶ Noreen „Altisl. Grammatik“ (4. Udg.) § 293,1. ⁷ GG § 392,2. ⁸ GG II p. 346 f. (= § 392,2).

I Oversigtsartiklen „Danske Runeindskrifter“¹ oversætter Brøndum-Nielsen: Gisl den hadelandske; *huþska* tolkes her som *høðska* af *høðskr*, der forbindes med det vestnord. Tilnavn *høðr* = fra Hadeland (?). Lind har *Ketill hauðr* = *Høðr* (en Gang) Hadelænding (?) og *hadær* Hadelænding. Fritznér har i sin Ordbog over det gamle norske Sprog *haðskr*. I „Norske Gaardnavne“ XIII sammenstilles *Haðaland* med urnord. *haþu-* Krig (sml. Gudenavnet *Høðr*)².

DR skriver om de forskellige Tolkninger af Adjektivet *huþska*: Mod *horska*, *hø(r)þska* og *hu(g)þska* kan rettes den indvending, at de forudsatte lydudviklinger må vække betænkeligheder, og mod *høþska* i betydningen 'fra Hadeland' kan anmærkes — foruden at ordet i sig selv er tvivlsomt — at det næppe er tænkeligt, at en Hadalænder kan prises som den bedste Landsmand i Danmark³. Her argumenteres der ud fra, at Ordet 'Landmand' betyder Landsmand, hvad Regnar Knudsen mener er forkert.

Erik Moltke antager, at *huþska* staar i Forbindelse med urnord. *hadu-*, *haþu-* Kamp, sml. de urnord. Navne *haþuwulafr* og *hadulaikan* og det vestnord. Gudenavn *Høðr*; han opfatter *u* enten som *ø* (opstaaet ved *u*-Omlyd) eller som *ø* af *ø* (ved *i*-Omlyd fremkaldt af *-isk*)⁴. Betydningen skulde være 'den kampdjærve' eller 'den stridbare'. Lis Jacobsen nærer nogen Betænkelighed baade ved Antagelsen af *u*-Omlyd gengivet ved *u* og ved et til **haþun* dannet *høþsk-* (ved *u*- og *i*-Omlyd); hertil kommer at Adjektivet ellers er ukendt, og at Subst. **haþun* kun kendes fra det vestnord. Gudenavn *Høðr*. Hun foretrækker Brøndum-Nielsens Opfattelse fra 1917⁵.

Bortset fra at vi ikke har et Adjektiv **høðskr* eller **høðskr* kampdjærv, stridbar kan der være Grund til at se paa Ordets Dannelsesmaade. Ventede man ikke snarere en Form **haðiskan* > **hæðiskan* og **haðskr* (efter f. Eks. Akk. Sg. Mask. **haðiskan* > **haðskan* etc.), sml. vestnord. *rygskr*: *Rogaland*, der begge forudsætter Vokalen *u*; sml. ogsaa vestnord. *haðskr* hadelandsk (Formen *høðskr* maa være sekundær).

Hos Regnar Knudsen er Betænkelighederne overvundet, han accep-

¹ „Nordisk Kultur“ VI (1933) p. 125 med Note 15, p. 143. I Peter Skautrup's „Det danske Sprogs Historie“ I (1944) anføres: en nordmand fra Hadeland i Norge? (p. 109). ² Se Lind „Norsk-isl. personbinamn från medeltiden“ p. 170 og 129 og „Norske Gaardnavne“ XIII (1908) p. 47. ³ DR Sp. 171, Anm. 2. ⁴ DR Sp. 171, Anm. 2. Jf. ogsaa DR Sp. 871, Anm. 4 (Oversigten over *i*-Omlyd). ⁵ DR Sp. 172, Anm. 2.

terer blankt Brøndum-Nielsens Forklaring fra 1933. Naar Landmand betyder Landmand eller Jorddrot er der ikke noget urimeligt i, at en Hadelænder prises som den bedste Landmand i Danmark¹.

Vi vil nu betragte de lydlige og runografiske Forhold i Ordet hupska, og vi forudsætter indtil videre, at vi ikke skal regne med en Fejrlistning. Tolkningerne *hø(r)ðska* hordelandsk (Brate), *høðska* hadelandsk (Brøndum-Nielsen og Regnar Knudsen), og *høðska* kampdjærv (Moltke) kan ikke være rigtige, da de forudsætter at *u*-Runen betyder *ø*. Men *u*-Runen bruges ikke for *ø*, men kun for den mere lukkede Vokal *o*, *u*. Der kan anføres Eksempler som: *tanmaurk* = *Danmørk* (42 Jelling 2), *faupur* = *føður* (338 Glemminge), *kauruan* = *gørwan*, *kuaul* = *kuöl* (217 Sædinge), *saulua* = *splwa* (209 Glavendrup), *sautu* = *sötu* (280 Skarby 1); her over for staar f. Eks. Navnet *asur*, *asur*, Pronominet *hun* (97 Aalum 4), Navnet *ulaf* (289 Bjäresjö 3)². I DR's Omlyds-Oversigt anføres hupska med (?), og det hedder: hupska er ikke sikkert tolket³. Ordet maa være et *-sk* (*-isk*)-Adjektiv, *u* kan have Lydværdierne *ū*, *ȳ*, *ō* og *ö*; en Tolkning af Ordet maa gaa ud fra en af disse Lydværdier.

Den simpleste Løsning er at læse hupska som *hūðska*, der skulde være en Afledning af Ordet *Hud*, vestnord. *húð*, gammeldansk *huth*; vi skulde altsaa have et **hūðiskr* > **hȳðskr* eller **hōðskr*. Et saadant Ord kendes ikke; en Gennemgang af Tilnavnene i den oldnordiske Litteratur (Tilnavne der staar i Forbindelse med Legemet og dets enkelte Dele) synes ikke at vise nogle Paralleller⁴. En Art Parallel kunde man se i Navnet *Lothen* (Genitiv *loþæns* 92 V. Velling), der egentlig er Adjektivet *laadden*.

En Undersøgelse af Runestenenes svage Adjektiver (Adjektiv efter Substantiv) viser følgende Eksempler: *þah tura* = *þann dýra*, *hin turutin fasta* = *hinn dröllinfasta* (81 Skern 2), *karl hin kupaa* = *Karl hinn gōða* (27 Hobro 2), *harats hins kupa* = *Haralds hins gōða* (155 Soneer Vissing 1), *æbi sun lakhæ* = *lāgæ* (111 Gesing 1), *fastulf miuk(a)* = *Fastulf miūka* (109 Øster Alling), *kitils þis nuruna* = *Kætils þess norrēna* (107 Egaa), *ulfs hins rapspaka* =

¹ Danske Studier 1941 p. 95 f. Om det omstridte *landmannr* se desuden DR Sp. 680. ² Se DR's Omlyds-Oversigt Sp. 872. Jf. desuden min Afhandling „Til *u*-Omlyden i Dansk“ (Acta Philologica Scandinavica XVI (1942—43) p. 263 ff. Naar Ordet *hupska* ikke er medtaget her skyldes det, at jeg ikke regnede med Muligheden af *u*-Omlyd. ³ DR Sp. 872, Anm. 2. ⁴ Finnur Jónsson „Tilnavne i den islandske oldlitteratur“. 1908 (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1907 p. 192 ff.).

Ulf's hins rāðspaka (161 Hune), *ala saulua* = *Alla sölwa* (209 Glavendrup). Det hedder i DR: Både det af E. M. og L. J. formodede adj. vilde passe godt som rosende tilnavn i vikingetiden¹. Et Eksempel som Glavendrup-stenens *saulua* = den blege, gustne viser — forudsat Tolkningens Rigtighed² — at vi udmærket kan have haft Tilnavne, der ikke er rosende, men karakteriserende, sml. ogsaa Tilnavnet *lagæ* = lave. Det skulde efter dette ikke være udelukket, at *hupska* havde noget at gøre med Substantivet *Hud*; dog synes det ikke at være let at se hvad Betydning dette 'hudske' skulde have haft.

Den Mulighed maa tages i Betragtning, at *u* i *hupska* betyder $\bar{u} < au$, men det er ikke videre sandsynligt, da Indskriften har *þau*, *þausi* og *[ra]lis(p)[u]*. Det eneste Ord, der her skulde være Tale om, er vestnord. *hauðr* (N.) Land, kendt fra norrøn Poesi; vi skulde have et **hauðriskr* > **hauðrskr* eller **høyðriskr* > **hauðskr* eller **høyðskr* (med Svind af $\bar{ø}$ i Trekonsonantgruppe) > **hōðskr* ved Monoftongering³.

Endelig maa det nævnes, at *h*-Runen kunde være fejlagtigt tilsat, saa vi fik en Form *upska*; men Eksemplerne med tilføjet *h* i Forlyd er fra Skaane og Falster: *huftir* for *uftir* (279 Sjørup), haft for aft (220 S. Kirkeby)⁴. Denne Mulighed — som jeg har anført for at tage saa vidt muligt Hensyn til alle Eventualiteter — bør altsaa afvises.

Hvis Ordet *hupska* ikke er fejrlistet, synes det at indeholde en ellers i Nordisk ukendt Rod, som gør det umuligt at finde ind til Ordets Betydning. Kan *hupska* ikke give nogen Mening — og det synes kun muligt at bringe Ordet paa Linie med *Hud* — maa den Mulighed tages under Overvejelse, om vi ikke har en Ristefejl. Man vælger meget uvilligt en saadan Mulighed, men den kan ikke paa Forhaand afvises. Det vrimler ikke med Eksempler paa Fejrlistninger paa de danske Runcstene, men det er ikke svært at finde Paralleller. 81 Skern 2 har *þah* for *þan*, d. v. s. * (*h*) for *þ* (*n*), 55 S. Vissing 1 harats for harals eller haralts, $\uparrow$ (*t*) for $\uparrow$ (*l*) (eller glemmt (*l*)) 2 Haddeby 2 *qui* for *auk*, *i l* (*i*) for *ʀ* (*k*), 116 Randers 2 *nuk* for *auk*, *þ* (*n*) for *þ* (*a*)⁵. Jeg tænker mig da denne Mulighed: Risteren

¹ DR Sp. 172, Anm. 2. ² Om *saulua* se DR Sp. 250. Tolkningen skyldes Marius Kristensen. ³ Om Monoftong: Diftong i samme Indskrift se DR Sp. 854 (Artiklen Monoftongering). ⁴ DR Sp. 788. ⁵ Se Artiklen Fejrlistning DR Sp. 804.

har villet riste hin auþska, men har fejlagtigt ristet * (h) for † (a); de to Runer ligger hinanden meget nær, der er kun en Bistavs Forskel. Det forudgaaende Ord *† (hin) kan ogsaa have skabt en Basis for Fejrlisting. Man kunde ogsaa tænke sig en anden Løsning, der giver samme Resultat: for et † (a) har Risteren ristet † (n) og rettet det til * d. v. s. † (a), der saaledes blev forvandlet til * (h); Overgangen fra † (n) til † (a) kan have fremkaldt en vis Usikkerhed. En slaaende Parallel hertil er Skernstenens þah med * (h) for † (n)¹.

Dette auþska = *auðska* vil jeg opfatte som bestemt Form (Mask. Akk. Sg.) af et Adjektiv *auðskr, eventuelt omlydt *øyðskr < *auðiskar. Dette Adjektiv skulde svare til det velkendte vestnord. Adjektiv *auðigr* rig, til Substantivet *auðr* Rigdom. Det svage Adjektiv *auðgi* er meget almindeligt som Tilnavn i Vestnord.; der kan ogsaa nævnes Eksempler som *fjǫlrauðgi*, *auðlagdi*, *auðmaðr*, *auðkúla*². Wimmer regner med, at vi har dette Ord som Personnavn paa 278 V. Nöbbelev, der har Akk. auþka (nærmere herom i Afsnittet i det følgende om Navne, der indeholder Elementet *auð*). Skivumstenens kixx hin auþska = *Gi[s]* (?) *hinn auðska* skulde da betyde Gisl den rige; dette vilde harmonere udmærket med Betydningen Jorddrot ('Landmand'), Epitetet skulde fortælle os om hans store Besiddelser: han uas l(a)ntmaṇa baistr i tanmarku auk furstr. Selvfølgelig kan et rettet hupþska ikke anvendes som Bevismiddel i en Diskussion om Ordet *landmannr*'s Betydning; men det vilde stemme godt med Regnar Knudsens Opfattelse og være en smuk Erstatning for det ranede *høðska*.

Man kan mod denne Tolkning rette den Indvending — der kan rettes mod lignende Tolkningsforsøg — at dette Adjektiv ellers ikke kendes, Gammeldansk har ikke et Adjektiv *øthig(ær)* eller et Adjektiv *øthsk(ær)* svarende til vestnord. *auðigr* og runedansk *auðska*. Men der er ikke noget til Hinder for, at Runedansk kan have haft et Adjektiv *auðskr (svarende til vestnord. *auðigr* etc.), der saa senere er afløst af andre Ord (sml. f. Eks. rig).

Roden *auð*- (der er en *ð*-Udvidelse af *au*-) er udmærket hjemlet i de germanske Sprog. Svarende til vestnord. *auðr* Rigdom har Kalkar i sin Ordbog *Ød* = Rigdom, Gods, f. Eks.: før thv skildis wed werdens øøf³; Peder Lolle har: Thennæ wærdhens ødh ær aff ont malm

¹ Se DR Sp. 117, Anm. 1: *h* er vel riste fejl for *n*. ² Se Finnur Jónsson „Tilnavne i den isl. oldlitteratur“ p. 281 f. ³ Eksemplet er fra 1510 (fra „Nyere danske Magazin“ II p. 329).

sammen lødh¹. Gammelsvensk har *öþer* (M.): 1. Ejendom, Rigdom. 2. Lykke og *öd* (N.), der findes i det kendte Udtryk *Uppsala öd*. Hertil svarer oldsaksisk *ôd*, oldhøjtysk *al-ôd* fuld og fri Besiddelse (mlat. *allodium*; sml. mhøjtysk *klein-ôt*), oldengelsk *éad*; Gotisk har *audagei* (F.). Vestnord. har *n*-Afledningen *auðna* (F.) Skæbne, Lykke, Held (sml. Verbet *auðna*), Gammelsvensk *öthna*; Norsk har *audn*. Det svenske Substantiv *öde* Skæbne hører hertil; Kalkar har i sin Ordbog *öde* = Skæbne. Det tilsvarende Adjektiv er vestnord. *auðigr*, *auðugr*, hvortil svarer gotisk *audags* (sml. *auda-hafts* velsignet, lykkelig), oldhøjtysk *ótac*, oldengelsk *éadig*. Endelig kan nævnes Participiumsformen vestnord. *auðinn* = bestemt af Skæbnen (til et oprindeligt stærkt Verbum), sml. oldsaksisk *ôden*, oldengelsk *éoden*; hertil svarer gammelsvensk *ödhin*, gammeldansk *ødet*, svenske Dialekters *öen*, *ödd*, norsk *au(d)en*, jysk *øden* og *ødevorn*.

En særlig Interesse knytter sig til det finske Laaneord *autuas*, der forudsætter et urnordisk **auðugaz*, vestnord. *auðugr* med *-ug*-Suffix. Det hedder hos Karsten: Ett modsvarande östnordiskt adj. har icke uppvisats, men jämför grundordet fsv. *öþer* m. o. *öþ* n.². Eddadigtene har *auðigr*, Codex regius har ikke *-ugr*³; Fritzner citerer i sin Ordbog Formen *auðugr* fra den gammelnorske Homiliebog⁴.

Alf Torp har skrevet om Roden *auð*'s Etymologi i 1896⁵.

Til Slut skal vi se paa Navneelementet *Auð-*, som spiller en ikke ringe Rolle. Over for nord. *Auð-* staar oldengelsk *Éad-* og oldhøjtysk

¹ Peder Lølles Ordsprog Nr. 1127 (samme Ord i det svenske Ordsprog).
² Se „Finnar och germaner“ (1943) p. 177 (i Folkmålsstudier IX). Se ogsaa Vilh. Thomsen „Den gotiske Sprogklasses Indflydelse på den finske“ (1869) p. 114. Ivar Lindquist regner med, at vi i det urnord. **auðugan* har en oprindelig *u*-Stamme **auðu-* med *ga*-Suffix (Festskrift tillägn. Hugo Pipping (1929) p. 354).
³ Se „Lexicon poeticum antiquæ linguæ sept.“ (ved Finnur Jónsson) under *auðigr*.
⁴ Fritzner citerer i sin Ordbog over det gamle norske Sprog Homiliabók (udg. af Wisén 1872) p. 33,4 *auðugr* (normaliseret for *aupogr*).
⁵ Se „Sproglig-historiske studier tilegn. C. R. Unger“ (1896) p. 172. Se videre: Feist „Etym. Wörterbuch der gotischen Sprache“ (under *audags*), Falk og Torps etym. Ordbog (under *Klenodie*), Torp „Nynorsk etym. ordbok“ (under *audn*), Hellquist „Svensk etym. ordbok“ (under *öde*), Kluge „Etym. Wörterbuch der deutschen Sprache“ (under *Allod*), A. Walde „Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen“ (herausg. v. J. Pokorny I (1930) p. 16: Roden *au-dh-*). Desuden henvises til Söderwalls Ordbog over det svenske Middelaldersprog, Emil Olsons „De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan“ p. 144, Aasens og Ross's norske Ordbøger (under *audn*), Kalkars Ordbog over det ældre danske Skriftsprog og Feilbergs Ordbog over de jyske Almuesmaal. Ivar Lindquist kritiserer Torps Etymologi; han regner med at Subst. *auðr* (som han vil forbinde med urnord. *auja*) er et andet Ord end Partic. *auðinn* (Festskrift Pipping p. 354).

Aud- etc. Vestnord. har Navne som *Auð-björg*, *-björn*, *-finnr*, *-geirr*, *-gerðr*, *-gisl*, *-grímr*, *-híldr*, *-kell*, *-leifr*, *-mundr*, *-úlfr* og Navnet *Auðun* og *n*-Stammer som *Auði* og *Auða*. Runedansk har Akk. *aupþiarn* og Gen. *aupþiarnar* (339 Klemensker 1), Runemønter har *ouþbirn*, *ouþ*-*bern* (sml. *Othbernus* hos Saxo), der svarer til vestnord. *Auðbjörn*; Nom. *aupkir* (394 Ø. Marie 5, der er førmiddelalderlig), der svarer til vestnord. *Auðgeirr*; Nom. *ødmarr* (?) (364 Løsen 1). Gammeldansk har *Ødhkil* (fra 1435, Bornholm) svarende til vestnord. *Auðkell*.

Svarende til det vestnord. Navn *Auði* (mask. *an*-Stamme) har Runedansk Nom. *aupi* (395 Ø. Marie 5, som ogsaa har *aupkir*) og Akk. *aupa* (259 Fuglie 1)¹. Dette Navn mener Magnus Olsen, Otto von Friesen (dog med ?) og Wolfgang Krause findes i Over-Hornbæk Brakteatens *aupa* (Nom.); Navnet skulde svare til oldengelsk *Éada* og oldhøjtysk *Audo*, *Oto*, som er et Kortnavn. Otto von Friesen tænker sig, at det er dannet efter en Type som langobardisk *Authari*². DR regner ikke med, at denne Indskrift er meningsgivende³.

Endelig skal vi se paa Navnet *Auðgi*; 278 V. Nöbbelöv har, som tidligere omtalt, Akk. *aupka*. Dette tolker Wimmer som bestemt Form af Adjektivet *auðigr*, og han regner med, at Tilnavnet er gaaet over til et Personnavn; Wimmer sammenligner med vestnord. Navne som *Fasli* og *Gamli*⁴. Det hedder i Glossaret i Haandudgaven af Wimmers Runeværk (under *Auðgi*): „Ødge“. Sikkert den bestemte Form af Adjektivet *auðigr* „rig“, der ikke er sjældent som Navn. Sml. Navnet *Gamli* til *Gamall* o. lign.⁵. Der skulde her have staaet Tilnavn, Vestnord. kender ikke *Auðgi* som Personnavn. Om dette Navn skriver DR kort og lakonisk: Ellers ukendt; i vn. som tn. til *auðigr*, *rig*⁶. Mon ikke en anden Opfattelse af dette Navn er rimeligere, *Auðgi* kunde være Kortform til **Auðgirr*, sml. *aupkir* (394 Ø. Marie 5) og vestnord. *Auðgeirr* eller andre Navne med *g* som første Lyd i andet Led: *Auðgisl*, *Auðgrímr*⁷. Springet fra et **Auðgirr*, eventuelt **Auðgír* (med *rr* > *r* i andet Led under svagere Accent) til en *an*-Stamme

¹ *Auði* anført GG III p. 199. Fuglie 1 = Fuglie II hos Wimmer, der har fejllæst Navnet som *au(kut)*, se DR Sp. 313, Anm. 3. ² Se Magnus Olsen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1907 p. 21, Otto von Friesen „Röstenen“ (1924) p. 85, W. Krause „Runeninschriften im älteren Futhark“ (1937) Nr. 87. Dette Eksempel anført GG III p. 194. ³ DR Brakteat Nr. 21. Man venter *þ*, ikke *ø*. W. Krause regner med, at denne Indskrift har Mening. ⁴ DRM III p. 60. ⁵ Runedansk har ikke *Gamli*, men *Gamall* som Navn (Akk. *kamal* 317 Valkärä). Jf. DgP *Gamal*. ⁶ DR Sp. 748 (under *Øþgi*). ⁷ Om Udviklingen *-gæinn* > *-girr* i runedansk Tid se Forf. Namn och Bygd 1936 p. 88 f.

Auðgi synes ikke langt (sml. 107 Egaastenens Nom. lantirþi uden *æ* med 134 Ravnkildestenens lathirþin). Navnet *aupka* kunde ogsaa læses *Auðka* og opfattes som Kortform til et *Auðkill (jf. Vestnord. og gammeldansk *Ødhkil*).

En saadan Kortform vilde svare til runedanske Navne som: *Tobbi*, *Tofi*, *Toki*, *Toli*, *Tomi*, *Tosti* (eller med *u*) til sammensatte *þor*-Navne som *þor-björn*, *-valdr*, *-kell*, *-lákr* eller *-leifr*, *-mundr* eller *-móðr*, *-steinn*¹ og *Sibbi* til *Sigbjörn*. En Navneform *Auðki* minder om Nom. *kupki* = *Guðki* (337 Bodilsker 4), som det vilde være fristende at udlede fra et *Guðkill, men et saadant Navn har ingen Hjemmel; det hedder i Danmarks gamle Personnavne (under *Guthki*): Maaske hertil Bodilsker-Rst I WJ. 155 *kupki*... Vel delvis tysk, sml. nyhty. *Gutke* (Förstemann p. 660)². Cand. mag. Rikard Hornby, med hvem jeg har drøftet de navnehistoriske forhold, mener, at Antagelsen af Kortformer som *Auðgi*, *Auðki* er mindre sandsynlig, idet den overvejende Del af Kortnavnene har Geminat: *Ebbi*, *Sibbi*, *Tobbi*, *Tommi* (*Tummi*) etc. Herover for staar dog *Tofi*, *Toki*, *Toli*, *Tosti* m. fl. Navnet kunde opfattes som Diminutivform paa *-ki*; det skulde da være dannet af *Auð* + *ki* og svare til *Guðki* og gammeldanske Navne som *Aki*, *Granke* og *Sulki*. Navnet *Sulki* findes paa 212 Tillitse (Genitiv *sulka*), det indgaar i Stednavnet *Sulkæthorp* (fra 1302), nuværende *Sulken-drup*; efter Rikard Hornby er det snarest Diminutiv til det *Suli, der forudsættes i Stednavnet *Sullerup* (Valdemars Jordebog *Sulæthorp*), som er faldet sammen med gammeldansk *Sula*. Tilstedeværelsen af det gammeldanske Navn *Ødhkil* (svarende til vestnord. *Auðkell*) modsiger i hvert Fald ikke Antagelsen af en Kortform *Auðki*.

Endnu staar tilbage at diskutere om et Adjektiv *auðskr eller *øyðskr (med *i*-Omlyd) kan være dannet med Suffixet *-(i)ska*. Dette kan ikke bevises; men kan paa den anden Side Muligheden afvises? Det bliver nødvendigt at se nærmere paa det germanske *-iska*, der svarer til indoeuropæisk *-isko* (sml. græsk Diminutiv *anthrōpiskos* til *ánthrōpos*). Betydningen er „overensstemmende med, stammende fra“,

¹ GG § 244, Anm. 3. ² Om disse Navne se Lind „Norsk-isl. dopnamn från medeltiden“, Förstemann „Altdeutsches Namenbuch“ (under *Auda* p. 185 ff.), Wimmer i DRM I, Glossaret under *Åuð*. O. Nielsen har i „Olddanske Personnavne“: *Øger*, *Øtger*, *Øtgerth* (Kvindenavn), *Øthi*, *Øthæn*, *Øthbiorn*, *Øthmar* og *Øthgi* (Nöbbelef). Det gammeldanske *Øthæn* (*Hlythin* i Necrolog. Lund.) henføres i GG § 270, Anm. 1 til nestnord. *Auðun*. I DgP henføres *Hythin* til *Hithin* (vestnord. *Hedinn*); Liber dat. Lund. har den *h-løse* Form *Ythin*.

sml. gotisk *mannisks* til *mann-*. Suffikset spiller som bekendt en særlig Rolle i Adjektiver til Folkenavne: *danskr*, *enskr*, *islenzkr* etc. i Vestnord. Gamle Dannelser i Svensk er *dolsk* og *hemsk*¹. Wimmer skriver om hupska: ... søge et tillægsord af samme art som de oldnord. tillægsord på *-skr*, der udtrykker en åndelig (moralisk) egen-skab, og af hvilke flere fra først af tydelig betegnede afstamning (*bernskr*, *dælskr* ...)². Svarende til svensk *dolsk* (forsømmelig) har Gammelsvensk *dulsker* (*y*); Feilberg anfører *dolsk* fra Sønderjysk. Svensk *hemsk* svarer til gammelsvensk *hemsker*, vestnord. *heimskr*; hertil hører Mask. Sg. Akk. *uhimskan* (56 S. Vissing 2) = *ūhēmskan* klog, sml. vestnord. *ūheimskr*. Yderligere kan nævnes det tidligere omtalte *hovsk* < **hogsk*; maaske hører *besk* (vestnord. *beiskr*) hertil. Fra ældre Nydansk er *ildsk*; Ord som *bidsk*, *hadsk* og *hundsk* er laant fra Tysk. En yngre Dannelse er *bondsk* til *Bonde*³. Suffikset synes at vise en vis Produktivitet, det kan ikke uden videre oversættes med „overensstemmende med“, det maa saa være i mere vag Betydning. Det er kendt, at Suffiksernes Betydning tidligt har været udsat for Svækkelse (dette ofte parret med Lydsvækkelse, jf. Suffikser som *-likar* og *-laikar*). Østnordisk synes ikke at have Spor af et Adjektiv *ōðigær* svarende til vestnord. *auðigr*; i et Adjektiv **auðskr* (eller **øyðskr*) skulde Suffikset *-(i)sk* betegne Samhørighed, *auðr* betyder Rigdom, **auðskr* skulde betyde: som er rig, som har Rigdom. Som det ovenfor er paavist, er Roden *auð-* fortræffeligt hjemlet i de germanske Sprog, og Suffikset *-(i)sk* findes i et fællesnordisk Ord *heimskr* (tabt i Dansk)⁴. Idet Suffikset relativt tidligt er blevet en

¹ Se Hellquist „Svensk etym. ordbok“ p. XLII. ² DRM II p. 31. ³ Se ODS.

⁴ Andre Eksempler med *sk* er: *bibelsk*, *djævelsk*, *fjendsk*, *flypsk* (se Feilberg, Suppleringsbindet og ODS), *haansk*, *himnensk* (gammeldansk *hemmelsk*, i „Mandevilles Rejse“ p. 63), *hjamsk*, *-landsk* (*inden-*, *uden-* etc.), *løbsk*, *musikalsk* (ældre *musikalisk*), *møsk* (til *mør*), *nidsk*, *-rigsk* (*inden-*, *uden-*), *spotsk*, *springsk*, *sprælsk* (efter ODS først kendt fra det 19. Aarhundredes Slutning), *spydsk*, *uhumsk*. En Række af disse Eksempler skyldes Laan fra Tysk, se nærmere ODS. — Peter Skautrup nævner i „Det danske Sprogs Historie“ I (1944) i Afsnittet om Olddansk (800—1100) under Orddannelse Eksempler som: *besk*, *ildsk*, *norsk*, *svensk* og runedansk *uhemsk* klog (p. 152); *ildsk* (gammelsvensk *ilsker*, nysvensk *ilsken*) kendes først fra ældre Nydansk, men er utvivlsomt gammelt (jf. Gammelsvensk). — Det kan nævnes, at Poul Helgesen har *ketterseke* tid: *ketterlige* . . breff (se Skrifter af Paulus Helie II p. 3, 16 og Overskriften p. 1). Kalkar har i sin Ordbog *kættelig* og *kættersk* (med forskellige Betydninger), men mærkeligt nok ikke disse to Eksempler, hvor Betydningen aabenbart er den samme. — Over for *-sk* staar det laante Suffiks *-isk* (jf. GG I p. 19, som nævner *howisk*) i Ord som: *dyrisk*, *idiotisk*, *jordisk*, *nordisk*, *satanisk* etc.

Slags Indeks, skulde det have Mulighed for at brede sig ud over sit egentlige Omraade.

Efter denne vidtløftige Behandling af Skivumstenens hupska, gaar jeg over til Navnet kixx. Wimmer læser — som det er sagt i Indledningen — *Gisl*. Regnar Knudsen skriver i sin Afhandling: Hvis nu ikke Wimmer havde ønsket at læse *Gisl* (jfr. *Gislum*), vilde saa nogen have tænkt paa at læse andet end *Ketil*, da *Gisl* jo ikke forekommer alene, men kun som sidste Led (jfr. *þorgisl*) i danske Runeindskrifter¹. Dette Ræsonnement er ikke rigtigt, for selv om Rune-stenene ellers ikke har Navnet *Gisl*, kunde det jo godt være ristet paa Skivum-stenen. Det hedder i „Danmarks gamle Personnavne“ (under *Gisl*): Muligvis hertil Skivum Rst. ki[sl]. Navnet kendes fra Glda., Glsv. og Vestnord., og det maa formodes, at det har været kendt og brugt i ældre Tid.

Regnar Knudsen foreslaar at udfylde ki[til] = *Ketil*, d. v. s. *Kætil*, hvad der er meget tiltalende. Dette Navn findes nogle Gange i Runedansk: Nom. kitil (67 Aarhus 5), ketil (14 Bjolderup, (59 Øm 1), 403 Klemensker 5, Mønt Nr. 51), Akk. ke(ti)l (391 Ø. Marie 2) og Gen. kitils (107 Egaa); Navnet har været almindeligt i Middelalderen². Men naar Regnar Knudsen vil bygge videre paa denne Formodning og forbinde Skivum-stenen med Egaa-stenen kan man ikke følge ham. Skivum-stenen er fra Jelling-Tiden, Egaa-stenen (Lisbjerg Herred, Randers Amt) er fra Efter-Jelling-Tiden, den har følgende Indskrift: alfkil uk hns sunir risþu stin þansi ift mana sin frinta þans uas lantirþi kitils þis nuruna. Dette oversættes i DR: Alvkil og hans Sønner rejste denne Sten efter deres Frænde Manne, som var 'Landbestyrer' hos Kæld den norske. Skivum-stenen fortæller os, at Thyre og hendes Sønner Odinkar og Gudmund har rejst 'Kumler' over kixx. Regnar Knudsen skriver: Nu behøver samme Navn jo ikke at betegne samme Person, men Muligheden er der, og trods Tidsforskellen kan Egaa-Stenens Ketil den Norske være den samme som Skivum-Stenens Ketil den Hødske. Forskellen i Tilnavn er naturlig, da Skivum-Stenen er rejst af hans Hustru og Sønner, der naturligt bruger hans norske Tilnavn, medens Mannes danske Frænder ligesaa naturligt bruger hans danske Tilnavn, og netop Tidsforskellen kan bevirke, at han paa Egaa-Stenens Tid o. 1050 kan huskes som Ketil den Norske . . . Tidsforskellen behøver ikke at be-

¹ Danske Studier 1941 p. 94. ² Se DgP Sp. 739 ff. under *Ketil*.

røre Identiteten, da Manne kan være død som en meget gammel Mand, og endelig kan hans Mindesten være rejst adskillige Aar efter hans Død¹.

Dette er for saa vidt allerede imødegaaet, som det er paavist, at hupska ikke kan betyde *hpðska*. Man studser unægtelig over, at Manne, der er død i sin høje Alderdom, først har faaet sin Mindesten adskillige Aar efter sin Død og saa betegnes som lantirþi hos en *Kætill*, der er død adskillige Aar før. Det er meget subtilt med de to Tilnavne. Regnar Knudsen skriver: danske Tilnavn! Hvorfra ved Regnar Knudsen at nuruna er dansk? Ordet findes kun paa denne Runesten og en enkelt Gang i Gammeldansk, i Rydaarbogen II: *noræn* af modhær². Gammelsvensk har *norän*, *noren* = norsk (f. Eks. i Västgötalagens „Conongs balker“) svarende til vestnord. *norraenn*; Formen *noren* er opstaaet ved Svækkelse af andet Led³. Kalkar har ikke dette Ord i sin Ordbog, Rimkrøniken har f. Eks. *norsk* i Vers 991: the *norskæ* ridhæræ (og et Par Gange Ordet som Substantiv). I oldnordisk Poesi findes Ordet — efter „Lexicon poeticum“ at dømme — kun tre Gange i Betydningen norsk. Fritznér oversætter i sin Ordbog: 1. hjemmehørende i eller kommen fra nordarlönd (d. v. s. de nordlige Lande; især om Landene Nord for Saxland). 2. norsk. 3. hjemmehørende i, kommen fra, ejendommeligt for Norge. I Linds „Norsk-isländska dopnamn från medeltiden“ (1920—21) anføres flere Eksempler paa *norraenn* som Tilnavn. Det hedder her: Gen. kitils þis nuruna på den jylländska Egaa-runestenen (början av 1000-t.) är ock ett hit hörande fall. Wimmer skriver: Egå-stenen fremviser vistnok det ældste sikre eksempel på tillægsordet *norraenn* i betydningen „norsk“⁴. Der er saaledes ikke noget der tyder paa, at Ordet *norron* har spillet nogen Rolle i Dansk; det sandsynligste er, at Formen er overført fra svensk Sprog eller fra norrøne Kilder; den findes i Indledningen om de første Konger.

Selvfølgelig kan man ikke afvise den Mulighed, at Ordet i et ældre Tidsrum, i runedansk Tid, har haft en vis Udbredelse i Danmark.

¹ Danske Studier 1941 p. 96. ² Se „Gammeldanske Krøniker“ p. 138,23. ODS XIV (1935) Sp. 1367 henviser hertil. Udgiveren M. Lorenzen skriver i en Fodnote: jfr. glsv. *noren*, *noræn*. Rydaarbogen I har paa det tilsvarende Sted: *Norbaggi þa mothærs wægnæ* (om Suibdager, Gammeldanske Krøniker p. 67,5). ³ Jf. Noreen „Altschwed. Grammatik“ § 146,3. Sml. Paralleleksempler GG §§ 141 og 214,1. I GG II p. 49 anføres Egaa-stenens Form, men ikke Formen fra de gammeldanske Krøniker. ⁴ DRM II p. 220.

Alt tyder dog paa, at Egaa-stenens kitils pis nuruna er norsk. Man kunde argumentere saaledes: da Nordmanden Kætil har Tilnavnet 'den norrøne' i Danmark, maa man have valgt et dansk Adjektiv; men man kan ogsaa argumentere for, at man har valgt det norske Ord *norrænn*. I hvert Fald er det for stærkt med Regnar Knudsen at tale om det 'danske Tilnavn'.

Paa min Forespørgsel har Professor Johs. Brøndum-Nielsen — der har redigeret Artiklen *norrøn* i ODS — venligst meddelt mig følgende: Trods min Henviisning i ODS (der blot noterer Ordets Forekomst i en glda. Tekst) tvivler jeg om dets glda. Karakter. Umuligt er det dog ikke, at det er hjemligt overleveret (jf. Annal. Ryens. hos EllJørg. 63: *ex matre Noricus*)¹, i saa Fald i Henhold til GG § 214,1. Aarbogsskriveren kan dog godt have haft en norrøn Kilde el. være norrønt paavirket. — Nærmere kan vi vist ikke komme Sagen.

Vi vender tilbage til Skivum-stenen og Navnet, der begynder med ki. Naar vi skal have et Navn med fire eller fem Runer, der skal begynde med *Ki-*, *Ke-*, *Kæ-*, *Gi-*, *Ge-* eller *Gæ-*, er der ikke ret mange Muligheder at vælge imellem, naar vi tager Hensyn til det Navneforraad, som vi kender fra Linds Navnebøger og „Danmarks gamle Personnavne“. Mulighedernes Antal kan endda yderligere begrænses; da Risteren har anvendt Digrafen *ai* i aift og baistr til Betegnelse af *æ* taler alt for, at Navnet skal staves med *i* eller *e*. Man kan i den Periode, som Skivum-stenen tilhører, finde Eksempler paa, at *i*-Runen bruges = *æ*². Selvfølgelig er der intet til Hinder for, at *ki[til]* kan have betydet *Kætil* med *æ*. Da Indskriften har Diftong i *[ra]is(p)[u]*, skal Navnet utvivlsomt ikke søges blandt Navne med oprindeligt *æi*. Mulighederne kan sikkert begrænses til følgende: *ki[s]* = *Gisl* (Wimmer, DgP?), *ki[til]* = *Kætil* (Regnar Knudsen), *ki[sla]* = *Gisla* (sml. vestnord. *Gisli*, runesvensk *kisila*, gammelsvensk og gammel-dansk *Gisle*)³, *ki[ta]* = *Keta* til Nom. *Keti* (sml. *Keto* hos Saxo, gammel-dansk *Kæde*, *Kædde* etc., gammelsvensk *Kætlæ, der forudsættes

¹ Annales Danici medii ævi. Udg. af Ellen Jørgensen (1920). ² Arkiv för nordisk filologi LVI (1942) p. 252 f., LVII (1943) p. 108 f. samt Sahlgren-Festschrift (1944) p. 126 f. ³ Da jeg skrev min Afhandling om Indskriften paa Viborg-Spændet (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1943 p. 168 ff.) var jeg ikke opmærksom paa, at DgP under *Gisti* skriver: Maaske hertil Runespænde fra Vib., Jacobsen-Moltke Fig. 1029—30 *kisli* [?]. Det er sikkert Marius Kristensen, der før Tekstbindet af DR var udkommet, har udskilt Runerne *kisli* i Indskriftens *lukisliua*. Jeg udskiller de samme Runer, men har en anden Tolkning af *Gisli*. I DR er der ikke henvist til DgP (DR nævner Nordéns og Orlufs Tolkninger).

i Stednavne)¹, ki[tu] = *Geddu* til *Gedda*; den sidste Mulighed kan sammenlignes med 125 Dalbyover, som har det ellers ukendte Navn kitu. Det hedder i DgP under *Gedda*: Maaske saaledes Dalbyover-Rst, WJ 23 tufi kitu sun [dette Patronymikons Køn usikkert, og Navnet kan ogsaa læses *Ketu*, *Kindu*]². Har vi Navnet *Gedda*, d. v. s. *Gædda* maa vi regne med i-Runen = æ. Yderligere kan nævnes Muligheden ki[lik] = *Gilling* til *Gillingr*, sml. 385 V. Marie 3 (før-middelalderlig), der har kilinr; DgP nævner Muligheden *Killing*³. Navne som *Gellir*, *Gestr* og *Gilli* (hos Lind) kan formodentlig ikke komme i Betragtning. Navnet *Gæst* kendes overhovedet ikke fra Dansk (men sammensatte Navne som *Frede-*, *Her-* og *Malgæst*)⁴, og Navne som *Gellir* og *Gilli* er ikke anført i DgP.

Efter disse Overvejelser over Skivum-stenens kixx hin hupska (og andre Ord som *norrøn*) er vi ikke kommet stort længere end DR; men det skulde være lykkedes at indkredse Mulighederne og vise, hvilke Tolkninger der bør afvises som usandsynlige.

Det vil ses at Regnar Knudsens Runcebygning hviler paa et svagt Fundament: hupska opfattes som „hadelandsk“, kixx udfyldes ki[til] = *Kætil* og forbindes med Egaa-stenens kitils þis nuruna; trods Afstanden i Tid regnes der med, at det er den samme Kæld med to forskellige Tilnavne. Det forudsættes at Adjektivet *norrøn* er dansk. Der kan ikke være Tvivl om, at Regnar Knudsens Kombination maa falde, der kan ikke føres Skygge af Bevis for dens Rigtighed. Paa en Mulighed ki[til] kan der ikke bygges.

Denne Undersøgelse af Skivum-stenens kixx hin hupska — med Afstikkere til andre Runestene og ind paa de ordhistoriske og navnehistoriske Omraader — har atter bekræftet, hvor vanskelig og kompliceret en Videnskab Runologien er, hvor farlig og æggende den er. Der er mange Faldgruber, og det er ofte svært at vare sig. Man kan let bukke under for Fristelsen til forskellige Kombinationer. Kombinationer maa der til, som i al Videnskab, blot maa det kræves, at det lydlige-runografiske Apparat er i Orden. Den der skriver disse Linier vil ikke fragaa, at ogsaa denne Undersøgelse har sine konstruktive Elementer; dog opereres der ikke med opdigtede Rødder og forskellige konstruerede Former afvises som usandsynlige.

¹ Se DgP Sp. 739. ² Se DgP Sp. 339. Om Dalbyover-stenens kitu se DR Sp. 674. ³ Se DgP Sp. 370. I Vestnord, findes *Gillingr* som mytisk Navn.

⁴ Se DgP; *Hergæst* anført under *Heriest* (Eksemplet er tvivlsomt).

Denne Undersøgelses Resultater kan opstilles i følgende Punkter:

1. Skivum-stenens hup̃ska kan ikke med Brøndum-Nielsen (1917) opfattes som *hudska* < *hugðska til *hugðskr stolt o. lgn., da man ikke venter Svind af *g* men af *ð*. Ordet kan ikke med Brøndum-Nielsen (1933) og Regnar Knudsen tolkes *høðska* til *høðskr* hadelandsk, da *u*-Runen ikke anvendes som Udtryk for *ø* (opstaaet af *a* ved *u*- eller *w*-Omlyd), men om den mere lukkede Vokal (*o*). En Tolkning *høðska* til *høðskr kampdjærv (Erik Moltke i DR) er usandsynlig, da vi saa nødes til at operere med *i*-Omlyd af *ø* i en tvivlsom Dannelse.

Det simpleste er at læse *hūðska* til Substantivet *hūð*, men det synes ikke muligt at faa nogen Mening i et Adjektiv *hūðskr eller *hỹðskr.

Til de tidligere fremsatte Tolkningsforsøg (refereret i DR) følger Forfatteren et nyt. Han foreslaar at opfatte hup̃ska som fejlristet for aup̃ska (*h for *þ* *a*) til et Adjektiv *auðskr eller *øyðskr rig svarende til vestnord. *auðigr* og *auðugr* rig. Dette Adjektiv, der ellers ikke kendes, er dannet af Roden *auð*- (jf. vestnord. *auðr* Rigdom etc.) med Suffikset *-(i)sk*.

2. V. Nöbbelev's aup̃ka (Akk.) opfattede Wimmer som *Auðga* til *Auðgi*, bestemt Form af Adjektivet *auðigr*. Vi skulde have Overgang fra Tilnavn til Personnavn. I Vestnord. er *Auðgi* almindelig som Tilnavn, men det kendes ikke som Personnavn. Forfatteren foreslaar at opfatte *Auðgi* som Kortform til f. Eks. *Auðgirr* (jf. Ø. Marie 5, der har aup̃kir), jf. vestnord. *Auðgeirr*. Der nævnes ogsaa den Mulighed, at der kunde læses *Auðka* til *Auðki*, Kortform til et *Auðkill (jf. vestnord. *Auðkell*).
3. Skivum-stenens Navn kixx kan med Wimmer læses *Gisl* eller med Regnar Knudsen *Kætil*. Andre Muligheder er: *Gisla* til *Gisli*, *Keta* til *Keti*, *Geddu* til *Gedda* og *Gilling* til *Gillingr*. Formodentlig har Navnet *i* eller *e*, da *i*-Runen paa Skivum-stenens Tid i Almindelighed ikke bruges = æ. Regnar Knudsens Opfattelse, at der ikke kan læses *Gisl* — da dette Navn ikke findes paa danske Runestene — er forkert. Navnet kan udmærket findes her, og en Læsning *Gisl* forekommer meget sandsynlig.
4. Egaa-stenens kitils þis nuruna = *Kætils þess norrøna* kan ikke være den samme som Skivum-stenens kixx hin hup̃ska, som Regnar Knudsen mener det, da det jo ikke er givet, at kixx

betyder *Kætil*. Og hertil kommer at Afstanden i Tid er alt for stor mellem disse to Runestene. Skivum-stenen er fra Jelling-Tiden og Egaa-stenen er fra Efter-Jelling-Tiden.

5. Egaa-stenens *nuruna* = *norrōna* (jf. vestnord. *norrænn*) kan ikke uden videre med Regnar Knudsen betegnes som et dansk Tilnavn. Ordet findes kun en Gang i Gammeldansk, i Rydaarbogen II (i Gammeldanske Krøniker), og her kan det meget vel være overført fra Svensk eller fra norrøne Kilder af Aarbogsskriveren.
-

NATIONALSANGEN

AF

FR. ORLUF

De pietetsfulde mindefester og mindeartikler i 200-aaret for Johannes Ewalds fødsel har mere end almindeligt bragt „Kong Christian“ paa tale og i brug. Hvor meget den pompøse, som repræsentativ dansk nationalsang verdenskendte melodi end har bidraget hertil, maa ved mindet om textforfatteren ordene have hovedintereffen.

Det synes, som om nogle i nutiden — ogsaa før den nyeste tids krigsrædsler har paavirket sindene — søger ved omfortolkning af texten at skaffe den følelsestilslutning ogsaa fra kredse, der ikke engang i fortidsminder og i poesi taaler tanken om krigerisk aand og bedrift. Bl. a. har en kronikør i et jysk blad villet forstaa Ewalds ord som en fredsstemt besyngelse af fiskerierhvervet.

Saadanne velmente bestræbelser kan man lade have deres løb og forventede virkning, hvis det ellers kan lykkes at samle folkets fællesfølelse om en enkelt erhvervsgrens livsforhold.

Men vil man i pietetsfuldt minde om vor store digter stræbe at forstaa ham efter hans egen tænkemaade, maa udgangspunktet være det faktiske forhold, at hans kække trang til at leve livet farligt og fuldt meget tidligt førte ham ud i et krigerliv, hvoraf han ventede sig livets højeste lykke efter glimrende bedrift, og at han endnu paa dødslejet digter i krigeriske vendinger, kaldende Kristus til vaabenhjælp med rustning, skjold og glavind.

Hvor „Kong Christian“ synges i 2den akt af „Fiskerne“, hvortil sangen som bekendt er skrevet, viser de forangaaende repliker, at Ewald indser, at sangen ikke passer i en fiskers mund. I dette syngespil om fiskere skulde man jo vente dissens idræt besunget. Men Øre-

sundsfiskerens nære færden paa søen for at hente prisbillig føde hjem til dagen egner sig ikke til at hæve digteraanden til de store højder. En sømand med et modigt bryst, der vover sig ud paa handelsfart paa de store have og bringer rigdom hjem til sin pige, kan bedre bringe lyren til at klinge. Men først krigerfærden til søs kan hæve Johannes Ewalds genius til den store stil.

Hvorledes faa dette ind i stykket i en fiskers mund? Det sker kun med synligt besvær. En ung fisker gør løjer med sin vripne kæreste ved i hendes nærværelse at gantes med en anden pige og tale med hende om forsørgerplaner: hvis fiskeriet glipper, maa han ud paa den lange rejse (som sømanden med det modige bryst og den forventede rigdom, hvorom han har sunget i 1ste akt). Rejs med fred, siger hun. Men nu ifald det gik til orlogs (hvoraf ingen rigdom var at vente)? spørger han. Hvad vil du med disse spørgsmaal, siger hun, ogsaa paa den opmærksomme tilskuers — og læsers — vegne, der ikke kan finde anden grund til dette ordskifte, end at en orlogssang skal indlægges. Ha, tro mig, det er herrefærd til orlogs, siger han og synger saa „Kong Christian“.

Ewald har altsaa ikke i medfør af stykkets æmne, men med bevidst tvang indlagt denne sangtext, der unægtelig ligger fiskerierhvervet noget fjærnt. Om man ved opførelsen lod fiskeren her træde tilbage og ved hjælp af teatrets belysningsmidler lod, ligesom i et aandesyn, en som baadsmand klædt operasanger med kraftig basbaryton syngende „Kong Christian“, strygende hatten foran den aandsbaarne apostrofe til havet, hvor han ønsker sig æresdøden i sejrrik kamp (textens „kamp og sejr“ er stilfiguren hendiadys: ét begreb i to ord), vilde denne sang paa den originale melodi (forskellig fra den nu brugte) komme fuldt til sin ret efter Ewalds tanke. Han lader jo forstaa, at fiskeren slet ikke selv har været til orlogs.

Det 18de aarhundredes skoling i dramaturgisk æstetik med dens fordømmelse af det episodiske, det indlagte, der er handlingen uvedkommende, medførte ved urpremiøren, at de tre første vers blev udeladt. Man kan ikke have overset, at heller ikke sidste vers er digtet for en erhvervsfiskers tænkemaade, men har altsaa taalt dette ene vers som det mindst afvigende fra rollekarakteren.

Hvad der digterisk forbinder „Kong Christian“ med stykkets æmne, er alene det abstrakte begreb *helteand*, som den menneskekærlige handling, der er stykkets sujet, kræver af de udøvende, og som i

„Kong Christian“ besynges med et modsat livsforhold som digtningsstof. I begge forhold er livet indsats. Men at dette ogsaa kan ske for at faa rødspætter paa bordet, har Ewald næppe villet bringe for tanken.

I „Digterne og fædrelandet“ (1942) har Hans Brix villet finde et demokratisk træk, paavirket af den i 18de aarhundrede frembrydende tænkemaade, i at versene med digterisk stigning fra vers til vers som formaal er ordnede saaledes, at stigningen sker modsat de besungne personers rangfølge med den „ukendte og navnløse matros“ som det bedste tilsidst. Denne tanke er dog aabenbart for nutidspræget; den „ukendte soldat“ tilhører ikke Ewalds tidsalder.

Slutningsversets virkning beror paa, at Ewalds digteraand her giver sig et personlig følt udtryk som *helteaand*. Hvorledes man vil begrunde, at Ewald skulde have haft saadanne politiske tanker, som i nutiden maa forbindes med ordet demokrati, maa omspørges i anden forbindelse. „Kong Christian“ har aldeles klart intet med samfundspolitiske tankeretninger og tendenser at gøre.

Versenes rækkefølge er given ved tidsordenen. Christian IV tilhører det 17de aarhundredets første, Niels Juel dets anden halvdel, Tordenskjold det 18de aarhundredets første to tiaar. Fra den efterfølgende langvarige fredperiode, Ewalds samtid, var ingen søhelt at nævne. Digteren maa her ty til orlogsgasten i almindelighed og lade bedriftsønsket træde i bedriftens sted.

Ogsaa er tanken om en bevidst ordning i nedstigende rangfølge vilkaarligt formet. For at Tordenskjold skal synes at staa omtrent midt imellem den „højbaarne overadmiral“ Niels Juel og den „ukendte og navnløse matros“ kalder Brix ham „en norsk købstadsdreng, nobiliteret med navnet Tordenskjold“.

Ewald skulde altsaa have tænkt paa, at Tordenskjold ikke var adelig født, og for at opnaa digterisk stigning efter demokratisk æstetik have anbragt ham som mellemtrin mellem den mindreværdige højbaarne og den mestværdige navnløse — og altsaa med kong Christian selv som den mindstværdige.

Hvad de militære grader angaar, var Tordenskjold kontreadmiral, og Niels Juel var ikke „overadmiral“ i det slag, Ewald besynger, slaget i køge bugt. Juel var dengang underlagt den hollandske admiral Tromp; denne var fraværende under slaget, men Juel havde ikke hans grad og charge. Juel var admiral, Tromp generaladmiral („over-

admiral“ er ingen militær grad), og kongen havde ønsket, at Juel afventede sin foresattes overtagelse af kommandoen.

At det er slaget i Køge bugt, Ewald sigter til, kan der ikke være tvivl om. I de første linjer:

Niels Juel gav agt paa stormens brag:
nu er det tid

omtales indledningsvis Juels personlige indsats som erfaren sømand og søkrigstaktiker. Han forudsaa den vinddrejning, der indtraf under slaget, og afventede den i spænding for saasnart øjeblikket kom, at beordre kursændring for i kølvandslinje for fulde sejl at gennem-bryde og splitte den fjendtlige flaaede.

I de følgende linjer omtales slagets forløb fra begyndelsen, da signalet til klart skib hejstes, og en tid gik hen under heftig og uafbrudt kamp:

Han hejsede det røde flag
og slog paa fjenden slag i slag,

indtil øjeblikket kom:

Da skreg de højt blandt stormens brag:
nu er det tid.

Digteraandens geniale greb om sansningsmomenterne ved den afgørende kursændring medtager baade lydindtrykket af selve vinddrejningens øjeblik: vindens hørlige pres paa de til anden vindretning indstillede sejl og ræer, og vrælet ombord, da sejlene skulde brases fulde. Rimet fordrer ordet *brag*, som om ræer knækkedes, hvorfor vinden digterisk stiger til storm; virkeligheden var mindre ekstrem.

Men endnu idag kan digterens indlevelse i den historiske situation forunde læseren — ved forstaaende sangforedrag fra scenen ogsaa tilskuerne — at medopleve det øjeblik, da raabene ombord i de mange skibe lød af fuldt bryst, forstærkede ved kampens spænding og ved sømandsforstaaelsen af den befalede manøvres taktiske betydning: nu har vi luven, nu kan vi gaa igennem ham.

De følgende linjer:

Fly, skreg de, hver som véd et skjul,
hvo kan bestaa mod Danmarks Juel
i strid

er ikke fjendens indbyrdes *sauve qui peut*, men maa forstaaes i lighed med, at krigere fra de ældste tider har angrebet under hyl og skrig

— i senere tider hurraraab — for at skræmme fjenden og opmuntre hinanden, hvortil overmodige tilraab og haan mod fjenden er særlig tjenlige — altsaa digterisk formulering af det ældgamle: var jer, nu kommer *vi*. Her: var jer, nu kommer *Juel*!

Datidens søkampe paa saa kort hold, at entring var led i mandskabets uddannelse og i de taktiske planer, muliggør digterforestillingen om mangestemmigt kampskrig i søkrigen; bestemt vides Tordenskjold at have anvendt det blandt andre psykologiske virkemidler.

Den Ewald aldeles fremmede, poetisk tomme forestilling om forskel i social og militær rang mellem Niels Juel og Tordenskjold kan forlades som endog i det faktiske betydningsløs. Begge var admiraler, begge havde adelsskjold.

Wessel bar adelsnavnet Tordenskjold allerede som 24-aarig, før Dynekilen, hans navnkundigste bedrift, og blev 27 aar gammel schoutbynacht, en titel som indtil langt ind i Ewalds levetid (1771) betegnede kontreadmiralsgraden. Det er Tordenskjolds sociale og militære rang baade i historien og i Ewalds poesi. Som viceadmiral i krigens sidste aar fik han ikke lejlighed til bedrift.

Ud fra den forestilling, som schoutbynacht-titlen giver, nemlig om lederen af flaadens avant-garde, som ved et stort søslag først skal engagere fjenden, skildres Tordenskjold som den, der slaar ned paa fjenden som et lyn og spreder skræk om sig. Indlevelsens sansningsforestillinger møder vi her igen: farvevirkningen af kanonildens glimt mod en digterisk tænkt mørk himmel, lignende fjærne lyn fra en tordensky, og vrælet ombord i de fjendtlige skibe ved ordren til sejlenes omstilling til flugtretning, fordi Tordenskjold har manøvreret den fjendtlige flaade over i læ, saa den faar krudtrøgens tykke sky ned over sig og ikke kan tage sigte, men maa give sig i himlens vold, bogstavelig taget: lade vinden raade for dens redning.

Ordlyden af den militære sejlregerings-kommando, som gentages gennem alle vedkommende kommandoled, tilhører prosaen. Digteren lader „vraalet“ lyde spontant som indbyrdes opfordring til flugt i skrækken over at have Tordenskjold for sig, og dette skrækslagne raab høres viden om — „langt borte“ har digteren oprindelig skrevet.

Ewalds originalmanuskript, fotografisk reproduceret i Vilh. Andersens III. d. lith. II 424 (tavle 20), viser denne oprindelige form af 6te linje. Senere har han i stedet skrevet „fra vallen“. Ordet *vallen* forekommer knapt nok i dansk før 1700 (det findes i Kalkars ordbog

over det ældre danske sprog kun i sammensætningen lægerval), men i svensk rigssprog betyder det kyst, strand, iøvrigt ogsaa vold og er samme ord som det danske *vold*. Hvis Ewald da ikke har bogstaveret galt og tænkt paa det nordiske ord *val* i betydningen kampplads, hvad man indtil den nyeste tid er gaaet ud fra, maa rettelsen til *vallen* vel betyde, at Ewald har følt skrupel overfor det historiske forhold, at Tordenskjolds bedrifter overvejende var kystaffærer med landgang eller indsejling i havne, hvad især gælder om hans mest forbavsende resultater. At raabene høres ind til kysten, er dog det eneste, rettelsen bidrager til situationsbilledet; til versets velklang bidrager den ved allitterationen *vallen: vral*.

At fæste kampbilledet i 3dje vers til bestemt tid og sted lader sig ikke gøre, mindst af alt ved hjælp af ordet *vallen*, hvis ellers Brix har ret i, at Ewald har dette ord fra Ove Mallings „Store og gode handlinger“, hvor det forekommer i fortællingen om det træk i Tordenskjolds personlige liv, at han med ubetydelig ledsagelse gik i land i Skaane, men blev overrendt af dragoner. Det var dengang, han sagde „Den gang ej“.

Manuskriptets oprindelige:

Hans fjender sank i havets skød,
thi med ham lynte skræk og død,

som efter at versets begyndelse havde faaet formen:

O nordhav! glimt af Wessel brød
din mørke sky,

rettedes til:

da tyede kæmper til dit skød osv.

viser, at der ikke skal søges efter nogen historisk begivenhed, hvor fjendens mandskab sprang overbord for at drukne hellere end at udsætte sig for lemlæstelse, invaliditet og næringsnød.

Det digterisk frivillig-aktive *tyede* er aabenbart kun en rytmisk variant til det intransitive *sank*, der ikke er en virkning af skræk, men af Tordenskjolds lynende kanoner, der skyder fjendens skibe i sænk og bereder de ombordværende en skrækkelig død (*skræk og død* er hendiadys), naar de (digterisk underforstaaet: i stort tal) som haardtsaarede lades i stikken, naar skibet gaar ned og af letsaarede og usaarede forlades i baade.

Saaledes forstaas 3dje vers i helhed:

O nordhav, glimt af Wessel brød
 din mørke sky.
 Da tyede kæmper til dit skød,
 thi med ham lynte skræk og død,
 fra vallen hørtes vraal, som brød
 den tykke sky:
 Fra Danmark lyner Tordenskjold,
 hver give sig i himlens vold
 og fly

som et idealbillede af et søslag under Tordenskjolds taktiske ledelse. Indenfor denne digteriske ramme er der ingen væsentlig afvigelse fra søkrigens virkelighed.

Ewald levede kun hundrede aar efter Niels Juel og har i hele sit liv kunnet træffe paa folk, der huskede Tordenskjold. I Rungsted kro havde han rig lejlighed til at tale med søkyndige folk baade udenfor og i skænkestuen, hvor han gerne opholdt sig for at studere mennesker og lære af samtaler med dem. Der er ingen grund til at tro, at Ove Mallings bog skulde være hans eneste kilde til vor søkrigshistorie; den taler oftest kun om enkeltmænd og atter kun om enkelttræk af exemplarisk karakter, f. ex. konduite paa brændende skib, ligegyldigt hvor og naar (saaledes om Niels Juel under kapitlet „kækt mod“; under kapitlet „tapperhed“ tales om hans herhenhørende konduite i Køge bugt, men uden et ord om hans taktiske ledelse; den eneste intellektuelle egenskab, Mallings medtager, er „snildhed“; her fortælles om „Tordenskjolds soldater“). Ewald siger ikke selv, at han har benyttet Mallings til mere end Hornbækfiskernes redningsdaad; den findes i begyndelsen af bogen under „menneskekærlighed“.

Fjernere fra Ewalds levetid, halvandet hundrede aar, ligger kongeslaget paa Kolberger heide.

Det historiske forhold er, at kampen med den artilleristisk langt overlegne fjende (1500 kanoner mod 1000) var uafgjort ved mørkets frembrud, men at fjenden om natten trak sig bort til snævert farvand, hvor han var sikret mod angreb.

Versets 5te og 6te linje

Da sank hvert fjendtligt spejl og mast
 i røg og damp

har Brix forsøgt at redde for digterens virkelighedssans ved at forklare den som noget, Ewald uden kendskab til det historiske forhold

kunde forestille sig som sandsynligt: at man under fjendens flugt ved dagslys saa skibenes agterspejl og senere kun masterne, indtil det hele kom af syne i „røg og damp“.

Det kommer her an paa, hvilke forestillinger om det i søkrig sandsynlige man mener at kunne tiltro Ewald. Har han indlevet sig i tanken om fjendens brug af vindkraften til ved højlys dag at løbe væk for næsen af Danmarks Christian, skulde man tro, at han ikke vilde antage om sidstnævnte, at han vilde ligge stille og se derpaa, men udnytte den samme vindretning til at forfølge og tilintetgøre den slagne fjende. Det var det, Niels Juel vilde efter slaget i Køge bugt, men da han havde skudt paa skrogene for at udtynde kanonbesætningerne og give grundskud, fjenden derimod skød efter rejsningerne, var fjendens tab af døde og såarede langt større end vort (1200 mod 330), men skibenes bevægskraft var saa meget i behold, at de fleste kunde komme bort.

Ser man nu igen paa de citerede linjer om kongeslaget, faar man en anelse om, at Ewald godt har vidst, at der ingen forfølgning blev (af den tidligere nævnte grund), men digterisk forklaret det — til den i slaget såarede folkekære søkonges poetiske oprejsning — ved at hele den fjendtlige flaade blev skudt i sænk under hovedkampens forløb, inden den beordrede ombrasning bragte den ud af skudvidde.

Bemærkelsesværdigt er iøvrigt, at Ewalds manuskript viser flere forskellige udkast til de citerede linjer:

Den oprindelige affattelse:

Da lynte død fra højen mast
af røg og damp

(hendiadys: den hvidlige krudtrøg) anvender digterisk udtryksmaade uden real overdrivelse.

Den næste affattelse:

Da sank der' sejlbehængte mast
i røg og damp

(med Slesvigegnens jyske *djer* = deres, som Ewald hele sit liv har i øret) synes at antyde den tanke, at Chr. IV ubekymret om fjendens artilleristiske overlegenhed skød paa rejsningerne for at holde ham paa pladsen og tage hans skibe.

I den følgende ændring:

Da saas der' spejl, da sank der' mast

viser sig en anden tanke i overvejet udtryk: fjenden braser om til flugt, men ved at skibene vender agterenden til, beskydes de langskibs, hvorved rejsningerne falder.

Heraf udvikler sig saa det klare udtryk for det samlede resultat, som den endelige affattelse giver, og hvori der for første gang tales udtrykkeligt om hele den fjendtlige flaadens undergang.

Mulig er denne sidste affattelse nærmest inventeret som en stilistisk udvej til at undgaa de provinsielle *der'*, men Ewald har naturligvis været sig det fremkomne udtryks digteriske kraft bevidst.

Ewalds forestillinger om det i søkrig forefaldende skal man altsaa ikke tænke sig som en almindelig civil landkrabbes. Han ved godt, hvordan det gaar til paa søen — ikke for intet forekommer *bovenbramsejl* i hans ordbog (i „Fiskerne“) —, og han véd ogsaa, naar han i kærligt minde om en heltemodig konge lader digteraanden raade for, hvad der *synges* til hans ære.

— Nationalsangens text har her været paa tale. Den besynger mandsmod, snarraadighed, handlingsaand og handledygtighed. Disse egenskaber er i alle livsforhold de samme.

Kan danske overalt i verden kendes paa deres koldblodighed, konduite, aktivitet og kvalitetspræstationer, kan de med ære synge „Kong Christian“ som virkelig repræsentativ nationalsang, selv om de tider er forbi, da nordiske folks indbyrdes krige muliggjorde de sejre over en ikke altfor overlegen modstander, der vakte Ewalds helteaand til digterisk stordaad.

BILLARDSPROG

AF

S. P. CORTSEN†.

Man mener, at Billardspillet har mindst 400 Aar paa Bagen. Nogle opgiver England, andre Frankrig som det Land, hvor dette Spil har sin Oprindelse. Spillet er vist begyndt med nogle Kugler og Køller, maaske omtrent som Kroket og har først været spillet paa Jorden; senere har man flyttet Spillet indendørs og benyttet Træbander. Man har allerede tidlig fundet Spillet interessant, fordi det fordrer et øvet Øje, en sikker Haand, hurtigt Omdømme og Evne til at fatte en hurtig Beslutning. Herhjemme spilles der nu næsten udelukkende Kegler, medens andre Nationer f. Eks. Tyskerne og Franskmændene spiller *Carambolage* (hvor det gælder om med Bal I at ramme Bal II og III; et *Carambolage* Billard har ingen Huller. I Spanien dyrkes Spillet sikkert ogsaa meget; da jeg var i Spanien 1913, besøgte jeg en Kafé, hvor der fandtes 22 Billarder i en lang Række Stuer — ikke et eneste Keglebillard. — Ordet *Billard*, der i sin mere populære Form udtales *Béljar*, kommer af fransk *bille*, Kugle, maaske oprindeligt Stenkugle.

Spillet dyrkes af alle Kredse i Befolkningen; vel ogsaa fordi det giver en fortræffelig Motion og kræver ens Opmærksomhed i en saadan Grad, at man er nødt til at glemme alle sine Genvordigheder, hvis man skal naa et blot nogenlunde godt Resultat. I Kafé *Trehjørnet* over for Polyteknisk Læreanstalt dyrkedes Spillet meget af Studenter, og har maaske nok sin Skyld i, at Eksamen for nogles Vedkommende trak lidt længe ud; Goethe har aabenbart gjort samme Iagttagelse i sin Studentertid, siden han, da Studenten forklarer Professoren (d. v. s. Mefisto) lidt om det Hotel, han foreløbig er taget

ind paa, lader den sidstnævnte sige: „Behüte Gott, das führt euch weit! Caffee und Billard, weh dem Spiel“. Den første danske Lærebog i Billard er fra 1786; den, der har Lyst til at dyrke Billardteori, kan henvises til Bachs Bog: Billardspil fra 1933 (med Forord af Danmarksmeesteren Oscar Johansen).

Billardspillet har i den sidste Generation i væsentlig Grad skiftet Karakter. I gamle Dage var Billard et gemytligt Værtshusspil, hvor man ikke tog Spillet videre højtideligt; det var mere en Anledning til at mane Genstandene frem paa Bordet, og man havde tidt en Daler eller et mindre Beløb paa Kant. Adolf i en af Storm Petersens Fortællinger udtaler sig om den gamle Tids Billard paa følgende Maade: „Her — i Beværtningen — har jeg som ung og rundkrøllet nedlagt diverse Serier a' Levemænd i Bellejar — Karoline i Midterhullet —, te' og begynde med om en almindelig Barnebajer og senere hen, naar de be' mere fortrolige me' mit reelle Sindelag, om Tegnebog og Guldur“. Bedre kan Fortiden ikke karakteriseres. Store Billarder, hvor virkelig dygtige Spillere dyrkede Billard videnskabeligt, var der kun faa af; af saadanne husker jeg nu kun „Silden“ („Skær-silden“); men ogsaa her florerede Pengespillet ret kraftigt, mange af Tilskuerne holdt betydelige Paréer paa deres Yndlinge. Nu er Billard ophøjet til at være en Form for Sport; der afholdes hvert Aar store, landsomfattende Turneringer, man søger Optagelse i Idrætsklubberne, og Spillets Champions — som f. t. Oskar Johansen, interviewes som andre Stormænd. „Hemmeligheden ved Spillet er, siger han i et Interview i B.T. 1937, *ligesom i mange andre Sportsgrene*, at man skal kunne den Kunst at slappe sig, indtil Bevægelsen er udført. Og saa er det i Haandleddet, det hele ligger, det er derfra, at Ballens Løb skal dirigeres“. En af vore gode Spillere har engang sammenlignet Spillet med en smuk Violinsolo; „men jeg har hørt“, siger Inspektør Kai Rasmussen i et Interview i Ekstrabladet 14/12 35, „en endnu bedre Sammenligning, nemlig med et Digterværk. Naar Oskar Johansen laver en af sine Serier, er det en Kombination af Teknik og Fantasi, et fuldstændig Digterværk paa det grønne Billard“.

Billardbordet er i Færd med at blive et helligt Sted; saadan en Opfordring, som Adolf i Storm Petersens Fortællingen: „Beværtningen lukker“, retter til Kelneren: „Splint, ta' Socialen ne' a' Billardet — tror du, det er en Kiosk her“, er ganske overflødig nu til Dags. Udviklingen har vist ført med sig, at der nu spilles mindre Billard end

tidligere paa offentlige Steder, fordi Bordet tager for megen Plads op; Pladsen kan udnyttes paa en mere indtægtgivende Façon. I alt Fald er Forholdet det i Helsingør, at medens der tidligere blot i een Restaurant var 7 ordentlige Billarder for blot et Par Aar tilbage, er der — bortset fra Foreninger — kun et ordentligt tilbage — kun et Par Steder har man „Lommebillarder“.

Den lange, svagt tilspidsede Stang, hvormed der stødes til Kuglerne eller Ballerne, som er det egentlige tekniske Udtryk, hedder som bekendt en *Kø*. Tidligere skreves Ordet med den franske Stavemaade: *Queue* (det betyder egentlig „Hale, Spids“); i denne Form findes Ordet i Spillebogen for 1786. Blandt Ikke-Akademikere har jeg ofte hørt Folkeetymologien *Kølen*; andre Benævnelser er *Stokken* eller *Medestangen*, hvad der vist næppe har Relation til, at en oplagt Taber er en *Fisk*. I Michael Tejns Præmieroman, der er udkommet for kort Tid siden, findes Udtrykket *Stilken*, som jeg aldrig mindes at have hørt. Det nyeste Kælenavn for Køen er *Stødbrænde*, et af de mange Udtryk, der er skabt af Krigen og Krisen som *Løbesod*, *Mor Danmark* og *Muggifuggi* for Erstatningskaffe og *Sørgemagasinet* for Cigarkassen. Det Apparat, der ofte understøtter Køen, naar en vanskelig Bal skal gøres, kaldes for *Maskinen*, *Syge-* eller *Hospitalsvognen*, *Ambulancen* eller *Bedstemor*, endvidere benævnes det *Jordemoderen* og *Barnevognen* — kært Barn har mange Navne; Apparatet er forøvrigt ved at gaa noget ud af Brug, fine Spillere bruger det sjældent.

„Hvorfor er Billardklædet altid grønt?“, kunde man maaske spørge. „Fordi Køerne skal tro, det er Græs“. — Undskyld, men Vittigheder af denne Art — og endnu forfærdeligere — hørte med til Billardsproget i gamle Dage. Billardsproget er udpræget folkeligt — uden alt for mange Hæmninger, ja Spillet vinder ligefrem i Frihed og Bevægelighed, naar man rigtig faar Lejlighed til at servere Sprogblomster; til Afslappelse af Nerverne hører jo netop, at man giver efter for pludselige sproglige Indskydelser.

Kommer man ud for den Situation, at en Bal kun kan spilles som *Nakkebal* — den maa spilles indirekte, maa *tages i Nakken*; skal Baller have *Maskine i Nakken*, et Udtryk, der naturligvis er hentet fra Barbersproget. Et Billard med Gummibander, hvor Ballerne ofte har Tilbøjelighed til at springe, kaldes et *Loppebillard*; er der derimod Korkbander; er det et *Propbillard*. — Kan Spilleren ikke komme til at støde direkte paa Ballen, er den *mørk* eller *sort*. Hænder det, at en

Spiller ikke har faaet et eneste Point, inden den anden *gaar ud*, *faar han en Hest*, han er kommet højt til Vejs. Har Spilleren efter Uheld eller mindre godt Spil faaet sig noteret for nogle Minuspoint og han saa laver et Par gode Stød, er han *Positivspiller*. Er han lige ved at ramme, er han *lige ved en Kniv* eller et Guldur — Udtrykket stammer fra Markedssproget. En velspillet, vanskelig Bal er *taget med Følelse* (eller *Gefühl*). Staar Spilleren overfor et vanskeligt Stød, faar han det gode Raad: „Luk Øjnene og spark til Ballen“. Med Hensyn til Talene kan mærkes, at 8 ofte kaldes *Aase*, 12 *Tolder* — og saa Fari-særne, lyder det fra en af Tilskuerne, 18 er *Athen* eller undertiden i alt Fald i Helsingør, hvor der er en hel Del svenske Ord i Omløb: *Aderton*.

Mærkeligt nok benævnes Sejrherren undertiden *Tyren*, hvad der er det stik modsatte af dette Ords Betydning i Kortspil, hvor *Tyren* netop er Ofret, hvad der er i Overensstemmelse med Oprindelsen: Tyren trækkes mod sin Vilje til Markedet for at blive solgt; i Billard-sproget tænker man aabenbart paa *Tyren* som det stærke Dyr. — Anmoder en Spiller, der med eller uden Grund anser sig for mindre dreven, sin Modpart om at faa Points forud, svares der undertiden: „Ja, men det bliver af den tykke Ende“ (af Køen), hvad der roligt kan betragtes som et Afslag paa Anmodningen.

Tilskuere kan man kun sjældent undgaa, noget, der gør den uøvede Spiller nervøs. *Sofaspillere* er Benævnelsen paa de Tilskuere, der sidder behageligt tilbagelænet i Sofaen og kritiserer de fleste af Stødene. En Sofaspiller *brænder* aldrig et Stød, han ved nøjagtig, hvorledes alle Baller skal spilles, han kan i det hele taget alt, akkurat lige til det Øjeblik er kommet, hvor han selv staar med Køen og skal til at spille. Tilskuerne kaldes ofte for *Ugler*, det samme Udtryk, der ogsaa anvendes i Kortspil og Skak; en saadan *Kødrand* vifter man bort ved at sige: „Ingen Desseiner oven i Ballen“. Staar en Tilskuer direkte i Vejen for de spillende, fejes han væk med Bemærkningen: *Galleriet*. At en Spiller er *i Stødet*, vil sige, at han er godt oplagt og maaske i Stand til at lave hele Serier. Som bekendt anvendes dette Udtryk, der svarer til, at man i Cricket er i Slag, ogsaa meget uden for Billardspillet. Udtrykket: „en gammel Støder“ har derimod næppe noget med Billard at gøre. — En Bal, der giver fortsat Stød paa andet end den oprindelige Beregning, hedder en *Gris*, et *Svin* eller endnu hyp-pigere et *Horn*; giver dette Stød mange Points, er det et *Kæmpesvin*

eller et *Møghorn* el. er en *Kæmpeelefant* (hørt i *Silden*). Spiller man med *Dessein*, d. v. s. angiver i Forvejen, hvorledes Ballen skal gaa, og Ballerne uden at følge *Desseinen* alligevel vælter Kegler, selv om den maaske kun *river et Ben af* (d. v. s. vælter en enkelt Pind), er det et *Desseinsvin*. Faar Ballerne en ikke beregnet Kontra — beregnede Kontraer er ikke for Amatører, faar den sig en *Kognak*, en fæl Brander. Den Spiller, der har Uheld med en velspillet Bal, har *Brok*, og afsiger Markøren en Kendelse, der efter Spillerens Mening er forkert, er det ikke sjældent, at han raaber *Markørbrok* (Markører er vist nu afskaffet de fleste Steder, Spillerne rejser selv Keglerne). Udtrykket er vel kommet udefra; der er *Brok* i et Foretagende er en almindelig Vending. Forløber en Bal, d. v. f. Eks. sige, at de hvide Baller nok rammer Keglerne, men den røde samtidig gaar i Hullet, siger mange Spillere: *Pose*. Mon der ikke heri skulde stikke en Mindelse fra den Tid, hvor man havde Poser „under Hullerne“. Hullet kaldes iøvrigt ogsaa *Pøsen*, *Karret* eller *Spanen*. Et halvvejs forfejlet Stød kaldes en *Kiks*, Verbet hedder at *kikse*. At *gimpe* — et gammelt dansk Ord, der betyder *vrikke* eller *rokke* — er en unfair Spillemaade, fordi man ligesom hjælper Ballen paa Gled; den Slags Stød kaldes ogsaa *Skomagerstød*. Vil Spilleren forsøge at skaffe sig Fordele ved at lægge Kroppen ind over Billardet, hedder det: „Det ene Ben i Helsingør“ (Roskilde o. s. v. efter Spillebyen).

Hvis den røde Bal vælter Pindene, er det *gale*, *tossede*, *vilde*, *de værste* eller *Vildmænd*. Naar Ballerne lægger sig godt, *flasker de sig*. *Ægte rødt* er der, naar den røde Bal rammer begge de hvide samtidig. Ofte kan der være Tvivl om, hvorvidt dette er Tilfældet, eller der kun er *blegrødt* eller *blegt*, det vil sige, at den røde Bal kun træffer en af de hvide og denne igen den anden. Naar man med et velberegnet Stød vælter alle Pindene, er der *Kuglesprøjt* eller *Guf til Pipperne*. Springer Ballen under Spillet ud' paa Gulvet, lyder det: en *Springer* eller *sprængt Bal*, hvad der nogle Steder maa betales for; undertiden høres fra en af Tilskuerne: „Sprængt Bal lugter ilde“. Ballen *kysser* Hullet, naar den lægger sig paa Kanten uden at gaa i Hullet. Har Ballen ikke Force nok, *fryser* den eller den *klaprer* eller *har Træsko paa*. Baller, der ligger i *Pres* tæt ind til Banden, er i *Sofaen* eller *under Land*; de er svære at gøre, og tager de en anden Retning, end Spilleren har tænkt, hedder det ironisk: *Banden svarer nok ikke*. Støder man kraftigt til sin Bal i Haab om, at den nok faar de to andre til

at løbe i Keglerne, *sjusser* (tysk schiessen) man den, en Spillemaade, der er foragtet af rigtige Spillere. Medspilleren (eller en Tilskuer) kan *hyle* en Spiller ud af Stødet, d. v. s. gøre ham nervøs og usikker; man kan f. Eks. sige *dut* lige i det Øjeblik, Stødet skal føres, eller, som Værten i Taarnborg i Allégade altid raabte i min Ungdom: *Eet Stød* (han udtalte paa denne Maade sit Ønske om, at Stødet ikke gav Fortsættelse).

Den Form for Billardspil, der, som før omtalt, er den almindeligste herhjemme, er Kegler til 100; paa mindre Beværtninger spilles der undertiden *Skomagerpot*, hvor man kun har eet Stød ad Gangen, til 30. Men der er og har altid været en Mængde andre Variationer, der dyrkes eller har været dyrket herhjemme. I Bokkenheusers Bog „Drejers Klub“ — vi er ved Slutningen af det 18. Aarh. — er Billardstuen meget besøgt. Den, der taber, betaler for et Dogparti 2 Sk., for et Lyseparti 4 Sk.; af Karambol betales ikkun Partipenge som simpelt Parti; ingen maa paa een Dag spille mere end 3 Partier simpel, 2 quarrés en quatre, 2 Partier enkelt eller dobbelt Karambol, 4 Partier à se perdre og 3 Partier à la ronde. Men hvis à la guerre forlanges at spilles, maa alt andet Billardspil vige, naar det begynder Spil er til Ende. —

Og saa lidt flere Udtryk fra i Dag eller i Gaar.

Naar man er uheldig i Billard, hedder det foruden at være ude af Stødet og at *være hylet ud af det* ogsaa: at *man er i Utur*, et fra svensk hentet Udtryk, der ogsaa bruges i Kortspil. Hvis en Spiller mister de Points, han har lavet i eet Stød, ved at lave lige saa mange *gale* i det næste, er der *Hævelse* eller *Tandbyld*. En dygtig Spiller er en *Velt-spiller*, i hvilken Forbindelse der næppe stikker det tyske: die Welt (Verden), altsaa en Spiller af Verdensformat, men et gammelt dansk Ord *Velt* (Vælt), der betyder: Art, Slags; i Nyrups Udvalg af danske Viser hedder det et Sted: „Jeg vil sjunge om en Helt, som var af den ægte Velt, om en Herre kjæk og bold, om vor tapre Tordenskjold“.

Deltager flere end to Spillere, kan man høre den, der staar næstbedst, benævnt *første Styrmand* — i Relation til, at den, der har det største Antal Points og altsaa fører Spillet, kaldes *Kaptajnen*. Spørger man, hvordan ens Chancer staar, lyder det: „Den stødende Herre har de mange“ (eller de faa). Spilleren, der *lægger ud* og maaske er tilbøjelig til at lægge sin Bal lovlig langt frem, faar Opfordring til at holde *Salvo*. Støder han nervøst, hedder det: *Pas paa Klædet* — det

er en dyr Historie at støde Hul i det grønne Overtræk — eller *kridt Køen*. Spilleren kan være uheldig og komme til at *stejle* til sin Eftermand f. E. ved at lægge ham et direkte Stød op; et saadant kaldes for en *Direktor* eller en *Didrik*. En Bal, der er vanskelig at spille, er en *Mogbal* og derfor for Viderekomne — i Modsætning til en let spillelig Bal, der kaldes en *Begynderbal* eller en *oplagt Bal* eller en *Sukkerbal* eller et *Sjokoladestød*. Ballen *skræver* betyder, at Vinklen er for stor. —

Jeg har her saa vidt muligt holdt mig fra de egentlige billard-tekniske Udtryk. Der er dog maaske Anledning til at gøre opmærksom paa, at det underlige Ord *rundskævt*, der bruges, naar man ved at føre Køen lodret i Stødet og støde skævt i Ballen, faar denne til at gaa i en Krocketbue. *Pistolet* bør maaske ogsaa nævnes (man holder Køen under Tyngdepunktet let i den ene Haand), fordi dette Ord, da denne Spillemaade er vanskelig, har fremkaldt Vittigheden *Pistosvært*. Rent lokale Vendinger forekommer naturligvis ogsaa; jeg kan huske, at vi heroppe for 4—5 Aar siden kaldte et fuldstændig vildt Stød, der gav stor Bonus, for et *Jacksonstød* (vist efter en dengang kendt amerikansk Bokser).

Man kan spørge, hvorfor saa faa Damer dyrker det interessante Spil. Paa et Spørgsmaal i saa Henseende svarede Oscar Johansen i et Interview meget elskværdigt: „Det tager maaske lidt længere Tid for Damerne at lære Spillet; men Damerne begyndte jo ogsaa at dyrke Spillet meget senere end Herrerne, og saa mangler Damerne maaske lidt Taalmodighed“. Jeg tilføjer for egen Regning: „Og lidt Kombinationsevne“.

VAR KIMBRERNE JYDER?

Et Bidrag til Løsningen af Uoverensstemmelserne mellem
Tacitus og Ptolemæus

AF

KNUD A. LARSEN

De faa skriftlige Beretninger om de nordiske Stammers, specielt Kimbrernes, Bopladser har gentagne Gange været Genstand for Fortolkning baade ud fra filologiske, historiske og geografiske Synspunkter.

Da Professor Weibull i 1934 ud fra en geografisk, historisk Vurdering fastlagde Kimbrernes oprindelige Bopladser Syd for Elben og dermed brød med den gamle Opfattelse, at de burde henlægges til Jylland, til Himmerland, betød dette straks, at Stridsøksen blev gravet frem igen.

Naar jeg føler mig foranlediget til at tage Del i Diskussionens Fortsættelse, skyldes det, at der ved en Sammenligning af Tacitus' og Ptolemæus' Oplysninger findes visse Uoverensstemmelser, der hidtil har manglet en naturlig Forklaring.

I Bogen „Germania“, skrevet Aar 98 e. v. T., samler C. Tacitus Datidens romerske Viden om Germanerne. I Kapitel 1 indleder han med at fastlægge Landets Begrænsning. Han siger:¹

„Germanien er i sin Helhed skilt fra de galliske Landsdele og fra de rætiske og pannoniske ved Floderne Rhinen og Donau, fra Sarmaterne og Dakerne ved gensidig Frygt eller ved Bjerge; de øvrige Dele omslynges af Oceanet med alle sine udstrakte Landtunger og mægtige Øer.“

Med Kapitel 30 begynder Tacitus derefter en geografisk Fastlæggelse af de enkelte germanske Stammer, idet han begynder med de

¹ Scandia 1934, 80 ff., hvor de fleste klassiske Tekststeder vedrørende de nordlige Stammer findes aftrykt med Variantapparat.

vestlige ved Rhinen boende Stammer. Som Afslutning paa disse nævner han Friserne, hvis Omraade mod Syd begrænses af Rhinen ved dens Udløb i Oceanet, og hvis Land omslutter en Del store Søer. Friserne lokaliseres saaledes i det nuværende Frisland, Egnen omkring Zuiderzøen, begrænset mod Syd af Rhinens Munding.

Tacitus gaar derefter over til en Omtale af det nordlige Germaniens Beboere og fortæller os som Indledning i Kapitel 35:

„Saa vidt, som jeg nu er kommet, strækker sig mit Kendskab til Germanien mod Vest. Mod Nord trækker Landet sig tilbage i en stor Bue.“

En Del af Kystlandet her Nord for Friserne bebos af Chaukerne. Hvor langt mod Nordøst langs med Kysten deres Landomraade strækker sig, ved vi intet om, maaske bebor de Landet hen til Weserflodens Munding.

Videre fortæller han i Kapitel 37:

„Samme Kyststrækning nærmest Oceanet bebos af Cimbrerne, et Folkefærd der nu kun er ringe af Størrelse, men stort af Berømmelse. Betydelige Spor findes endnu som Bevis for det, der i gammel Tid rygtedes om dem; paa begge Flodbredder udstrakte Lejrpladser, af hvis Omfang man endnu i Dag kan faa en Maalestok for Folkets Størhed og Styrke og Syn for Sagen om de mange, der drog ud.“

En Anbringelse af Kimbrerne i Jylland er efter disse Oplysninger ganske umulig, her findes ikke den i Teksten omtalte Flod. Rhinen, som Edv. Norden¹ gør sig til Talsmand for, kan heller ikke komme i Betragtning, da Tacitus udtrykkelig skriver, at Kimbrerne boede ved samme Kyststrækning som Chaukerne. Der kan saaledes kun være Tale om Elben, hvilket Weibull² allerede har paapeget.

Tacitus' Anbringelse af Kimbrerne er iøvrigt i nøje Overensstemmelse med ældre Kilders Oplysninger.

Første Gang, Romerne kom i direkte Forbindelse med Kimbrernes Bopladser, var i Aar 5 e. v. T., da den romerske Flaade sejlede nordpaa, samtidig med at Cæsar Tiberius til Lands førte de romerske Legioner helt frem til Elben.

Flaadeekspeditionen er skildret i Monumentum Ancyranum, en Indskrift fra Byen Angora til Forherligelse af Kejser Augustus' Bedrifter.

¹ Norden, Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania, 219 ff. ² Scandia 1934, 113.

Den lyder saaledes:

„Begge Provinserne Gallien og Hispanien ligesom Germanien, som Oceanet danner en Grænse for, har jeg pacifiseret fra Gades til Floden Elbens Munding. Alperne, fra den Egn, som ligger nærmest det hadrianske Hav, til det tuskiske Hav, har jeg ladet pacifisere uden at paaføre noget Folk uretfærdig Krig. Min Flaade sejlede over Oceanet fra Mundingen af Rhinen lige til Cimbrernes Omraade i den opgaaende Sols Egne, der hvor hverken til Lands eller til Vands nogen Romer før i Tiden er kommet. Og Cimbrerne og Charuderne og Sennonerne og andre germanske Folk i samme Egn bad gennem sine Sendebud om mit og det romerske Folks Venskab.“

Med denne Beretning som eneste Kilde var der i Grunden kun Mulighed for at fastslaa, at Flaadens Udgangspunkt var Rhinen. Derimod oplyses intet om, hvor langt mod Nord den naaede frem. Den mest udbredte Opfattelse gaar ud fra den sproglige Forbindelse mellem Kimbrerne og Himmerland. Med Kimbrerne anbragt her, maa den romerske Flaade altsaa have været helt oppe ved Skagen, rimeligvis ogsaa i Kattegat¹. Weibull² angriber dette Synspunkt, idet han i selve Monumentum Ancyranum finder Begrundelse for, at Kimbrernes Omraade maa være at finde ved Elbens Munding. Hans Argumentation er dog ikke overbevisende.

Men heldigvis har vi flere Beretninger om samme Begivenhed.

Som ovenfor nævnt, blev der samtidig med Flaadeekspeditionen foretaget et Krigstogt til Lands i Germanien. Den romerske Historiker, Vellejus Paterculus deltog. Han har i sin *Historia Romana* (II, 106) skildret saavel Krigstogtet som Flaadeekspeditionen saaledes:

„Den romerske Hær trængte — hvad man tidligere ikke havde gjort sig Forhaabninger om at gøre, endnu mindre sat i Værk — 400 milliarla fra Rhinens Udløb frem til Floden Elben; denne Flod flyder forbi Hermundurernes og Sennonernes Omraade. Og sammesteds drog vor Flaade, som havde sejlet omkring Oceanets Bugter, takket være Feltherrernes vidunderlige Lykke og Udsyn, under Overholdelse af det aftalte Tidspunkt; den kom til Syne fra et forhen aldrig kendt Hav og for nu opad Elben.“

Denne Beretning fortæller, dels at Flaadens Maal og Endestation var Elbens Munding, hvor den forenedes med Hæren, dels at Sennonernes Land laa Syd for denne Flod. Men i Henhold til Monumentum Ancyranum boede Kimbrerne og Charuderne i samme Egn som Sennonerne, altsaa Syd for Elben.

¹ Nansen, Nord i Tåkeheimen, 65, Kemp Malone, Namn och bygd, XXII, Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde II, 285, IV, 45. ² Scandia 1934, 87.

Den tredje Beretning om samme Begivenheder finder vi i den græske Geograf Strabos Værk „Geographikà“, udgivet kort efter Augustus' Død. Han oplyser:

„Kendt blev de germanske Folk gennem Krigen med Romerne . . . . . Flere vilde være blevet kendt, om Augustus havde tilladt sine Felt-herrer at sætte over Elben og forfølge dem, der tog deres Tilflugt der.“ (VII, 290).

Andetsteds hos Strabo finder vi:

„Af Germanerne boede de nordligste ved Oceanet. Kendt er de fra Rhinens Munding og frem til Elben. Af disse er de mest kendte Sugambrerne og Kimbrerne. Omraaderne paa den anden Side Elben ud mod Oceanet er os fuldstændig ubekendt. Jeg kender ingen, der i ældre Tider har sejlet langs med Kysten til disse østlige Omraader. Romerne kom aldrig paa den anden Side Elben. Ingen har heller gjort Rejsen til Lands.“ (VII, 291).

Teksten taler her sit tydelige Sprog, al Kommentar er efter min Mening unødvendig. At Strabo placerer Kimbrerne Syd for Elben er uden Tvivl.

Men i sine Oplysninger om Aarsagen til deres Udvandring kommer Strabo med endnu en Bekræftelse paa ovennævnte Placerings Rigtighed. Han udtaler:

„Poseidonius formoder, at Kimbrernes og deres beslægtede Folks Udvandring fra Hjemegnen var foraarsaget af Havflod, som ikke kom paa een Gang.“

og senere:

„Visse Paastande holder ikke Stik, naar det gælder Kimbrerne, mens andre er meget sandsynlige. Thi at dette Vandre- og Røverfolk skulde lade sig jage bort — ikke alene som Beboere af Halvøen men helt ud af Landet af en stærk Havflod, kan man dog ikke antage. De har jo endnu (17 e. v. T.) Landet indenfor tilbage, som de før har beboet. Det er jo da ogsaa latterligt at antage, at de skulde forlade deres Land i Vrede over en naturlig Begivenhed, som har fundet Sted 2 Gange daglig siden Tidernes Morgen. Det ser i Grunden ud, som om den Antagelse, at der er opstaaet en vældig Flodbølge dér, er Fantasi. Thi Tidevandets Regelmæssighed og den Kendsgerning, at Omraadet af det oversvømmede Land var bekendt, kan umuligt lade saadanne taabelige Tilstande opstaa.“

At der her tales om Nordsøkysten ved Elben med dens Flod og Ebbe og ikke Limfjordens rolige Vande, hvor dette Fænomen er ukendt, viser Teksten tydeligt. Den omtalte Halvø kan saaledes efter Naturskildringen ikke være Jylland.

Som ventet maatte Kimbrerne i de følgende romerske Kilder atter blive omtalt.

Hos Pomponius Mela i hans Værk „De chorographia“, skrevet ca. Aar 50 e. v. T., henlægges Kimbrerne atter til Nordsøkysten ved Elben. Han skriver:

„Paa den anden Side Elben er den anselige codanske Bugt, der er fyldt med store og smaa Øer. Havet strækker sig ingensteds aabent ind til Kysterne og ligner ingensteds et Hav, Vandet flyder rundt om og imellem og skyller ofte over; Havet kommer og gaar og deler sig i enkelte Strømme over lange Strækninger. . . . . Ved dette Hav bor Kimbrerne og Teutonerne. . . . . Dette Omraade (ved den codanske Bugt) arter sig baade som Øer og som et eneste sammenhængende Land, hvilket kommer af, at Havet henholdsvis stiger og falder, og at Mellemrummet imellem Øerne enten er dækket af Vandet eller ligger bart.“ (III, 3).

Han nævner her Navnet den codanske Bugt, og det vilde være fristende at sætte det i Forbindelse med det gamle Navn for Østersøen, som det ogsaa adskillige Gange er gjort, altsaa at identificere hans codanske Bugt med Østersøen. Men som bekendt, kendes Naturfænomenet Flod og Ebbe, der saa tydeligt omtales af Mela, ikke i Østersøen, det forekommer kun ved Nordsøkysten. Naar han saa samtidig giver den nærmere Skildring af et Marskland, kan her kun være Tale om det Kystomraade, der strækker sig fra Østholsten og syd paa. Han har altsaa kendt Navnet paa Østersøen, men har manglet konkret Viden om dens Beliggenhed. Han har saa overført Navnet paa et ham kendt Omraade, Nordsøen ud for Elbmundingen. Mela anbringer i Modstrid med de ældre Kilder Kimbrerne Nord for Elben sammen med Teutonerne, men dog i Henhold til hans Naturbeskrivelse ved Elben, og dette stemmer ganske overens med Tacitus' yngre Oplysning om, at de i ældre Tid havde beboet ogsaa Flodens nordlige Bred.

Medens Mela lykkeligvis for os har kædet sine Sted- og Stammenavne sammen med den ovennævnte Naturskildring og dermed gjort det muligt for os at lokalisere dem, er det desværre ikke Tilfældet med Plinius i hans „Historia naturalis“.¹

Om Kimbrerne oplyser han i Grunden kun, at de sammen med Teutonerne og Chaukerne tilhører Ingvæonernes Stammeforbund. Endvidere omtaler han det kimbriske Forbjerg og hentyder maaske dermed til Jylland, men han lokaliserer det i Forhold til en Række Stednavne, der i Dag ikke kan efterspores. Vi har derfor ikke Ret til at drage Slutninger desangaaende. Da Chaukerne som bekendt

¹ Plinius 4,99; 4,96—97.

havde deres Stammeland Syd for Elben, er det kun naturligt at søge de med dem forbundne Stammer, Kimbrerne og Teutonerne, i deres Nærhed, altsaa ved Elben. Plinius bekræfter saaledes de ældre Kilders Udsagn...

Vi er nu atter naaet frem til Tacitus i Gennemgangen af de græske og romerske Beretninger om Kimbrerne, og det fremgaar nu med Tydelighed, at Tacitus er fuldt paa Linie med de ældre Kilder, naar han placerer Kimbrerne ved Elben.

Efter Gennemgangen af de nordlige Germanere, der afsluttes med Kimbrerne, gaar Tacitus fra Kapitel 38 over til en Skildring af de svebiske Folkestammer, der bebor Midt- og Østgermanien.

Kærnen, Hovedfolket indenfor de svebiske Stammer, er Semnonerne. En nærmere Fastlæggelse af deres Landomraade giver Tacitus ikke, men de boede i Henhold til Monumentum Ancyranum Syd for Elben, maaske med Hovedsæde i Dalene ved Havel og Spree. Med dem som Centrum begynder Tacitus en Omtale af de andre svebiske, mere underordnede Stammer, idet han starter mod Nordvest med Langobarderne. Stammenavnet er sikkert bevaret til vore Dage i Bardowik, Bardengau, der er beliggende ved nedre Elben. Langobarderne bliver derfor ogsaa samstemmende anbragt i det nuværende Lüneburg i Elbdalen mellem Semnonerne i det indre og Chaukerne ved Kysten.

Efter Langobarderne lader saa Tacitus de 7 Nerthusstammer følge, Reudignerne, Avionerne, Anglierne, Varinerne, Eudoserne, Suardonerne og Nuitonerne, og som han oplyser, med Floder eller Skove som Værn. Disse Stammer maa sikkert søges Nord for Elben, der synes i det mindste at være Enighed om dette, men denne Enighed ophører straks, naar de nærmere skal lokaliseres.

Kemp Malone¹ henlægger dem med Undtagelse af Anglerne til Nørrejylland i Overensstemmelse med hans Opfattelse af, at Tacitus og ældre Kilder omtaler Kimbrerne som Beboere af Himmerland. Eudoserne sættes lig med Ambronerne (som bekendt en Stamme, der sammen med Kimbrerne drog mod Rom) og antages at være Beboerne af Ommer Syssel i Nørrejylland. Reudignerne maa være Beboerne fra Rødding i Salling. Suarinerne eller Suardonerne er Mænd med tykt loddent Skind ligesom Svinehud, hvorfor deres Navn maa være at finde i Galten Herred ved Randers, der har været Svinedistriktet.

¹ Namn och bygd XXII, 42 ff.

Variner og Nuitonerne er fra Vendsyssel, og Avionerne, der er lig med Havboerne, kan ikke nærmere lokaliseres, men maa ogsaa søges ved Limfjorden.

Efter min Mening er Kemp Malones Fastlæggelse af Stammerne i for høj Grad bestemt af hans Opfattelse af de ældre Kilders Udsagn. Desuden er hans Argumentation ganske uvidenskabelig, naar han flere Gange drager den Slutning, at Stammer, hvis Navn dækker over samme Begreb, er identiske. Endvidere virker det inkonsekvent, naar han placerer Anglerne mod Syd i Sønderjylland og de andre 6 Nerthusstammer mod Nord ved Limfjorden. Det synes mig mere naturligt at søge dem i Nærheden af Langobarderne, hvor dog ogsaa Tacitus lægger dem.

Anglernes Navn har vi bevaret i det sønderjyske Landskab Angel, Storbygden mellem Flensborg Fjord og Slien. Navnet skal i Henhold til la Cour¹ kunne tydes som Beboerne af en snæver Landstrækning og genfindes i bl. a. Hard-anger.

Varinerne eller maaske Vanerne, der i yngre Kilder træffes sammen med Anglerne, har sandsynligvis været Beboerne af Egnen omkring Vandløbet Warnov ved Warnemünde².

Efter Kemp Malones Mening skal det som ovenfor nævnt være sprogligt forsvarligt at sætte Reudignerne i Forbindelse med Stednavnet Rødding. Men i Jylland findes der fire Stednavne Rødding. Han vælger som bekendt Rødding i Salling, jeg vil derimod foretrække Byen af samme Navn i Haderslev Amt, da der her gennem hele yngre Bronzealder og ældre Jernalder kan spores en bygdagtig Bebyggelse med Centrum i Gram Herred, og det vil være naturligt at søge dem i Anglernes Nærhed.

Eudoserne skal efter flere Forskeres Mening være identisk med Jyderne, det vaade Lands Beboere, og Stammelandet i Henhold til la Cour omfatte Storbygden mellem Skjern Aa i Nord og Rejsby Aa i Syd. Med Anbringelsen af Reudignerne i Gram Herred maa Eudoserne søges Nord for dem, nærmere betegnet i Omraadet begrænset mod Syd af Kongeaa-Kolding Linien og mod Nord af Skjern Aa—Vejle Fjord Linien. Her fandtes ogsaa i yngre Bronzealder og ældre Jernalder en betydelig samlet Bebyggelse.

Avionerne, Suardonerne og Nuitonerne kan ikke lokaliseres. Men

¹ Det danske Folks Historie, Bind I, 276. ² G. Schütte, Our Forefathers, Bind II, 296, og den der citerede Litteratur.

ud fra Fastlæggelsen af Varinerne, Anglerne, Reudignerne og Eudoserne kan vi dog sikkert gaa ud fra, at alle de 7 Nerthusstammer maa være at søge ved den tyske Østersøkyst og den holstenske, sønderjyske og en Del af den nørrejyske Østkyst, fra Wárnemünde og et Stykke op i Nørrejylland. Da Tacitus ikke fikserer de 7 Stammer i den rigtige Rækkefølge, maa vi formode, at han selv ikke har konstateret deres Beliggenhed, men har bygget paa Oplysninger fra romerske Købmænd, der enten har benyttet Søvejen fra Oderflodens Munding langs Kysten op til Nørrejylland, eller har fulgt den gamle Hærvej nordpaa.

2.

Fra Tacitus vender vi os nu til Geografen Klaudius Ptolemæus, der i sin Bog „Geographikè huphégesis“, skrevet omkring Aar 150 e. v. T., som den sidste i Rækken af Forfattere samlede Tidens geografiske Viden.

Foruden en beskrivende Del indeholder Bogen det første „Verdenskort“. Paa dette ser vi Nord for Elben en større Halvø strække sig mod Nordøst ud i Oceanet. Denne bliver af Ptolemæus benævnt som Kimbrikè chersónesos, den kimbriske Halvø, og fastlægges baade med Længde- og Breddegrader. Der kan efter Beliggenheden og Formen ikke være Tvivl om, at det drejer sig om den jyske Halvø. Kun ganske enkelte Forskere som f. Eks. Müllenhoff og Weibull¹ betvivler Rigtigheden af dette. De bygger deres Standpunkt paa Strabos langt ældre Oplysning om, at Romerne var ganske ukendt med Landet Nord for Elben, og benægter derved Sandsynligheden af, at den yngre Kilde, Ptolemæus kan bringe nye, bedre og fyldigere Oplysninger om Norden. Paa Kortet er der her anbragt en Del Stammer, der i Henhold til Ptolemæus' egne Ord fikses saaledes:

Paa selve Halvøen bor ovenfor Saxones Sigulones i Vest, derpaa Sabalingioi, derpaa Kobandoi, ovenfor dem Chaloi og derpaa ovenfor disse i Vest Phunusioi og i Øst Charudes og nordligere end alle Kimbroi. (2, 11, 7).

Stednavneforskningen har ydet en stor Indsats for at stedfæste disse Stammer, der alle maa være at søge i Jylland.

Saxones eller Sachserne, velkendt fra en Del yngre Kilder og ofte omtalt i Forbindelse med Anglerne, stedfæstes samstemmende i Vestholsten.

¹ Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, II, 116. Weibull, Scandia 1934, 108 ff.

Sigulones henlægges af Schütte til Nord-Frisland, Kystlandet Nord for Sachserne¹.

Cobandoi er os fuldstændig ubekendte.

Phunusioi antages af Kemp Malone² for en Fejlskrivning af Plinius' Fanesii³, Beboerne af Fanø i Varvith Syssel ved Vestkysten, men det er dog vist tvivlsomt, om der har været Plads til en større betydende Stamme paa et saa lille Omraade. Flere, bl. a. Schütte og la Cour, anser Phunusioi for en Fejlskrivning af Eudosioi, de hos Tacitus omtalte Naboer til Anglerne, Eudoserne. I Cæsars „Gallerkrigene“ omtales de i Fejlskrivning som Seduser, Kampfæller til Haruderne. Som tidligere nævnt anførte jeg det som sandsynligt, at de havde boet i Omraadet mellem Skjern Aa og Kongeaaen.

Charudes skal være Beboerne af Harsyssel i Vestjylland fra Limfjorden i Nord til Skjern Aa i Syd.

Som østlige Naboer har de Sabalingioi, Indbyggerne i Salling⁴.

Dernæst følger i Himber Syssel, Himmerland, de efter Ptolemæus' Udsagn nordligst boende af alle, Cimbri, Kimbrerne. Om det er sprogligt forsvarligt at aflede Cimbrer af Himmer eller Himber, har der været stærk Uenighed. Adolf Noreen⁵ gaar ud fra som sandsynligt, at de første Meddelelser til Romerne om Kimbrerne er tilgaaet dem fra de mellem Germanerne og Romerne boende Keltere. Disse skal have gengivet det germanske ch, der nu er blevet til h, som k, der hos Romerne bliver til c.

Endelig stedfæstes Chali Syd for Kimbrerne i Hallæ-Herreder ved Randers Fjord.

Gaar vi ud fra, at de ovennævnte Stedfæstelser er rigtige, sprogligt forsvarlige som de skal være, selv om Stammerne anbringes anderledes paa Ptolemæus' Kort, deler de sig i to Grupper, en vestlig, omfattende Sachserne, Sigulonerne og Eudoserne, regnet fra Elbens Munding og nordpaa til Ringkøbing Fjord, og en nordlig, omfattende Charuder, Sallingboere, Cimbrer og Chalier, dækkende et bredt Bælte af Nørrejylland Syd for Limfjorden. De nordlige Stammer udfylder netop det Omraade af Nørrejylland, som allerede i yngre Bronzealders Begyndelse af Broholm⁶ betegnes som det nørrejyske Rige, fordi det dannede et afgrænset Hele med arkæologisk Særpræg.

¹ Gudmund Schütte, *Our Forefathers*, Bind II, 224. ² Namn och bygd XXII, 33. ³ Plinius IV, 95. ⁴ Schütte, o. a. V., Bind II, 298 og der anførte Litteratur. ⁵ Adolf Noreen, *Fornvännen* 1920, 23. ⁶ H. C. Broholm, *Studier over den yngre Bronzealder i Danmark*. Aarb. for n. O. 1933, 24.

Men Ptolemæus' Oplysninger om Norden er ikke udtømt med ovennævnte. Paa hans Kort ser vi ud for Elbens Munding anbragt de tre Saxones Øer, Nord for Jylland findes atter en Øgruppe paa tre, Alokiai Øerne, og i Østersøen de fire Skandia-Øer paa Række fra Vest til Øst. Paa den østligste er anbragt en Del Stammenavne, som ad sproglig Vej er identificeret som svenske, knyttet til Sveriges Vestkyst¹.

Ptolemæus' ret nøjagtige Kort over Norden giver os Ret til den Formodning, at han maa have foretaget en Sørejse i de nordiske Farvande og paa den Maade have lært de enkelte Lokalteter at kende. Vi kan endvidere paa Basis af hans Oplysninger rekonstruere den Rute, han maa have fulgt.

Han er startet ved Elbens Munding, hvor han inden Rejsens Paa-begyndelse har stiftet Bekendskab med Sachserne, der er den eneste af de tre vestlige Stammer, han anbringer rigtigt. De to andre Stammer kender han kun fra Sachsernes Omtale. Fra Elben er han sejlet nordpaa langs Jyllands Vestkyst. Paa Rejsen har han set Øerne ud for den holstenske og sønderjyske Kyst og har gengivet dem som de tre Saxones Øer.

Rejsen er uden Afbrydelse, sikkert fordi Kysten her mangler naturlige Havne, blevet fortsat op til Limfjorden. Derefter er han sejlet gennem denne. Mod Nord har Thy, Vendsyssel og Mors for ham set ud som en Øgruppe, gengivet paa Kortet som de tre Alokiai Øer. Ved Limfjordens østlige Udløb har han stiftet personligt Bekendskab med Kimbrerne, der af den nordlige Gruppe af Stammer er den eneste, der er rigtigt anbragt paa Kortet. Af dem har han saa hørt berette om de tre andre Stammer indenfor det nordjyske Stammeforbund. Videre er Rejsen fortsat over til Sveriges Vestkyst og derfra sydpaa til Nordtyskland.

3.

Gennemgangen af Tacitus og Ptolemæus' Beretninger er nu hver for sig afsluttet, og tilbage staar at foretage den paatænkte Sammenligning og Klarlæggelse af de forskellige Uoverensstemmelser.

De af Tacitus' Stammer Nord for Elben, Varinerne, Anglerne, Reudignerne og Eudoserne, som vi var i Stand til at lokalisere, var med Undtagelse af Eudoserne Ptolemæus ganske ubekendt.

¹) Scandia 1934, 115 ff.

Omvendt manglede Tacitus fuldstændig Viden om Ptolemæus' Stammer, Sachserne, Sigulonerne, Charuderne, Sabalingerne og Chaliernerne.

Forklaringen ligger deri, som tidligere nævnt, at Tacitus, hvis Stammer var østligt orienteret, havde sin Viden om dem fra en østlig Rejserute. Kendskab til den vestlige Kyst af den jyske Halvø manglede han helt. Ptolemæus derimod, der havde fulgt den vestlige og nordlige Vej om Jylland, havde stiftet Bekendtskab med Stammerne der, men var fuldstændig ukendt med Tacitus' østlige Stammer, da han paa sin Rejse sydpaa fra Sverige til Nordtyskland sikkert havde fulgt en saa østlig Rute, at han ikke var kommet i Kontakt med Jyllands Østkyst.

Eudoserne synes dog at være kendt af dem begge, men Forklaringen paa dette er, at Stammelandet, der laa som et Bælte tværs over Jylland fra Kongeaaen i Syd til Omme Aa i Nord, var baade vestligt og østligt orienteret.

Men en nærmere Omtale af Kimbrerne staar stadig tilbage. Som bekendt stiftede Tacitus Bekendtskab med dem Syd for Elben, Ptolemæus derimod oppe i Himmerland. Paa dette Punkt er Kilderne altsaa afgjort i Modstrid, og der kan som tidligere klarlagt ikke være Tale om, at en af de to Forfattere kan have taget fejl i Fastlæggelsen af dem. Slutningen, der maa drages, er altsaa den, at Kimbrerne har haft Bopladser begge Steder, og dette kan der ogsaa føres et sandsynligt Bevis for.

Ved Bronzealderens Slutning og Begyndelsen af keltisk Jernalder, ca. 400 Aar f. v. T., sætter en Klimaforværring ind her i Norden, der for det primitive Bondesamfund i første Omgang betyder Nød og Elendighed, senere Tilpasning til de nye Levevilkaar. Den mest nærliggende Løsning, da Katastrofen sætter ind, er at søge væk til varmere Egne sydpaa, hvor Muligheden for at bjerge sig Føden er lettere, kort sagt at udvandre. Et Stammesamfund som det kimbriske har sandsynligvis bestaaet af en Del Storfamilier, og vi maa saa tænke os, at et Antal af disse Storfamilier i deres Helhed har opgivet deres Bopladser og har begivet sig paa Vandring. Kimbrernes Togt mod Rom maa derfor ikke opfattes som et Krigstogt af vaabenføre Mænd, men som en besværlig Vandring sydpaa efter nye Bopladser af en Flok Mennesker, Gamle og Unge, Mænd, Kvinder og Børn, medførende deres faa Ejendele.

Goternes Vandring fra Sverige til Sydrusland, som de historiske og arkæologiske Kilder giver os ret gode Oplysninger om, er et klassisk Eksempel paa en saadan Vandring. Turen varede flere hundrede Aar og blev foretaget i Etaper med større Ophold flere Steder paa Vejen. Saaledes kan det bevises, at Goternes første Station paa Vejen sydpaa var Østpreussen, netop det Sted i Tyskland, som de paa Grund af Beliggenheden gennem længere Tid før Udvandringen havde staaet i Handelsforbindelse med.

Naar derfor Kimbrerne i Aaret 101 f. v. T. naar frem til Posletten og der bliver besejret af Marius, maa vi have Lov til at antage, at en Vandring spændende over mere end 200 Aar har faaet sin bratte Afslutning.

Den paa Bjerget Greinberg Syd for Byen Miltenberg fundne Støtte af Sandsten, der efter sin Indskrift i Henhold til Edvard Norden (Alt Germanien 1934, 191 ff.) maa opfattes som et Grænsemærke mellem de fire Stammer, Kimbrerne, Ambronerne, Haruderne og Teutonerne, giver os Ret til at formode et længere Ophold i denne Egn. Da Hovedstyrken er draget videre, er en Del blevet tilbage her som et mindre sluttet Samfund.

Ud fra den Kendsgerning, at to Høvdinge Boiorix og Lugius, som faldt Aar 101 f. v. T. i Slaget paa Posletten, var opkaldt henholdsvis efter Bojernes og Lugiernes Stamme, drager Schütte endvidere den Slutning, at Kimbrerne gennem et Stykke Tid maa have slaaet sig ned i disse to Stammers Nærhed¹. Dette er sikkert rigtigt, da de to Høvdinge efter deres Navne næppe kan opfattes som kimbriske, men maa anses for Ledere af Dele af Bojere og Lugier, der er fulgt med Kimbrerne efter disses Ophold i de to Stammers Nærhed.

Naar Romerne omkring Aar 0 og videre frem i Tiden stifter Bekendtskab med Kimbrerne Syd for Elben, maa vi i Lighed med ovennævnte have Lov til at gaa ud fra, at det er Efterkommere af den Flok, der drog ud fra Kimbrernes oprindelige Hjemland, Himmerland, og som paa Vejen syd paa valgte Elbegnen som første Maal for deres Vandring.

Kan der nu føres Bevis for, at de i Analogi med Goternes Vandring til Østpreussen netop valgte Elbegnen, fordi de stod i særlig intim kulturel og handelsmæssig Forbindelse med denne Egn? For at føre dette Bevis er et lille Sidespring til Teutonerne nødvendigt.

¹ G. Schütte, *Our Forefathers*, Bind II, 320.

Den ældste Kilde, der nævner Teutonerne, et Pytheas, den græske Opdagelsesrejsende, der ca. 300 f. v. T. satte sig som Maal at stifte nærmere Bekendtskab med de Egne mod Nord, der producerede de inden for den klassiske Verden saa eftertragtede Varer Tin og Rav. Efter at have lært Tinomraaderne i Cornwall at kende sejlede han mod Øst for at naa frem til Ravomraaderne ved Jyllands Kyst.

Hos Plinius er gengivet et Fragment, der af ham tillægges Pytheas, og det lyder saaledes:

„Pytheas mener, at et Marskland (Æstuarium) ved Navn Metuonis og med en Udstrækning paa 6000 Stadier beboes af Guyonerne, et Folk i Germanien (Ordet Germanien har været Pytheas ubekendt, det er sikkert indføjet af Plinius), at en Dagsrejse derfra til Søs ligger en Ø Abalus, og at Rav om Foraaret føres dertil af Bølgerne, Indbyggerne skal bruge dette Udfod af det stivnede Hav i Stedet for Træ til at gøre Ild ved og sælge det til Teutonerne, der bor i deres Nærhed.“

Naturskildringen maa være afgørende for Tolkningen af denne Kilde. Det omtalte Marskland ved Nordsøen kan vi kun finde i Strækningen fra Scheldedefloden til de nordslesvigske Øer. Navnet paa dette Land er Metuonis, der efter Detlefsens Udsagn¹ skal kunne genfindes i Medenland, Mäheland, Marskland. Her bor et Folk ved Navn Guyonerne, der ad sproglig Vej er sat lig med de af Plinius senere omtalte Ingvæoner, et Stammeforbund omfattende Kimbrere, Chaukere og Teutoner². De romerske Kilder bekræfter som ovenfor nævnt, at Chaukerne og Kimbrerne har været Beboere af den Del af Marsklandet, der strækker sig fra Frisland og op til Elben. Af de tre Stammer kender Pytheas kun Teutonerne som Beboere af Marsklandet. Vi tager sikkert ikke fejl, hvis vi antager, at Teutonernes oprindelige Stammeland har været Ditmarsken, og at det er her, Pytheas har gjort deres Bekendtskab. I Stednavnet Ditmarsken er Forleddet Dit-³ det samme som det olddanske thiuth, der betyder Folk, det oldsaksiske thiod og det germanske þeup, der paa keltisk er blevet til teut, og af samme Ord er Stammenavnet Teutoner afledt. Efterstavelsen -marsk er som ovenfor omtalt gengivet af Pytheas som Metuonis eller kun en Del deraf. De historiske Kilder bekræfter endvidere Sandsynligheden af denne Fastlæggelse af Teutonerne. De ældste romerske Kilder med deres Ukendskab til Landet Nord for Elben fortæller nemlig intet om disse, og den første, der lærer dem

¹⁻² Detlefsen, Entdeckung des germanischen Norden, 9 ff. ³ Förstmann: Alt-deutsches Namenbuch, 1036.

at kende, Pomponius Mela, anbringer dem super Albis, paa den anden Side af Elben, Nord for Floden. Om deres ældste Stammeland er Thy ved Limfjorden, som Navnet Teutoner sprogligt kan være afledt af, kan vi ikke føre Bevis for. Havde de haft Tilknytning hertil, maatte Ptolemæus have anbragt dem paa sit Kort over Jylland, men dette er som bekendt ikke Tilfældet.

Med Ditmarsken som Teutonernes Stammeland maa i Henhold til Pytheas Øen Abalus findes i dets umiddelbare Nærhed. Ud for Ditmarsken ligger Øen Amrum, der er kendt for sin Rigdom paa Rav. Amrums eller Ambrums Beboere har maaske været Ambronerne, en Stamme, der sammen med Haruderne var med paa Kimbrernes og Teutonernes Togt mod Rom. Da Kimbrerne og Teutonerne i Aaret 102 f. v. T. skiltes for ad hver sin Vej at angribe Italien, fulgte Ambronerne med de sidstnævnte og blev sammen med dem tilintetgjort ved Aquæ Sextiæ i Sydgallien. Her har vi en Bekræftelse paa de to Stammers nære Forbindelse. Endvidere bekræfter Arkæologien, at et intimt Handelssamkvem har hersket mellem Ditmarsken og Amrum i hele yngre Bronzealder.

Af stor Interesse er det nu, at de arkæologiske Kilder giver os Oplysninger om, at der i yngre Bronzealder har været en stærk kulturel Forbindelse mellem Kimbrernes Stammeland Himmerland mod Nord og Teutonernes Ditmarsken mod Syd, altsaa en intim Forbindelse mellem de to Stammer, der senere i keltisk Jernalder sammen drog mod Rom.

Fra det norrøjske Rige og næsten ukendt i det øvrige Jylland kender man fra Bronzealderens 7. Periode en Del specielt formede Oldsager af Ben, anvendt som Smykker i Form af Benrør og Benknapper. I Henhold til Broholm¹ kan man i disse Bensmykker spore en Udløber af en lignende Mode, der har haft et Centrum i det sydlige Holsten i Omegnen af Elbens nedre Løb.

Endvidere er der i Bronzealderens 9. Periode det allernærmeste Sammenhæng mellem Ditmarskens Ansigtsturner og de jyske, hvis største Antal er fundet i det norrøjske Rige og ellers fordeler sig mere sparsomt sydpaa langs den gamle Hærvej.

Det arkæologiske Stof synes saaledes at bekræfte Rigtigheden af min Fortolkning af Tacitus og Ptolemæus vedrørende Kimbrerne. Medens Ptolemæus har stiftet Bekendtskab med Kimbrernes oprinde-

¹ Broholm, Studier, 108 ff.

lige Stammeland Himmerland og placeret dem her, har Tacitus samstemmende med ældre Forfattere lært de Kimbrere at kende, som var blevet tilbage ved Elben, da Hovedflokken sammen med Teutonerne fra Ditmarsken drog videre mod Rom.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NYHETER OG TRADISJON

Sigfrid Svensson: *Bygd och yttrevärld*. Studier över förhållandet mellan nyheter och tradition. Stockholm 1942.

Denne boken kommer som nr. 15 i serien „Nordiska Museets Handlingar“, som dessverre har en mindre lesekrete her i landet enn den fortjente å ha.

Den omfatter nemlig en rekke representative verker som er av den allerstørste betydning for enhver kulturgransker. Særlig våre by- og bygdehistorikere måtte vel ha direkte gagn av de fleste bindene. Mange mistak som skjemmer ville vært unngått i flere bygdebøker, dersom serien var blitt gransket. Hvert bind er uten unnatak resultatet av en høgt oppdreven og kritisk forskermetode. Som regel bygger forfatterne på det ruvende rike uttrykte materialet som finnes ved Landsmålsarkivet, Uppsala, Västsvenska folkminnesarkivet i Göteborg, Lunds universitets folkminnesarkiv og Nordiska Museet. Så er og tilfelle med dette arbeidet, der forfatteren i forordet sterkt fremhever nødvendigheten av en bedre kjeldekritisk granskning av materialet mens meddelerne lever og muliggjør den primære kontrollen.

Av tidligere utkomne bind som vil være til særlig nytte for norske forskere må jeg få nevne Sigfrid Svensson: *Skånes folkdräkter*, Gösta Berg: *Sledges and wheeled vehicles*, Manne Hofrén: *Herrgårdar och boställen*, Gösta Selling: *Svenska hergårdshem under 1700-talet*, Eva Bergman: *Nationella Dräkten*, Grudbo på Sollerön. En byundersökning, Ernfrid Järfvert: *Skomod og skotilverkning från medeltiden til våra dager*, Emilie von Walterstorff: *Svenska vännadstekniker och mönstertyper*, John Granlund: *Träkarl i svepteknik*, Per Söderbäck: *Rågöboarna* og Dag Trotzig: *Slagan och andra tröskeredskap*. Somme av publikasjonene er gradualavhandlingar med et meget stort lærdomsapparat, som dog ikke på noen måte behøver å skremme bort den lægeleseren. Serien har fått et bokteknisk sett solid og stilfullt utstyr.

Det er et av de sentrale problemkompleks innom etnosociologien Sigfrid Svensson drøfter i *Bygd och yttrevärld*: Hvordan bar det til at en nyhet kom inn i en bygd og ble spredt? Har nyhetene spredt seg kontinuerlig fra bygd til bygd, eller har de slått ned på mange ulike hold uten noen innbyrdes geografisk sammenheng? Hvad var årsaken, når en bygd begynte å forandre sin livsføring under innflytelse utenfra? Hvordan tedde møtet mellom nyheter og tradisjon

seg, sett på nært hold? Hvem var formidlerne, og hvem tok initiativet? Hvilke personer i bygden gikk i spissen for det nye?

Bygd bruker Svensson med samme avgrensning av begrepet som Gerd Enequist har formulert i *Svensk geografisk årsbok 1941* i sin utgreiing om bygd som geografisk terminus d. v. s. „mindre landsbygds-område med kulturell særprægel“, — altså motsvarende „cultural area“, som har fått en viss hevd i angelsaksisk sociologi. Bygd er et område der innbyggerne har stått i nærmere berøring med hverandre enn med utenforstående og der den folkelige kulturen er blitt likartet gjennom samme tradisjoner og samme historiske forutsetninger. Altså også omtrent med de samme begrepsnyansene som Eilert Sundt bruker bygd i sine artikler i *Folkevennen* om „bygde-skikke“.

„Ytterverld“ er på den ene siden et motsetningsforhold av rent regional natur, den ene bygden mot den andre, eller en kombinert socialgeografisk motsetning, byen, og samfunn lik den, overfor landsbygden. Men „ytterverld“ kan óg finnes innom bygdens egne grenser enten representert av andre samfunnsskasser (godseiere, embetsmenn, håndverkere m. fl.) eller bestå av jamliker innflyttet fra andre bygder.

Denne boken er for resten ikke det første bidrag Svensson har gitt til løsningen av dette lokkende problem. I sin doktoravhandling *Skånes folkdrakter* (1935), i *Skånska dräktsöljar* (1936) og i essayet om kaffeen, har han m. a. slått fast: 1) almuen tok kaffeen i bruk samtidig på mange hold uten at det lar seg etterwise noen innbyrdes sammenheng i utbredelsen, 2) nyheter er stadig opptatt i klædrakten, men den lagnad de lånte kulturtrekk får er skiftende. 3) Forandringene i de skånske folkedraktene henger sammen med skiftningene i landskapets økonomiske og politiske stilling. 4) Når nordvestre Skåne har karakteren av et novasjonsområde, skyldes det at bondeskipperne har vært formidlerne av nyhetene. 5) Nye mønstre og moter kan være kommet i bruk på landsbygdene ved at skreddere og skomakere har hatt en dobbelt kundekrets. De har arbeidet både for standspersoner og som uniformsskreddere, samstundes som de har vært bondeskreddere.

Opphavlig hadde forfatteren tenkt seg at nærværende arbeid skulle trådt fram som en systematisk mere generell studie. Men det syntte seg snart at de detaljanalysene som da hadde måttet til, ville ha forrykket hele disposisjonen for en sammenhengende fremstilling. Derfor fremtrær verket nå som en rekke selvstendige kapitler som, tross sitt mangfargete innhold, langt fra er satt sammen på slump. Svensson har med sikkert skjønn valt ut emnene for å kaste lys over problemet fra ulike synspunkter med materiale fra geografiske enheter av varierende størlekk fra hele landet til et enkelt sogn. Det er svært heldig at Svensson har minket omfanget av undersøkelserne til færre områder, ellers ville et systematisk verk lett ha virket som en katalog.

Nå har en i stedet høve til å følge forfatteren først på livets brokete skueplass, og senere være vitne til hvordan han arbeider seg fram til de generelle resultat på induktiv vei. Han går både i dybden og bred- den med sitt store tilfang. Det har lykket for forfatteren å få fram, som han håper i forordet, den vekt de økonomiske, sociale og individuelle faktorene har ved utformningen og differentieringen av den folkelige kulturen.

Med rette er studien over konfirmasjonsdrakten til gjentene satt i spissen. Den fører oss med et slag in medias res. Så lenge kvinnene brukte bygdedraktene var konfirmasjonsdrakten for gjentene den samme som høgtidsdrakten for ugifte kvinner¹. Den markerte da også skillet mellom barn og voksen. Senere var konfirmanten i Sverige gjerne kledd i svart, men i de 3—4 siste årtier er det blitt den hvite kjolen som skal brukes. Svenssons oversiktskart fra 1905 syner hvordan den svarte ullkjolen da rår grunnen.

En har eksempler på at statskirkeprestene har vært for eller imot den nye moten, men for det meste stod de nøytrale i denne tevlingen mellom farger i den seremonidrakten som konfirmasjonsskjolen er blitt. De schartauanske prestene har virket til at den svarte kjolen holdt seg lengst på Vestkysten. Men ellers syns den positive innsatsen til prestene helst å ha vært den at de har nært uvilje mot at noen konfirmanter skulle være hvitklædde, og andre svartklædde. De har i så måte fremmet en lokal uniformering.

Somme steder blir det opplyst at de hvite konfirmasjonsdraktene er Amerikapresent. Men impulsen er likevel mere tilsynelatende enn virkelig, for den hvite drakten har i disse tilfellene ikke vært noen nyhet i grannesoknene. Nyheten har da alt vært i ferd med å bre seg og den slo raskt igjennom. Svensson mener at hovedårsaken til dette er den store standsblanding — klasseutjevningen — som den hastige framvoksten av industri- og stasjonsbyer på 1900-tallet førte med seg.

Ved det fikk bygdene en borgerlig kultur innen soknet i en utstrekning som ikke fantes tidligere. De selvbevisste bønderne anså ikke de nye innflytterne for å være bedre folk enn de selv og hadde ingen hemninger mot å ta opp deres skikker. Mange opptegnelser tyder på at sommerkonfirmasjonen har fremmet bruket av hvit kjole. Men den nye moten ble like fort vanlig der konfirmasjonen foregikk om vinteren, og bygder med sommerkonfirmasjon holdt på den svarte kjolen lenge etter at den hvite var blitt almen.

Innføringen til en bygd av en nyhet av representasjonskarakter, som før har vært forbeholdt en viss social gruppe, skjer ikke i og med at nyheten er kjent. Dette er ikke nok; det trengs også en midler, som på en eller annen måte inntar en social mellomstilling og derfor lettere kan ta initiativet og bryte en gammel tradisjon².

¹ Gjentene i somme av våre bygder har særlig siden 1930 årene tatt opp bygdebunadene som konfirmasjonsdrakt (stundom rene konstruksjoner). Helst skal de sy dem sjøl. Dette er skjedd i bygdelag på Østlandet, t. eks. Vestfold, Romerike og Hedmark, der de særmerkte bygdedraktene tidlig forsvant eller kanskje slett ikke noen gang har funnes. Hvilket viser at en gammel „nasjonalromantisk nyhet“ kan bli novasjon mere avanserte bygder. ² Hvor markert skildnaden var mellom stendene og de to kulturmiljøen i en opplandsk storbygd som Eidsvoll på Øvre Romerike viser prostedatteren Camilla Colletts notater om sin konfirmasjon i 1829: „Dagen selv skjön, alt var opløftende, selv Salmesangen, og det gjorde slet intet Afbæk i min virkelig høitidelige og rörte Stemning, at jeg maatte staa blandt lutter sorte i en gammel hvid Kallikos Kjole, da Silkekjolen, der skulde komme fra Udlandet, netop kom otte Dage senere. Men hvorfor skal man ogsaa være sort paa denne Dag?“ — (*I de lange Nætter — Tolvte Nat.*)

I 1905 er utbredelsen av den hvite kjolen innskrenket til et smalt område tversover Mellom-Sverige, Vermland, Närke, Södermanland og Uppland. Kartet fra 1915 viser at den hvite kjolen har spredd seg raskt. Den er nå kommet i bruk i Østergötland, kystherredene i Småland, mye i Østre Blekinge, i Mælardalen tversover helt til norske grensen; i nord i søre Dalarne, Gästrikland, Herjedalen og Jemtland. Motsatt i Sør-Sverige har den i Nord-Sverige fått mest utbredning vestover.

I 1938 har den svarte kjolen bare holdt seg innom enstake reliktområder i det sørvestlige Sverige.

Under forrige verdenskrig virket tøy mangelen og dyrtiden til å skaffe den hvite kjolen innpass. Den var jamnest billigere å skaffe seg enn en svart ullkjole. Konfirmantbilledene i pressen er indirekte blitt til propaganda for den nye moten, konfeksjons- og postordrefirmaenes kataloger og motejournalene liksom i enn høyere grad. Svenssons kart viser at spredningen av en kulturnyhet i de svenske bygdene nå viser atskillige geografiske overensstemmelser med eldre foreteelser. Sigurd Erixon har særlig holdt fram og påvist at Øst-Sverige har merket seg ut som et utpreget nyhetsområde. Hit hører først og fremst Østergötland, Sörmland, deler av Uppland og kystlandet i Småland, men også Nerke og Bergslagen har sammenheng med dette området. Det er just i disse områdene der den hvite konfirmasjonskjolen vinner innpass snøgt. Likens er det i Vermland, Jemtland og Herjedalen, landområder som i eldre tid har hatt en konservativ karakter, men denne konservatismen har nok tidligere mere berodd på isolering enn hatt sin grunn i folkelynnet. Draktkonservatismen i Sør-Sverige viser et sistedykke til 1700-talet, når det gjelder draktnyheter som har spredd seg fra Centralsverige.

Kontrasten mellom gammelt og nytt i vestre og østre Blekinge, og sydøstre Skåne som reliktområde er av gammel dato. Her må den botne i folkelynnet, for den skyldes ikke noen nødtvungen isolering. Grensedistrikter har og vært konservative tilmed i nyere tid — t. eks. Halland, Småland, Västergötland. Årsaken er her avstanden fra den centrale bygd i provinsen.

Moten kom fra byene, og hadde slått igjennom over alt i de svenske byene før den fikk noen større utbredelse på landsbygden. For eldre tider syns en ofte å kunne spore hvordan en kulturnyhet sprer seg fra bygd til bygd. Den hvite konfirmasjonsdrakten har ikke spredd seg fra et sams centrum for hele landet, men har gjort nedslag på steder som lå langt fra hverandre. Forekomsten i Vermland er ikke en direkte fortsettelse av forekomsten i det sentrale Sverige, og utbredelsesområdet i Jemtland og Herjedalen ligger isolert. Men like åpenbart er det at sammenhengende områder finnes. Spredningen av moten er blitt lettere ved at bondens kjensle av å tilhøre en social særgruppe i mangt er blitt avstumpet eller har forsvunnet.

Merkelig nok hadde det i somme bygder vært i bruk en hvit eller lys konfirmasjonskjole fra 1830-årene og utover, særlig gjelder dette bygder som ikke ser ut til å ha hatt egen bygdedrakt, d. v. s. bygdene rundt Mälaren og Hjälmaren, de typiske herregårdsbygdene i Sverige. Her har altså hvit kjole holdt seg som et relikst siden Empireperioden.

Byene gikk om den svarte drakten før de kom til den hvite, men somme bygder kom av konservatisme til å gå fra hvitt til hvitt.

Det har hendt at klæsskikker har holdt seg hos almuen og senere er blomstret opp som tilsynelatende nye bestanddeler i den internasjonale kulturen; eksempler har vi i langbuksene, den korte kvinnejakken fra empiretiden, og livfrakken i barokken — justaucorpsen som går tilbake til en bondetrøye med middelalderske tradisjoner. Bondekulturen har således ikke alltid bare vært mottagende.

Dräktlyx i Ångermanland er en sjelden inntrengende analyse av et stort og godt kjeldetilfang. Almuen i Ångermanland hadde i 1849 ingen „särskild nationaldrägt“ hetter det i landmålerbeskrivelse. Og landshøvdingen sier i sin innberetning for 1856—60 at: „man får ofta se ståndspersonernas sätt att kläda sig af allmogen på ett osmakligt sätt efterapadt“.

I samme sokn rår der en viss luksus i klær, i andre en viss enkelhet og konservatisme. Det blir klagd over at livsforhold og klædrakt „förvekligats och förfinats“ siden landhandlen har satt fart i luksusbehovene. Embetsmenneskenes syn fra landshøvdingen til landmåleren er farget av en annen samfunnsklasses missunnelige eller i hvert fall uvenlige innstilling til almuens stigende klæstandard. Luksusen ble tillagt de uhyggeligste virkninger for den enkelte som for samfunnet. Centraladministrasjonen, kommerskollegium, biter ikke på alle disse klagemålene men svarer at det økete forbruk er en naturlig følge av prisnedsettelsene som de industrielle framsteg har virket og fortjener ikke „det tadel eller den afvundsjuka, som deröfver ofta yttras af bättre lottade samhällsmedlemmar“.

Merkelig nok er de tre sokn som ligger nærmest Härnösand de mest konservative i klæsskikken. För butikkene kom ga myndighetene skreppekarere og byreisene skylden for det stigende forbruk av „overflodsartikler“. Sannsynligvis foreligger her en forblanding av forholdet mellom årsak og virkning. Landhandlen har utvilsomt øket og begünstiget klæsluksusen; men denne er også tidligst begynt og har blomstret opp nettopp på de stedene, der etterspørslen på slike varer har vært størst.

Admiralen og landshøvdingen Carl Fr. Aschling gjorde i 1818 ved en alminnelig kunngjørelse et forslag „till en beständig blifwande helgedags- och högtidsdrägt för det hedervärda bondeståndet af Wester Norrlands län“. En ganske vakker og enkel drakt later det til å kunne ha blitt. Dog møtte denne uniformeringen straks motstand, ennog i de sokn, som var gått med på å sette grenser for luksusen.

Dette viser klart at almuen i lenet ikke var til sinns å la øvrigheten kommandere fram motenyheter.

Aschling satte derfor opp en „Kundskaps-Rulla“ om tilstanden i lenet med omsyn bl. a. til klædrakten. Av rullen kan vi se at de sokn der man klædde seg mere eller mindre „allvarsamt“ var folk villige til å gå med på klæstretriksjoner; de fleste sokn var dog avgjort imot offentlige inngrep her.

Manntallet over silkeskatten viser at kvinner i alle klasser har brukt det dyrebare stoffet. Om det nok har vært mere som et unnatak at båtsmanns- og soldatkvinner har gjort det. Men bruket av silkeklær

innom bondestandet står ikke i noe direkte forhold til storleken av gårdene.

Det de kalte luksus i klær som almuen i Ångermanland ble klandret for besto i at den brukte så rikelig med kjøpetøyer, — de hørte „yttervärlden“ til.

For at bygdefolk kunne skaffe seg disse krevdes kontanter eller overskottsprodukter til bytte. Det er lett å konstatere det faktum at klæsluksus og de økonomiske resursene må stå i et visst forhold til hverandre. Likevel er det vanskelig å avgjøre i hvilken monn næringslivet avspeiler seg i klæstandarden? Silkeklær er sjelden i de karge, avsidesliggende skog- og bergraktene i yttergrensene på lenet. På Hemsö der det har funnes bønder som foruten sitt jordbruk hadde gode inntekter av fisket, finnes de fleste silkekledde. Hovednæringene i lenet har vært jordbruk og fedrift og fiske i kystbygdene. I de fleste bygdene har jordbruksproduksjonene dekket heimebehovet. Noen få sokn har i gode år hatt korn å selge. Alle disse bygdene hører til overflodsgruppen i spørsmålet om klær.

I de bygdene som har hatt overskott av smør til salg, har det funnes både overflod, enkelhet og blanding av overflod og enkelhet — én luksuspreget gruppe, én konservativ og én blandet gruppe. Det har altså ikke vært noen sammenheng mellom luksus i klær og den beskjedne inntekt smørsalget har gitt. En jamføring for de ulike sokn mellom klæstandard og antallet av hester og kuer pr. innbygger har heller ikke gitt noe positivt resultat.

Overskottet tør altså ha kommet fra bisyslene. Disse var linvevning samt saging og salg av bord. Linvevning har hovedsakelig vært begrenset til kystbygdene. Den andre viktige bisyslen var skogbruket. — Et visst uttrykk for omfatningen av bordsalget gir tallet av de skattelegte sagene. Men der er ingen klar sammenheng mellom luksus i klær og inntektene av skogbruket. Kolbrenning omtales fra flere sokn som har skiftende klæstandard.

Kjøring for sagbruk og jernverk har óg vært en bisyssel.

Det er tydelig at det først og fremst har vært inntektene fra skogbruk og lindyrrking som har skapt de økonomiske forutsetningene for luksusen i klær i Ångermanland. Svenssons kart syner at de soknene som blir anklagd for luksus i klær ligger omkring elven, der tømmerdriften har vært mest intensiv. De omhyggelige arbeidskrevende kartene som Svensson har utarbeidet er de første forsøk som overhovedet er gjort på å måle levestandarden ved hjelp av det materiale klærne gir. Men noe absolut årsaksforhold mellom næringslivet i landskapet og almuens klæstandard i begynnelsen av 1800 tallet kan ikke alltid konstateres. Den såkalte „dräktlyx“ synes å være et gammelt fenomen der. Myndighetene maktet ikke å få fram reformer i klædrakten på kommando. Landhandlen var mere en sekundær foreteelse enn en primærårsak. Og almuens handelsreiser gir heller ikke noen almengyldig forklaring, for de sokn der disse florerte var ofte de mest konservative i klædrakten.

I *Byggnadsnyheter i en Hälsingesocken på 1850-talet* kommer her forfatter for Delsbo sokn til følgende resultat: „Det har alltså icke varit möjligt att genom den gruppering som här gjorts efter gårdsinnehava-

rens alder och efter gårdarnas storlek och belägenhet få fram generelle regler om vad som karakteriserat den hälft av en bygds befolkning som tidigast accepterat nyheter från yttrevärlden". For enkelte nyheter har inndelingen av materialet i grupper med omsyn til storleken av gårdene, eiernes alder, i relasjon til nyhetene, 2 etasjes hus, åpen gårds plass, rødmaling, kakkelomner av kakkel, spåntak, chais eller fjærkjerre, kaffekjeler hjulpet til å klarlegge måten nyhetene er spredd på. Men skiftende årsaker, ulike kompleks, faktorer av historisk, geografisk og praktisk-økonomisk art har gjort sig gjeldende i motsatte retninger og med varierende styrke så spredningsprosessen foregår langt fra på samme måte i alle tilfelle. Nyhetene er kommet utenfra eller fra de høgre klassene, men de har ikke kommet samme veg og med samme fart. I stedet for generelle regler om forholdet mellom nyheter og tradisjon får vi en gransking av de enkelte foreteelser. Men enda oppnår en ikke dermed enstydige resultat. Selv i en ren bondebygd som Delsbo har vi for oss ikke bare grupper men også individer. Derfor må forskningen også når det gjelder innføringen av nyheter i en bygd ta hensyn til de mere uberegnelige faktorer som individet, tilfældighetene og nykkene.

I *Jultomten* behandles sammenhengen mellom gammelt og nytt i skikken med å la nissen dele ut julegaver. Her har vi et dømme på at en ny folkesed kommer opp omformet og tilpasset i mye etter heimlige, eldre tradisjoner i bygden. Den gamle nissen var ikke noen utdeler av julegaver. Han kunne nok være hjelpsom og vennlig, men han kunne være hevgjerrig og, var nærmest hverken vond eller god¹. Han skulle ha oppvartning, graut og somme steder gaver, et par vanter og en toppelue. Så noen forbindelse har han hatt med julen. Andre steder var det julebukken som delte ut presanger og utklædde figurer opptrådte også som gavebringere. På Gotland som har hatt sine egne juletradisjoner var det Niklas (St. Nikolaus) som på en hvit hest reiste om og sørget for dette. Både i England og Tyskland er Santa Claus en gammel stor kar.

Julenissen i Norden har fått sitt utseende og utstyr heimefra: han er en liten gubbe i grå klær, knebukser og rød lue, som jo er den gamle bondedrakten i Norden. Han stammer ikke ved et mistak fra angelsakernes hvitskjegde Santa Claus som von Sydow har hevdet².

I sin anmeldelse av *Bygd och Yttrevärld* i *Folkkultur* 1943 nekter ikke von Sydow at den utviklingshistorie Svensson gir kan være riktig, men han anser den ikke for sannsynlig og fremfor alt ikke for bevist. Det være hermed som det vil, men det viser på hvor usikker grunn en står enda det dreier seg om å etterspore utviklingsforløpet til en forholdsvis ung kulturforeteelse som har assosiasjoner både med by- og bondemiljø. Det kan mane til forsiktighet. Her tør de heimlige impulsene og de utenfra ha grepet inn i hverandre som to tannhjul i

¹ De synspunkter Svensson har lansert om den moderne nissens genesis og utviklingshistorie har vakt en viss reaksjon, jfr. *Folkminnen och Folktankar*, h. 1. 1943 s. 15 (J. Ejdestam), s. 27 (H. Celander), *Folkkultur* 1943 s. 171—182 (C. W. von Sydow), *Maat og Minne* 1943 s. 137 flg. (Reidar Th. Christiansen). Unigheten syns å være fremherskende. ² Se *Nordisk Kultur* C. XIX s. 155.

et maskineri uten at det går an å påstå mere om det ene hjulet enn det annet.

Troels Lund karakteriserer nissebilledene som i sin tid et meningsløst påfunn av en driftig Københavnbokhandler. Idéen slo til godt enda disse billedene representerte langt fra nissen fra folketroen. „Det er den frie Indbildningskraft der uden at ane det, har indslået vante Veje; Lunets Foster og et dunkelt Minde fra Folkets Barndomstid med de stærke Indtryk“¹.

Jenny Nyström har skapt prototypen til den moderne julenissen i Sverige, han som kommer med julegaver. Hennes første tegning i 1875 er til Victor Rydbergs *Lilla Viggs äfventyr* og senere kom hun til å tegne julenisser flittigere enn noen annen. Hun benekter bestemt at utenlandske forbilleder direkte har inspirert henne. Alt i 1850 årene var den danske tegneren Hans Christian Ley spesialist i å tegne nisser. Vinjetten til Elias Sehlisteds dikt *Jultomten* skyldes ellers nordmannen Vincent Stoltenberg Lerche².

Den nye julenissen som deler ut julegaver m. m. er også blitt en folkesed, fast den ennå ikke har rukket fram til hver eneste fattig og avlegs bygd i Sverige.

Han er optatt hos almuen fra de høgre folkelag; på landet har storbøndene ofte vært formidlere mellom herskap og vanlig almue. Og nissen har spredd seg med samme fart som andre nye eller nyopptatte folkeseder i 20. århundre t. eks. Luciafeiringen. De helt nye forbindelser mellom bygd og utenverden har voldt dette. De faktorer som har virket fremmende er industrialiseringen, den bedre kunnskap om utenverdenen, den økte varetilførslen til bygdene m. a. ved postordreforretningene, skolene og det nye foreningsliv, som godtemplar, frikirke og arbeiderbevegelsen med sine juletefester har ført med seg.

Mårtensfirandet gir et godt eksempel på hvordan en borgerlig sed har vunnet innpass på landsbygden i relativ sen tid. Den estniske folkloristen Elmer Päss har i *Svio-Estonica* (1937) ment at det fantes minner om en gammel „gåscekult“ i mortensgåsen, et offer ved en sjælefest. Svensson påviser klart at Morgensgåsen er en herregårdsskikk, tross det nok har vært drevet gåseal mange steder i Sverige. Stekt gås ved oldermannsgildene i sydvestre Skåne som just her — men ikke andre steder i landet — har vært holdt Mortensdag, går knapt lengre tilbake enn til 1840-årene. Somme steder har det vært brukt i byene og bygdene med å gi læreren en gås til Mortensaften. Men slikt viser bare hvordan borgerlige sedvaner, særlig slike som er knyttet til en

¹ *Dagligt Liv i Norden*, Illustreret udgave 1908, VII s. 75. ² Om sine nisse-tegninger opplyser han sjøl at han under en fottur i Gudbrandsdalen: „tegnede både Budeien og Sæterdøren og vesle Gjætergutten som sad i Døren med rød Toplue på; og siden har jeg malet min Nisse, som spiser Julegrød, efter Skizzen, som jeg gjorde på Fjeldet, men den Nissen, den skal ikke være national, den, siger dem. Ja, dem ved det nu så godt, måttu, dem, som snakker om „Nationalitet i Kunst““.

Samme nissetypen går ellers igjen i hans *Små Billeder for store Børn* (1876 og 1879). — B. 2 innledes med „Men den som hjalp meg med disse, det var den venlige Nisse“. — Nissetegninger finnes nå ellers i *Nor* alt i 1844.

bestemt institusjon kan opptas isolert uten å få noen kontinuerlig spredning. I 1840-årene begynner feiringen av Mortensmess å bre seg nord om Skåne, restaurantene og forretningene har tatt til å annonser Mortensgåsen. Det har vært antatt at dette er no som har fulgt de skånske „emigrantene“ i Sverige, men Svensson tror dog ikke at dette har betydd særlig mye. Det er restaurantene og matvareforretningene som har lansert reklamen for gåsen; men noen almen folkesed er gåsesteken enda ikke blitt hverken i byene i Øvre Sverige eller hos almuen i Skåne¹.

Jeg må beklage at boken ikke i alle fall har et resyme på et av verdensspråkene. Det er behov for at den klare spørsmålsstillingen, de energiske detaljanalysene, den konsekvente gjennomtenkningen og mangesidige drøftningen av problemene, de viktige generelle resultat som er nådd, ble kjent utenfor den relativt lille gruppen som i Norden interesserer seg for etnologi.

Helge Refsum.

TO ØSTJYDSKE BAAREPRØVER²

I

I Foraaret 1665 havde Drengen Jens Jensen fra Kolt (Ning-Herred, Aarhus Amt) sammen med to unge Karle, Mikkell Sørensen og Jesper Jensen, der tjente paa en Gaard i samme By, vogtet Øg og Heste i Legland³. Efter den Fremstilling af Sagen, Jens Jensen gav Godsforvalteren og Sognepræsten, havde Karlene i Kåadhed taget hans "Hat fra ham, som han laa paa Marken, og løb bort og kom straks løbende tilbage, brødtes og væltede sig tillige over paa ham" med en saadan Voldsomhed, at det kostede ham Helbred og Førlighed.

De to Karle benægtede senere for Retten paa det bestemteste, at de havde tilføjet Jens Jensen nogen Skade, og muligt er det ogsaa, at hans Sygdom kan skyldes en Forløftelse, eftersom det fra flere Sider og uimodsiget bevidnes, at han kort efter Bygsæd havde været syg, og

¹ En viss lokal utbredelse innom visse lag har skikken med Mortensgås tidlig fått i Norge, se t. eks. Ingrid Semmingsen i *Oslo Hospitals Historie* (1939) s. 40: ¼ gås til hvert hospitalslem på St. Martini Aften (1654) og „Sorum Herred“ B. 1. (1942) s. 33, jfr. s. 29 „kondisjonert“ miljø på Romerike må i 1812 sakne Mortensgås.

² I sin Bog, „Baareprøven, dens Historie og Stilling i Fortidens Rets- og Naturopfattelse“ (1900), anfører Chr. Villads Christensen 11 Eksempler paa Baareprøver, som er afholdt her i Landet. Senere har Hans Knudsen i „Aarhus Stifts Aarbøger“ 1918, S. 92, og „Danske Studier“ 1932, S. 69, og C. Klitgaard i „Danske Studier“ 1932, S. 183, og „Jyske Samlinger“, 4. Rk., Bd. 4, S. 294, og 5. Rk., Bd. 5, S. 56, fremdraget yderligere 6 Tilfælde, hvor man har søgt at afgøre Skyldspørgsmaalet i en Drabssag ved Baareprøvens Hjælp. ³ Utvivlsomt det Sted, hvor Landsbyens unge holdt deres Fester (se Aug. F. Schmidt „Hyrdedrenge og Hyrdeliv“ (1926), S. 118 ff., og Kaj Uldalls Afhandling „Danschoj, Pinsebod og Gildesvold“ i 8. Bd. af „Fortid og Nutid“). Jvnf. Marknavnet Drengespring i Aaby og Tillst paa den anden Side af Brabrand Sø.

da havde baade han selv og hans Moder sagt, at han havde „løftet hans Død og Brystet i sønder paa en Møgfjæl, eftersom han agede Møg for hans Farbroder, Rasmus Kold“.

Hvornaar Episoden paa Marken fandt Sted, siges ikke direkte; men da Præsten besøgte Jens Jensen paa hans Sygeseng, havde han bl. a. spurgt, om han ikke efter den Tid var hos ham i Bygsæd og kørte Møg, hvortil han svarede: „Ja, den Tid var jeg før“. Selv om Spørgsmaalet og Svaret ikke er formuleret saa præcist, at det kan siges med Sikkerhed, er det dog det sandsynligste, at Forløftelsen, hvoraf han var syg efter Bygsæd, er den yngste af de to ulykkelige Hændelser, og at han i den mellemliggende Tid i det mindste var saa rask, at han kunde passe sit Arbejde.

Forløftelsen og den Overlast, han havde lidt paa Marken, er ikke de eneste Aarsager, der nævnes til Jens Jensens Sygdom. Efter nogle Vidners Udsagn skal den Pige, som tjente hos hans Moder, Anne Sørensdatter, have sagt, at Moderen „havde slaaret ham med en Tærskel, det han derover gik til sin Seng, laa syg ved Sengen, stod siden ikke op sig til gode“. For Retten benægtede Pigen imidlertid, at hun havde udtalt sig, som Vidnerne paastod, og da Anne Sørensdatter desuden paa det kraftigste bestred, at hun nogen Sinde havde mishandlet sin Søn, bør man næppe fæste Lid til den mod hende fremsatte Beskyldning.

Hvad enten Aarsagen har været den ene eller den anden, laa Jens Jensen syg hele Sommeren og afgik midt i August ved Døden. Ved Ligsynet, som afholdtes 18. August, blev det konstateret, at „han var resen (d. v. s. hoven, opsvulmet) i den venstre Side og meget blaa for Brystet og mest nede i den venstre Side“.

Samme Dag, Ligsynet fandt Sted, kom de to Karle, som havde vogtet Heste sammen med Jens Jensen, og nogle Mænd fra Kolt ind i „Anne Sørensdatters Hus, som Jens Jensen der laa død, og forskrevne unge Karle bad hans Moder, at hun skulde tage Lagenet af hans Lig, hvilket hun og gjorde; da lagde de begge Haand paa den døde“. Mere fortælles der ikke om denne Begivenhed, og Baareprøvens Udfald har altsaa efter al Sandsynlighed været negativt.

Den Sag, som Delefogeden rejste mod de to Karle i Anledning af Jens Jensens Død, afsluttedes den 28. November, da Sandemændene erklærede, at de Vidner, der havde været ført, ikke stemte overens, hvorfor de selv havde „udspurgt retteste Sandhed af Mand og Kvinde“. Deres Undersøgelser havde godtgjort, at Karlene ikke kunde være Aarsag til Jens Jensens Død, „efter hvilke Omstændigheder Sandemændene vidste ikke forskrevne Mikkelt Sørensen eller Jesper Jensen at være Jens Jensens Banemænd, men sværger dem aldeles fri at være“. Sandemændene omtaler slet ikke Baareprøven; men deres Kendelse svarer aabenbart til Prøvens Udfald.

(Tingbogen for Havreballegaard Birketing 22-8, 5-9, 12-9, 19-9, 26-9, 3-10, 31-10 og 28-11-1665).

Poul Rasmussen.

II

Ras Kjeldsen i Aarslev fortæller, „at hans Bedstemoder, Ane Kirstine Andersen fra Labing, gjorde Hove som ung Pige og Kone til

Lyngbygaard. Ritmester Friis paa Lyngbygaard og en Nordmand, der var ved Militæret i Aarhus, elskede en og samme Dame. En Aften, Nordmanden var redet til Framlevgaard, hvor Damen var Husbestyrerinde eller lignende, stak han Ild paa Labing Mølle og Lyngbygaard¹. Paa Lyngbygaard omkom en gammel Røgter, der sad i Klemme i et Vindue. Hovfolkene troede, at den skyldige kunde bringes til at bekende Ildspaasettelsen, naar alle lagde deres Hænder paa den døde Røgter i Lyngby Kirke. Haandspaalæggelsen, hvortil Ras. Kjeldsens Bedstemoder var med, bragte ingen Opklaring af Ildebranden. Det blev fortalt, at Nordmanden, da han laa for Døden, bekendte, at han var Ildspaasetteren.“

(Optegnet 7-10-1942 efter Meddelelse af Rasmus Kjeldsen, f. 1872 i Labing).

Aug. F. Schmidt.

¹ Labing Mølle og Lyngbygaard brændte i 1827.

FRA SPROG OG LITTERATUR

EN ANTIK VESTJYSK ENDELSE?

I det gamle Gottjods Forråd av Stammenavne og Stednavne forekommer Endelsen *-us, -es*, omend kun sjælden: *Morimarus*, „det døde Hav“, ifølge Plinius, „Nat. hist.“ IV, 95: „Inde Philemon Morimarusa a Cimbris vocari, hoc est mortuum mare, inde usque ad promunturium Rus-Beas“. Efter Ordlyden skulde man nærmest tro, der meddeltes, at Navnet *Mori-marusa* brugtes av Kimbrerne, men muligvis er Sætningen hos Philemon reven ud av sin Sammenhæng og lemlæstet; det kan have heddet: „så følger et Hav, som kaldes *Mori-marusa*, og som strækker sig fra Kimbrerne til *Rus-Beas*“. („*Rus*“ er det fønikiske Ord for „Fjælbjærg“, arab. „*Ras*“). *marusa* er en Orddannelse nøjagtig av samme Art som det norske Sønavn *Merusa = *Mjøsen*, se nedenfor.

Hellusii, et Fabelfolk på Østgrænsen, Tacitus, „*Germania*“ c. 46;

*Eudusii i Ariovists Hær, Cæsar, *Bel. Gall.* I, 51, 8 (= *Euduses* hos Orosius VI, 7, 7, og rimeligvis de samme som *Fundusioi* hos Ptol. II, 11, 7).

Fanesii, et Fabelfolk med mægtig store Øren, i Varianter kaldet på Græsk *Panotii*, „Heløringer“, Plinius, „Nat. hist.“ IV, 95.

Vør[u]sar, *Ver[i]sir*, Indbyggere av Vørs, Vossevangen i Norge.

Mjør[u]s, norsk *Sø*, nu *Mjøsen*, < *Merusa.

Ejendommeligt nok synes Typen særlig at være knyttet til Vestjylland. *Morimarus* må nærmest tænkes som Havet nordvest for Jylland. Til Vestjylland hører ifølge Ptolemaios *Fundusioi*, der turde være Fejl-læsning for *Eudusioi; ifølge Tacitus var *Eudoses* fælles med Anglerne om at dyrke Nerthus, „*Germania*“ c. 40, og ifølge Cæsar optrådte *Euduser* sammen med *Haruder* i Ariovists Hær, hvad der stemmer med Naboskabet mellem *Fundusioi* og *Charudes* på Ptolemaios' Jyllandskort. — *Fanesii* har Gutenbrunner i Artiklen „*Fanesii* und *Fenrir*“, „*Zeitschr. f. deutsch. altertum*“ LXXVII, 25, sammenstillet med Jættevæsenet *Fenrisulven*. Da de av Plinius skildres som Fabelfolk, kan Muligheden for Sammenhæng med et Jættevæsen vel ikke helt afvises. — Men der er en anden Sammenstilling, der geografisk frembyder sig som nærliggende: da Plinius taler om Vesterhavsegne, er det såre naturligt at opfatte *Fanesii* som Indbyggere av *Fanø*. Vi veed, at denne Ø's Folk kan kaldes *Fanning* eller *Fanniker*; der er intet i Vejen for, at de ogsaa kan have båret et Navn, der nutildags vilde have lydt *Fanniser. At Øfolket så i Sagnet blev gjort til Fabelfolk, er intet mærkeligt.

Hæertil kommer nu, at Fanøs Nabø Røm'netop har et Indbyggernavn av samme Type som Fanesii, nemlig *Rømiser*, — et Navn, der i literært Dansk desværre fuldstændig bortglemmes og erstattes av det sekundære Rømøboer¹.

Endelig har Feilberg et vestjysk Tillægsord *nordres*, „i udtryk æn *narøs kdl* (Darum) og lignende, en karl nordfra = æn *nöræs dræn, kdl* (Lindknud), jfr. fannik, hvor „nårret“ sagtens må være en person nordfra; samstilles kan mulig *Nóregs maðr med den ubestemte betydning af norðr-vegr, hos Egilson Lex. Poet. via septentrionalis (A. Olrik)“. Jeg har ladet mig sige, at Nörriser i Varde Syssel skulde bruges om Folk nordenfor Åen Skern; men jeg har desværre glemt Hjemmelsmanden².

Det kunde da se ud til, at vi finder et langt Stykke av Jyllands Vestkyst bræmmet av Navne med s-Typen: Mori Marusa, Eudusii, Nörriser, Fanesii, Rømiser.

Hvordan det går til, at Vokalen synkoperes i Norsk — Vørsar, Versir, Mjørs, — dærimod ikke i Jysk, kan jeg ikke forklare. Den hele Iagttagelse er jo foreløbig noget tvivlsom og kan måske ikke stå for nøjere Prøvelse.

Gudmund Schütte.

¹ *Rømiser* skal næppe anses for et oprindeligt Indbyggernavn til Rømø, men som Genitiv af Ønavnet, der i mange Tilfælde bruges adjektivisk; adskillige Eksempler herpaa vil findes i Sønderjyske Stednavne, se Registret. G.K.

² Hvordan Aakjærs *störrið knæjl* skal tydes, veed jeg ikke; jeg bare spørger.